THE KUPPUSWAMY SASTRI
RESEARCH INSTITUTE
MYLAPORE, MADRAS 4 14750

TURVARGA CHINTAMANI

BY

HEMADRI

Vol. II

DANAKHANDA

Part II

PUBLISHED BY
BHAKARI & Co. BENARES CANTT

REVISED AND ENLARGED BY

SADASHIVA ACHARYA DEEKSHIT

यन्त्र

BENARES
PRINTED AT THE MEDICAL HALL PRESS

1903

Price Rs 3 8

REGISTERED ACCORDING TO ACT XXV O

All Rights reserved by the publ

14980

श्रीहेमाद्रिविरचित

चतुर्वर्गचिन्तामणेः

K V RANGASWAMI AIYANGAR
COLLECTION

तस्यैव

सप्तप्रकरणात्मको द्वितीयो भागः

पण्डितसदाशिवाचार्यदीक्षितेन

संशोधितः ।

प्रभाकरीकम्पन्यधिपतिभिर-मेडिकलहाल्-नाम्नि
यन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाश्य नीतः ।

सं० १९५९ ।

(अस्य सर्वेऽधिकाराः राजशासनानुसारेण स्वायत्तीकृताः)

[मूल्यम् ४)

भूमिका ।

स्वस्ति श्रीमज्जगतीमण्डलमण्डलायमानयशोराशिचन्द्रिकाविकाशि
खिलविद्वज्जनमानसराजहंसपण्डितावतंसधर्माधिकरणहेमाद्रिविरचि
त चतुर्वर्गचिन्तामणेर्यो दानखण्डो विभागस्तस्य प्रथमो
गो भवादृशाना सदाचारप्रभावानाविलयशोवतंसभूषिताना विद्वन्मुकु
टमणीना समुखे लब्धास्पदो विकासयन्यव सर्वेषा हृदयाब्जकुण्डल
ति । विदितमेव भवद्भि सवतो जघन्ययुगमहिम्ना नितरा तनिमान
मायाताया श्रौतविद्यायामत एव लुप्तप्राये यागादिकमणि अनेकक्रतुफल
ना तत्तत्षोडशमहादानादीनामुच्चावचाना कर्मणा सम्यगनुष्ठानतो
विधमहापातकोपपातब्रह्मादिपापनाशद्वारास्वर्गाद्युत्तमलोकफलप्रतिपाद
एको दानधर्म समुज्जृम्भत इति ।

तस्यैव दानखण्डस्य द्वितीयाऽस्य विभाग सप्तमाष्टमनवमदशमै
शद्वादशत्रयादशादिसप्तप्रकरणात्मकोऽतिदानगुडधेनुवाद्यनवविधदा
धानपरिपूर्णावयवो भवतामसौमकृपया प्राप्स्यति चेत् समक्षपद
दुलभविषयबोधनेन महर्षीणामतीन्द्रियप्रागभ्यप्रकटनेन च स्वले स्वले
प्रज्ञशालिनीं प्रतिभामेधिणीं सहायतामाचरिष्य येव ।

अथ चास्य शोधनादिविषयोऽपि पूर्वभागक्रममेवानुसरति । यत
भागभूमिकावलोकनदु ख दृष्टिपथेन स्वीकुवता जनाना पुनस्तदुल्लेख
पृथैव स्यादिति विविच्य न किञ्चिदत्रलिखितम् ।

यत्र यत्राशुद्धिमुद्रायन्त्रालयजा दृष्टिविकारो वा भ्रान्ते पुरुष
वादुभवद्भि सानुग्रह विबोधिताऽपरावृत्तौ दूरीभविष्यतीति सप्रश्र
मर्थयते ।

शुक्लप्रतिपदि रवौ
स १९५९ ।

विदुषामनुचर
सदाशिवाचार्यदीक्षित ।

॥ श्री ॥

हेमाद्रेर्दानखण्डस्थद्वितीयभागस्य विषयानुक्रमणिका ।

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
अ	
अरागङ्गरगरुडदानम्	७ । ६
नाविघ्नमस्तिलक्षणम्	४१ ७
ग्नमस्तिदानम	१४ । १
ग्नष्टिकादानम	५६ । ३
नष्टिकादानवाक्यम	५६ । १४
नहानाथ गादातमस्तिमा	४२७ । २३
ारमन्त्र	७ ६ । ११
ाद्दानम	६७६ । १३
ाद्दानमन्त्र	६ । ४
तदानविधानम	३ १
तदानानि	३ १ ६
ग्रवद्यदभटा	५ ३ । १४
ग्रवद्यदरूपम	५ ४ १७
न्तफलदानानि	२१
न्तफलदान्यारा यादीनि	२१ । २१
करङ्गपष्पविधानम	६४६ । ७
ग्रहण सर्वेषामधिकार	६ ११
वदानम	६ । १
वप्रशसा	६ २३
यसन्त्रीश्वरमगदानम्	६६ । ७
यमत्यङ्गरस्तिलगभ	५६
यरस्तिलपक्षदानम्	५८२ । १८
यरत्नेमयप्रतिदानविधि	४४३ । १०

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
अपरा वदानविधि	५६६ । २१
अपस्मारङ्गरविनाशकदान विधि	६६ । १
अपात्रगादानाचरक	४२ । ६
अप्रजाया कन्याया गृहे ऽभोजनम	६५ । २
अप्रशस्तगादानाद्धातुस्तम	४ ६ । १
अभयदानम	६७ । १५
अभ्यङ्गदानम	४ । ६
अमावास्यादानम	२ । १
अर्शोघ्नसुवर्णधनदानम	४१ । १
अलङ्कारदानम	३ । १८
अल्पवित्तस्य विद्यादानम	५३ । ११
अवान्तरविद्या	४६५ । २
अवान्तरविद्यादानफलम्	४६७ । ११
अश्वत्थदानम	६४३ । ३
अश्वत्थसङ्गम	६ । ६
अ वदानविधि	५६३ १४
अ वदानसकल्प	५६५ । १८
अ वप्रार्थना	५६४ । १४ ५६६ । ३
अ वमाहात्म्यम	५६३ । १७
अश्वमधतल्यमश्वदानम	५६५ । ३
अश्वालङ्कार	५६४ । १० ५६५ । ५

विषया ।	पृष्ठ	पङ्क्ती
अग्निदानम	७ ५ ।	३
अग्निसमत्तिलक्षणम	७	१
अष्टमप्रकरणम	५४३	१
अष्टमीदानम	७६	१३
अष्टरुद्रनामानि	७४५ ।	६
अष्टविधविवाहव्यवस्था	६४५	६
अष्टविधविवाहा	६४५ ।	१
अष्टादशपराणानि	५१ ।	१
असृग्धरधनदानम	४५	१६
अहङ्कारदा म	५६६	१
आ		
आत्मप्रतिकृतिदानम	७ ४ ।	५
आत्मविक्रय कृत्वाऽपि गा दानम	४२५	१५
आत्मावद्याद्दानम	४६ ।	
आनन्दनिधिदानम	५५६	१
आपाकदानम	५४ ।	१
आ ाकदानमन्त्र	५ ।	१
आपाकदानवाक्यम	५७ ।	६
आमात्रदानम	६	६
आमतरुदानम	६४५ ।	१७
आयर्वेददानफलम	६६ ४६ ।	१९
आयष्करदानम	७३६	१४
आरामकृति	६४	
आरामप्रशस्तवृक्षा	६४ ।	
आरा यदानम	१	१
आरा यशालास्थापनम	२२ ।	१३
आश्वयदानम	६ ६	६

विषया	पृष्ठ	पङ्क्ती
आसनदानम	४१ ।	१
आसुरादिविवाहलक्षणम	६४	१
उ		
उदकदानम	६ ३ ।	१
उदकमानदानम	७१६ ।	४
उप याानि	५१२	१
उ वटा	५ ३ ।	१
उपाङ्गानि	५ १	११
उभयमखीगादानफलम	५३ । ४६६	६
उ यमखी नम	४ १	
उमामहश्वरदानम	७ १ ।	१
उम शङ्क रूपम	६७३	६
उष्णीषदानम	३६ ।	१३
ऊ		
ऊणापटदानम	३६ ।	
ऋ		
ऋ वदादीना मात्रदश	५ ४ ।	२
ऋ वत्भदा	५	११
ऋ त्र रूपम	५ ४	
ऋत नानि	१६ ।	६
ए		
एकादशप्रकरणम	६७६	१
एकादशरुद्रा	५६७	२४
एकादशीदानम	७६१ ।	२३
ऐ		
एष्टकमणमयादिगृहदान फलम	६१४ । ६१५ ।	५ १६

विषय ।	पृष्ठ	पङ्क्ति
औ		
औषधदानमहिमा	१	१
क		
पर्व लक्षाया गादानम्	४	५
कृष्णीदानम	६४९	३३
कन्यादानम	४४	१६
न्यादानमाहात्म्यम	४४	
न्यादानवाक्यम	६४६	६
न्यादानाऽधिकारिणी	६	१६
न्यादानन स्वर्गप्राप्ति	६४१	६
न्यालक्षणानि	६४४	६
पिलागादानम (कूष्मप)	४४६	१३
पिलागादानमन्त्र	४४६	
पिलागादानविधि	४४	१
पिला सहस्रगातुल्या	४४	६
कदानम	६ ६	१
रणादानानि	१४	४
पत्रिकादा नि	६ ६	
ारधनुदानफलम	४१३	१
ूरधनुदानम	४१२	११
ारधनदानमन्त्र	४१४	५
ाविद्यादानम	४६६	३०
यदानम	८३	१
स्थापत्रदानविधि	४७५	६
मलारागहरगरुडदानम	६६	१७
पास नुदानफलम	४१९	११
पासधनुदानम्	४१	१
पासधनुदानमन्त्र	४१९	६
यङ्करकद्रुमसिद्धिदानम्	७ ३	३

विषय	पृष्ठ	पङ्क्ति
कालचक्रदानम	७१७	१६
कालपरु नम	१५	६
कालविशया दानविशया	५	२
कीदृशाय गान दातव्या	४	१
कीदृ या गादानमयत्नम	४ ६	६
कुमारलक्षणम	७८६	१
कल्पहरुव्यवृक्षदान चतुर्थम	४	४
कल्पहरुव्यवृक्षदान तृतीयम	४७६	१३
कल्पहरुव्यवृक्षदानम (वायप)	४ ४	५
कल्पहरुव्यवृक्ष नमपरम	४	१ ६
कल्पह मयम दानम	१३	११
कर्षनिमार्गविधि	६१४	१६
कृषिविद्यादानफलम	४६६ ४६७	१३
कण्यलर्ड ा श्रिवाराध नादि	७६६	१६
कण्यामत्तिलदानम	४	१३
कण्याजिनवस्तीतूलिका	६६ ६६२	३ २३
कण्याजिनदानकाल	६६	१४
कण्याजिनदानप्रशसा	६५५	७
कण्या लि दानवाक्यम	६६६	१
कण्याजि दानानि	६५५	२
कण्याविद्यागविशेषय दान विशयकथनम	४४४	
कपरागहरतिलपत्रदानम	५८६	३
क्षीरधेनदानफलम	४०३	३
क्षीरधेनुदानम	४०३	१५
क्षीरधेनुदानमन्त्र	४ ३	१५

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
ग	
गजदानम	६ १ । २
गजदानम (लिङ्गपु)	६ १ । १३
गजदानयाक्यम	६ ३ ।
गजप्रत्याम्नाय	६ १ । ३
गणेशदानम	६ । १ ६१ । १९
गणेशप्रतिमालक्षणम	५६३ । १४
गन्धदानम	४५ । १
गरुडगायत्री	६६ । १
गरुडदानम	६६० १९
गरुत्मन्मन्त्रि	७६३ । ४
गर्भस्थावक्षुरयज्ञोपवीतदानम	७ । १
गलगण्डहरदानम	६ । १३
गलन्तिकादानम	६ । १५
गवामङ्ग सवत्सता	४ ३ । २
गीतवाद्यादिदानम	८४७ । ५
गुडधेनु गुडप्रमाणम	३ २ १
गुडधेनुदानफलम	३ ५ । १३
गुडधेनुदानम	३ २ ४
गुडधेनुदानयाक्यम	३ ३ । ७
गुडधेनुयत्न सभाषा विधानम	३ ४ । ६
गुडधेन्वादिकाला	३ ५ ६
गृहदानम	६१२ । १७
गृहदानमन्त्र	६ ४ १७
गृहदानफलम्	६१३ । १ ६५७
गृहदानयाक्यम्	६२४ । ६
गोगृहदानम्	६२८ । १३

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
गोग्रासदानफलम	८ १ ।
गोचर्ममानकथनम्	४ ८ ।
गोदानप्रशंसा	४२७ । ४५१ ।
गोदानदक्षिणा	४४९ ।
गोदानमन्त्र	४३६ ।
गोदानविधि	४३ । ४५ ।
गोनमस्कारमन्त्र	।
गोपरिचर्या	७ ।
गोपालमन्त्रिदानम	६६१ ।
गोप्रदक्षिणा	। ।
गोप्रशंसा	४२२ । ४२३ । ४२४ ।
गोमतीविद्या	३ ४३६ ।
गोवधशुद्धानम्	
गोव्रतत्रयशंसा	४२३ ।
गोव्रति	४५५ ।
गोशब्दार्थ	।
ग्रन्थजन्तूपशंसा	६६ ।
ग्रहणीश्वरधेनुदानमन्त्र	४५७ ।
ग्रहणीश्वरधेनुदानविधि	४५७ ।
ग्रहदानम	७४६ ।
ग्रहप्रार्थना	७४८ ।
घ	
घण्टादानम	६८६ ।
घृतधेनुदानमन्त्र	३६३ ।

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
तधेनुदानमाहात्म्यम	३६४ । १९
तधेनुदानविधि (दवीपु)	३६४ । २१
तधेनदानविधि (विष्णुध)	३६९ । १६
तधेनुदानविधि (आदिपु)	३६९ । ७
तादिधनुष्कम (ज्ञात्वा)	३६७ २२
तानिव्रतताम्रल	३६२ । २१
व	
र्थीदानम	७ ४ । ४
तुदशविद्या	५६५ । १५
तुर्दशीदानम	७६६ । ६
मन्तिदानम	७३ । १
स्वारा वदा	५ । १
द्भूमूपदानम	७२ । ४
मरदानम	४३ । १
ष	
ापानव्रतानम	४ । ३
स	
नधेनुदानम	३६ । १३
धेनुदानम (आदित्यपु०)	४० । ४
धेनदानम (दवीपु)	४ १ । १
धनुदानम (स्कन्दपु)	४ १ १
धेनुदानफलम	३६६ । ३४
धेनुदानमन्त्र	३६६ । ६
ायणनिमाणम्	६१४ । १६
त	
तिमाहात्म्यम	६१७ । १३
ताश्विमतिष्ठा	६२४ । २३

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
तप्रमीतकल्पम	६ । २
तपुत्रविधि	६५५ १
ताम्रभनदानम	४५ । १८
तकविद्यादानम्	४६२ २
तिथिदानानि	७ ५ । ६
तिलकरकदानविधि	५६४ । १७
तिलकलशदानविधि	५६५ । १
तिलगभदानफलम	६ ० । ८
तिलगभदानविधि	५६ । ५
तिलदानकाल	५६६ । १
तिलदानम	५७ । ३
तिलदान प्रति यमप्राप्तिरयजप्रा	५७ । १७
तिलदानवाक्यम	५ ३ । ७
तिलधेनदानफलम	३ ७ । ६ (३८ क)१३
तिलधनदानम	३ ५ । १
तिलधनदानम (अग्निप)	३६७ । ५
तिलधनदानम (आदित्यप)	(३ ख)१२
तिलधनुदानम (दवीपु)	(३ ८घ)। ८
तिलधनुदानम (विष्णुपु)	३ ६ । १
तिलधनदानन प्रघ्नहत्या दिनाश	३ ५ । २२
तिलधेन्वास्तिलमानम्	३८६ । ६ (३ क)। ३
तिलपक्वदानम्	५७६ । २१
तिलपक्वदानम (वृतोपम्)	५८७ । ६
तिलपक्वदानमन्त्र	५ ५ । २
तिलपात्रदानविधि	५७३ । १६
तिलपीठदानविधि	५६३ । १७

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ति
तिलमण्डदानविधि	५ ६ । १६
तिलराशिदानविधि	५ ६ । १
तिलादशदानविधि	५८४ । ५
तिलारण्डकदा विधि	५६ । १
तिलोत्पत्ति	५८ । १
तृतीयादानम्	७८० । १
त्रयोदशप्रकरणम्	१ । १
त्रयोदशीदानम	७८५ । १४
त्रिपक्षदानविधि	७१३ । ६
त्रिमत्तिदानम	७१९ । ६
त्रिशत्कल्पा	३ । ४
त्रिरात्रगोदानविधि	४५४ । १५

द

दक्षिणामत्तिदानम	४ । १४
दटूरागहरतिलचक्रदानम	५ ७ । १६
दधिदानफलम	४ ३ । १
दधिधनदानम	४ ४ । १
दर्पणदानम	४ । १
दशदानवस्तुनिर्देश	५४३ । ७
दशधनुनामानि	३ १ । १३
दशमप्रकरणम	६५५ । १
दशमीदानम	६१ । ६
दशावतारदानम	७५ । १
दशावतारमत्तिलक्षणम्	७५ । ३३
दानानन्हा गाव	४ ६ । १४
दासीदानम	६ ७ । ३
दासीदानवाक्यम	६ । ७
दासीव्रयविचार	६ । १२
दास्यन्तिलयज्ञयज्ञा	६ ७

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ति
दिग्दानम	७४ ।
दिग्नलक्षणम	७६१ । १
दिग्विदिग्विषया सृष्टा	६४७ । १
दीपदानम	६१ ।
दो मालादानम	६३ । १
दवता नानि	६७६ ।
दवत भ्या ऋदानम	६ ५ । १
दवताभ्या गादानम	४५८ । १
दवत ऋषिण गादानम	४५ ।
दातालतधनन गादानम	४२५ ।
द्वादशप्रकरणम	७ ५ ।
द्वादश दित्यदानम	७५६ ।
द्वादशादित्यनामानि	७५
द्वादशीदानम	७६२ ।
द्वादशीव्रतम	६१६ ।
द्विजस्थापनम	६५ ।
द्वितीयादानम	७८६ ।

ध

धनदमूर्त्तिदानम	७२१ ।
धमघटदा म	६ ३ ।
धमशास्त्रदानलक्षणम्	५६५ । ४२ ।
धमशास्त्रदानम	५ ।
धमशास्त्रश्रवणतार	५ ८ ।
ध्वजपाञ्चदानम	७१

न

नक्षत्रद नानि	।
नरसिंहदानम	६६४ ।
नरसिंहदयम	६६४ ।

विषया ।	पृष्ठ	पङ्क्ती
नीतधनुदानम्	३९	११
मप्रकरणम्	६ १	१
मौदानम्	६	३०
दानम्	७२	११
दीक्षणहरण्यत्यदानम्	६४४ ।	६
गादानविधि	४४४	२१
यणदानम्	६६	१
नाभदानम्	६७०	३
सवर्णदानविधि	५५१	
धयज्ञभदानफलम्	४ ५ ।	१४
त्तनमानम्	४ ।	
गीकरण महाफलम्	३३ ।	५
रीक्षादिलक्षणम्	५६६ ।	१
धदानम्	६५	१४
प		
गेय्यमाहात्म्यम्	६ ।	१३
क्षणतत्वानि	७६ ।	२१
दैवत्यदानम्	४ ।	१६
धनदानविधि'	३ ।	४
भङ्गा	६३१	१
मीदानम्	७ ६ ।	१४
मत्तिदानम्	३ ।	१३
दानम्	७ ४ ।	
ष्टम	५ १	१५
दानम्	५१ ।	१
स्वदग्रसुवर्णधनुदानम्	४२ ।	८
म्यङ्गदानम्	५ ।	११
ग्रभया	७२ ।	१
गङ्गरथतमानदानम्	३५५ ।	६

विषया ।	पृष्ठ	पङ्क्ती
विष्णव पञ्चसहस्रदत्तस्य	६३ ।	१५
पराणदानम्	५१ ।	२
पराणप्रधानता	५११ ।	१
प राणलक्षणम्	५१ ५१४ ।	१ १७
प राणश्रवणदानम्	५२१ ।	६
पराणसख्या	५१५	२२
पराण नि	५१२ ।	१
प्पदानम्	४६ ।	
पस्तकलखनविधि	५२ ।	१४
पस्तकाधार	५२	१६
प्रतिपदादिष ज्ञानादिदानम	७ ५ ।	१
प्रतिपद्दानम्	६	५
प्रतिपराणदानकालादि	५१६	३
प्रतिपाणमासीषु विशष	७६७ । ।१५	७
प्रतिमासीयद्वादशीदानम्	६३ ।	१
प्रतिशय	६३६ ।	६
प्रतिशय दवतास्थापनम्	६३६ ।	१७
प्रत्यक्षगादानम्	४२२ ।	६
त्यकरणदानम्	२७	१६
प्रपादानम्	६११	३
प्रपादानवाक्यम्	६१३	१७
प्रमहहरसुवणधनुदानविधि	४१७ ।	८
प्राजापत्यविध ह	६४७ ।	११
ब		
बन्ध्यात्वहरसुवणधनु नम	४१६ ।	१
ब्रह्मचारिणीगादानफलम	४ ५ ।	
ब्रह्मविष्णमङ्ग वरदानम	७२६ ।	१३

विषय ।	पृष्ठ । पङ्क्ति ।
ब्राह्मविवाहलक्षणम्	६४६ । १
ब्राह्मादिविवाहेषु पुत्र जाति कथनम्यद्धरति	६४८ । ८
भ	
भगन्दरहररत्न नाम	२ । ५
भट्टनिधिदानविधि	५५६ । ५
भवाद्यष्टमन्त्रिनामानि	३६१ । ३
भाण्डदानम	५३ १४
भाद्रवृतीयादानम	७ ८ । ६
भानभमिदानम	४६०
भारतदानफलम	५ । १५
भारतश्रवणम	५ १ । ७
भुवनपटलख पनफलम	१ । १५
भुवनप्रतिष्ठाविधि	७७० । ३१
भुवनलखनप्रकार	७ । १३
भद्रस्य सवफललाभ	४ १ । १
भमिदस्य ि तर	४ ६ १४
भामदातृप्रशसा	४७७ । ३३
भमिदान याग	४ ६ । १
भूमिदानम	४ ७ १
भमिदानमन्त्र	४ । ३१
भमिदानात सवपापनाश	४ १६
भूमिदान दक्षिणा	४८८ । १८
भूमिदानन पृथिवीपतित्वम	४ । ५
भागदानानि	३७ । १
भमरागहरसूयमन्त्रिदानम	७११ । ११
म	
मकारदानम	७३ । १५
मठदानमाहात्म्यम	६३ । ६६४ ।
मठविधानम	६३२ ।
मणिकदानम	६ ६
मधुधनुदानफलम्	४०७ ।
मधधनुदानम्	४ ५ ।
मधधनुमन्त्र	४ ६ ।
मध्यमकृष्णाजिनदानम	६६४ ।
मकदानम	७७४ ।
मकरामानि	७०६ ।
महाकृष्णाजिनदानम्	६६६
महातिलपात्रदानम	५७४ ।
महादीपदानम	६३ ।
महापणिमालक्षणम	० ।
महिषीदानम	६ ।
महिषीदानमन्त्र	६७१ ।
महिषीदानवाक्यम्	६७१
मद्र वरमन्ति	४७६ ।
माघकृष्णद्वादश्या तिलदानम	७६५ ।
माघवृतीयादानम	७ ।
मातृणनाशक दानम	५७५ ।
मागसस्कारफलम	७२ ।
मासदानानि	८१५ ।
मित्रदैवतलक्षणम	७५
मीमासादानफलम	४६७
मुखरागहरणलदानविधि	६ ३
मकत्वहरतिलपकदानम्	५ ५
मकत्वहरसरस्वतीदानविधि	६६५
मूषकरूपहरतिलपकदानम्	५८५

विषयाः ।	पृष्ठ	पङ्क्ती
गदानम	६६७	१६
यज्ञयन्यासः	५१६ ।	५
रीदानम	६७५ ।	६
य		
यदभद्रा	५ ।	२१
यंदण्डयम	५ ४ ।	१
यपत्रीसदानम्	६	४
यादिवापनम	६	१३
यदानम्	६९	१३
ष्टिदानम	७७ ।	१७
ष्टिकदशव्यवस्था	६५६ ।	१४
यादितिव्रय	३ ।	४
यादितिथिदानम	२	१६
यदानानि	१३ ।	८
यनिमन्त्र	५१६ ।	३
र		
शूलपर्व सिलपत्रमदानम	५ ६	१३
मदानविधि	५८३	४
दिदानम	८३७ ।	९
दानम	६ ६ ।	१३
दानमाक्यम	६०६ ।	२
धनुदानम	४ ।	१६
स्थापनम	६५३ ।	२१
क्षीदधीरूपम्	४१ ।	१४
मायणदानम्	५ । ४६८ ।	१ ८
मादिपात्रदानम्	५१ ।	१
गायत्री	७०२ ।	५
ष्टकदानम्	७४५ ।	१

विषया ।	पृष्ठ ।	पङ्क्ती
रुद्राष्टमनय	७६७ ।	८
रुद्रकादशतिलदानविधि	५६ ।	१३
रुद्रकादशवस्त्रदानविधि	३३	३
रागनाम नि	५ ।	
रोगघ्नदानानि	८३५ ।	१
ल		
लक्ष्मीदानम	६ ८ ।	४
लक्ष्मीनारायणदानम	७६६ ।	७
लक्ष्मीनारायणरूपम	६ ६ ।	६
लवणधनदानम	४९१ ।	१६
लवणधनुदानमन्त्र	४१ ।	२१
लवणधनुफलम	४१३ ।	३
लवणादिदानफलम	५८	१३
लखक कीदृश	५२५ । ५२६ ।	३१ १७
लाकपालदानविधि	४३	१५
लाकपालाष्टकदानम	७४१ ।	१८
व		
वडवादानफलम्	५६६ ।	१
व ष्टदानम	६५३ ।	१९
वजनीयकन्या	६४४ ।	१६
वस्त्रदानम	३१ ।	१६
वाचकलक्षणम	५३१ ।	१६
वापीनिर्माणम	६९६ ।	१
वामादिरुद्रा	७६६ ।	१६
वामादिलक्षणम	५ ४ ।	१
वामादिशक्तय	५ ३ ।	१६
वारदानानि	८ ६ ।	६
वास्तुष्टि	६३४ ।	४

विषया ।	पृष्ठ । पङ्क्ती
वास्तुचक्रम	६१६ ८
वास्तदवता	६१७ । १
वास्तलक्षणम्	६१६ । ४
वास्तवलिविधा	६१६ ५
विप्रशद नविध	६ ७ । १७
विप्रशन मान	७६१ । १६
विप्रशलक्षणम	७६३ । ६
विता दानम	४४ ।
विद्याद सवद	४६४ । ६
विद्याद नप्रशसा	४६३ १६
विद्या ानम	४६३ ४ ४६४ । ४
विद्यादान सबदासाधिक्रम	४६४
विद्यया	५८३ ।
विधिन्ना गा कलानिसा रयति	४ १
विन यकगायत्री	७८१ ६
विनायकदानविधि	६ ६ ६
विश्वदवन मानि	७५४ १६
वि वामरठा म	७५३ १४
विष्णव गजदानम	६ ६ ३
विष्णुगायत्री	३ ६ ६ । ३३
वृक्षदानम	६४ ११
वृक्षदाहदानि	६४६ १
वृक्षपल्लवकरणफलम	६५ । १
वृक्षप्रतिष्ठा	६१६ । ३ ६५७ । १
वृक्ष रोपना	४६ ११
वृक्षव्याधिचिकित्सा	६४८ । २३

विषया ।	पृष्ठ । पं
वृक्ष स्नानम	६४ । १
वृक्षारोपणम	६३७
वृक्षारोपणमहिमा	६३७ । १
वृष कीदृशा दय	४६
वृषगायत्री	४७० ।
वृषभदानफलम	४६६ । १ ४६ १
वृषभदानम	४६५ । १
वृषभाधिरूगाशतदानम	४५३ । ३
वृषभकाङ्क्षीदानम	४५३ । १
वृषभात्पत्ति	४६५ । १
वृषा दशधनसम	४६८ । ८
वददानप्रशसा	४६ । १
वदद्दानम	४६ । १ ५ ५ ।
वदपजनमन्त्र	५ ५ । १
वद्वविद्यादानफलम्	४६७ ।
वदवद्वृ द्वि	५ ।
वदाद्दशाध्यद्दानफलम	४६५ ।
वदाध्ययनफलम	५ ६ १
वृदाध्यापनविध	५ ६ ।
वतरणोग दानफलम	४५ । १
वतरणीगादानम्	४५ १
वतरणीगादानमन्त्र	४५ । १ ४६ १
वतरणीनदीस्वरूपम्	४५८ ।
वतरणी धामिकास्तरन्ति	४५६ । १
वतरणयनुव्रजनमन्त्र	४६१ १
वतरणयभावस्यन्यायाप्यधिकार	४५८ । १
वतरणयथ कादृशी गा	४६ । १

विषया ।	पृष्ठ। पङ्क्ति
लक्षणम	। १५
खशुक्लतृतीया	७ ७ १२ । १
नदानम	४ । २३
धप्रतिकृतिदानम	२६ । ६
ग्रगजविधि	६ ४ । १६
ग्रस्त्रदानम	२८ । २१
श	
मानदानविधि	५५४ । १
गदानम	३७ । १२
गदानमन्त्र	४ । ३
णागतत्यागदाव	६ १५
राधनुदानफलम	४१ । १२
राधेनुदानम	४ ६ । १
स्त्रदानफलम्	५३४ ३ ५३७ । ५ ५४ । १४
स्त्रदानम्	५ ७ । १३ ५ ४ । ६
ारागग्रयज्ञोपवीतदानम्	७ । १२
र्यविद्यादानफलम	४६६ । १६
ग्रगजदानम	६ ५ १
ग्रदासीदानम	६ ६ । ७
ग्रभूमिदानम	५६ १६
ग्रसुवर्णदानम	५५३ । १२
ग्रा वस्त्यदानम	५६ । २
वकादानम	६११ । ६
दानम्	७ । १
गङ्गरशूलदानविधि	७१ । ६
स्त्र सस्यदानम	८३५ । ७

विषया ।	पृष्ठ। पङ्क्ति
श्रावणशुक्लद्वादश्यां गोदानम	७६५ । १
श्रातृनक्षत्रम	५३३ । २
श्राश्वयुगोदानमहिमा	४२८ । ६
श्रयनाश्वदानम	५६७ । २२
ष	
षडङ्गानि	५ १ । १
षष्ठीदानम	७८६ । २०
स	
सवत्सरदानानि	८२० । ५
सङ्क्रान्तिदानानि	८१५ । १३
सङ्ग्रामाजितगोदानमहिमा	४२५ । १७
सप्तमग्रक्षरम	३ १ । १
सप्तमीदानम	७६ । ८
सप्तव्राह्मिधनदानफलम	३६२ । १९
सप्तव्रीहिधनुदानविधि	३६ । ५
सभा वस्त्रगोदानम	४४६ । १४
सम्यत्करदानम	७४६ । ६
सरस्वतीदानम	८८३ । २३
सवत्सगोदा साधारणमन्त्र	४४ । १५
साध्यदानम	७५५ । १९
सामवेदभेदा	५ ३ । २
सामवेदरूपम	५ ४ । १३
सुवर्णदानम्	५४३ । १५
सुवर्णदानप्रयोग	५५९ । ४
सुवर्णदानफलम	५४७ । ५
सुवर्णधनदानफलम	४९५ । १६
सवर्णधनदानम	४१४ । १६
सवर्णधनुदानम (वसीय)	४१६ । ४
सुवर्णधनदानम (ग्रग्निपु०)	४१६ । २१

एतावत् तु विधानं च तमाचक्ष्व जगत्पते ॥
किं रूपं केन मन्त्रेण दातव्या तद्विधीयताम् ।

मत्स्य उवाच ।

गुडधेनुविधानस्य यद्रूपमिह यत्फलम् ।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविनाशनम् ॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्रागग्रीवं विन्यसेद्भुवि ।
गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य सर्वतः ॥
लघ्वेणकाजिनं तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् ।
प्राङ्मुखीं प्रापयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकाम् ॥

एणकाजिनं कृष्णाजिनम् । प्राङ्मुखीं प्राक्शिरस्कामित्यर्थः । तदुत्तरेण वत्सोऽपि तथैव परिकल्पनीयः ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा* भारचतुष्टयम् ।
वत्सो भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता ॥
अर्धभारेण वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः ।

भार परिभाषायां व्याख्यातः । गृहवित्तानुसारत इति इयत्तत्तन्मध्यमा द्विकल्पना निजवित्तानुसारतः कर्तव्यत्वार्थः ।

धेनुवत्सौ घृतास्यौ तौ सितसूक्ष्माम्बरावृतौ ।
शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥
सितसूत्रशिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ ।
ताम्रकट्टूकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥

कट्टूक लकत्मदश्च ।

विद्रुमभ्रूयुगोपेतौ नवनीतस्तनाञ्चितौ ।
क्षौमपुच्छौ कास्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥

---

*भारमनुत्तममिति पाठः पुस्तकान्तरे ।

सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतखुरसंयुतौ ।
नानाफलमयैर्दैत्यैर्धान्यगन्धकरण्डकौ ॥

अत्र च सारत परिमाणतश्च कलविशेष इति यथाशक्ति सुवर्णशृङ्गादित्वम् वधेयम ।

इत्येव रचयित्वा तु धूपदीपैरथार्चयेत् ।

अथामन्त्रणमन्त्र ।

ॐ या लक्ष्मी सर्वभूताना या च देवेष्ववस्थिता ।
धेनुरूपेण सा देवी मम*पाप व्यपोहतु ॥
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ।
धेनुरूपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ॥
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मी स्वाहा या च विभावसो ।
चन्द्रार्कशक्रशक्तिया धेनुरूपाऽस्तु सा मिये ॥
चतुमुखस्य या लक्ष्मीयालक्ष्मीधनदस्य च ।
लक्ष्मीया लोकपालाना सा धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥
स्वधा च पितृमुख्याना स्वाहा यज्ञभुजा तथा ।
सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्ति प्रयच्छ मे ॥
एवमामन्त्र्य ता धेनु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

अत्रैष दानवाक्यप्रयोग ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायेमा गुडधेनु यथोक्तसर्वोपकरणवतीं यथोक्तकृच्छ्रसंसहिता विष्णुदैवतामसुकसगोत्रोऽहममुकशर्माऽमुककामस्तुभ्यमह सप्रददे न ममेति । ममामुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय एतद्गुडधेनुदानप्रतिष्ठार्थं सुवर्ण दक्षिणा इद तुभ्यमह सप्रददे न ममेति ।

* शान्ति प्रयच्छत्विति क्वचित पाठ ।

दक्षिणा त ऋषय निष्क्रयत पार्थेत्यादिना परिभाषायामुक्ता ।

ब्राह्मणस्तु पुच्छदेशे प्रतिगृह्य स्वस्ति कुर्यात् ।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामिह पठ्यते ।

सवासा प्रत्यक्षधनुर्व्यतिरिक्तानामित्यवगन्तव्यम ।

तथा ।

एतदेव विधान स्यात् त एवोपस्करा स्मृता ।
मन्त्रावाहनसयुक्ता सदा पर्वणि पर्वणि ॥
यथाश्रद्ध प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
अशेषयज्ञफलदा सर्वपापहरा शुभा ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथ वा पुन ।
गुडधेनुवादयो देया उपरागादिपर्वसु ॥

अत्र घृतादिधनद्रव्यपरिमाणमपि गुडधेनुतामव ।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते ।

इति सामान्यनातिदशात ।

कुम्भा स्युर्द्रवधेनूनामितरासा तु राशय ।

इति त भारचतष्टयादिपरिमितस्य द्रवद्रव्यस्य कम्भाधारतयावस्थापना कथनम । यत त वत्सपराणादावकनव घटन घृतादिधनकथन द्राणमात्रण च धनकथन तद्धनप्रकारात प्रकारान्तराभिप्रायणेति कल्पतरु । दानविवकन त सहस्रपरिमाण कम्भ इति निर्णीत कचित त द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलश कम्भमाहु तच्च पलत्रय त प्रसृतिरित्यादिना परिभाषाया दर्शितम । ततश्च धिकार व्यवस्थति ।

वह्निपुराणे तु-

प्रथमा गुडधेनु स्यात् ।

इत्यादिकमभिधाय ।

तला भारचतष्टयादीति न प्र प पाठ ।

सप्तमी त्रवणधेनुस्तु दधिधेनुरथाष्टमी ।
नवनीतेन तैलन गन्धै प्रोक्ता तथा परा ॥

रत्नशस्यान्य महषय इति क्वचित पाठ ।

कुम्भा स्युद्रवधेनूना द्रोणेनव हि राशय ।
सर्वा समफला प्रोक्ता मध्यमोत्तमकन्यसा ॥
स्वशक्तितो नृपश्रेष्ठ दरिद्रस्य चतुगुणा ।
कन्यसा सम्भराणा तु दरिद्राणा सदोत्तमा ॥
एतदेव विधान स्यात् सर्वशस्य यशस्कर ।
गुडधेनादया देया उपरागादिपर्वसु ॥
कार्त्तिक्या तु तथा माघ्या युगादिषु च पर्वसु ।
समुपोष्य नरो दद्यात् सप्तम्या तु दिने रवे ॥
दिनत्रय तदाहारो याति विष्णो पर पदम ।
इह लोकेऽपि सौभाग्यमायुरारोग्यमेव च ॥
वैष्णव लोकमाप्नोति मरणे स्मरण हरे ।
दशावुदसहस्राणि दश चाष्टौ च धर्मवित् ॥
न शोकदु खमाप्नोति दौगत्य जायते न च ।

इति गडधन्यादिदानविधि ।

अथ तिलधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मे । वशिष्ठ उवाच ।

तिलधेनु प्रवक्ष्यामि केशवप्रीणनाय च ।
दत्त्वा भवति यस्याश्च नरेन्द्र विधिरुत्तम ॥
या दत्त्वा ब्रह्महा गोघ्न पितृघ्नो गुरुतल्पग ।

---

* तदाहारा गडाहार ।

अगारदाही गरद सर्वपापयुतोऽपि वा ॥
महापातकयुक्तश्च सयुक्तश्चापपातकै ।
मुच्यते ह्याखिलै पापैर्विष्णुलोक च गच्छति ॥
अनुलिप्त महीपृष्ठ वस्त्राजिनकुशावृते ।
धेनु तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृताम् ॥
धेनु द्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकम ।
स्वर्णशृङ्गीं रूप्यखुरा गन्धघ्राणवतीं तथा ॥
कुर्याच्च शर्कराजिह्वा गुडास्थामविकम्बलाम् ।
इक्षुपादा* ताम्रपृष्ठा शुचिमुक्ताफलक्षणाम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणा फलद्वतवतीं शुभाम् ।
रत्नदामपुच्छा कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम ॥
सितसूत्रशिराला† च सितसद्मपरोमिकाम् ।
फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यैर्मणिमुक्ताफलान्विताम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्ना घण्टाभरणभूषिताम् ।
ईदृक्सलक्षणसम्पन्ना कृत्वा श्रद्धासमन्वित ॥
काश्योपदोहना दत्त्वा केशव प्रीयतामिति ।
या लक्ष्मी सर्वदेवाना या च देवेष्ववस्थिता ॥
धेनुरूपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ॥
धेनुरुपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मी स्वाहा या च विभावसो ॥
चन्द्राकशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये ।

---

* इक्षुदण्डाभिति न प्र पु पाठ ।

† शिरा नाडी अस्यस्या ।

चतुमुखस्य या लक्ष्मीया लक्ष्मीधनदस्य च ॥
या लक्ष्मीर्लोकपालाना सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
स्वधा त्वं पितृमुख्याना स्वाहा यज्ञभुजा तथा ॥
सर्वपापहरा धेनुरस्माच्छान्ति प्रयच्छ मे ।

वह्निपुराणे त्वय मन्त्र ।

तिलाश्च पितृदेवत्या निर्मिताश्चेह गोसवे ।
ब्रह्मणा तन्मयी धेनुर्दत्ता प्रीणातु केशवम—इति ॥
तत प्रदक्षिण कृत्वा पूजयित्वा प्रणम्य च ।
सदक्षिणा मया तुभ्य दत्तत्युक्त्वा विसजयेत् ॥
अनेन विधिना दत्वा तिलधेनु नराधिप ।
सर्वपापविनिमुक्त पर ब्रह्माधिगच्छति ॥
यश्च गृह्णाति विधिवद्दीयमाना प्रमोदयेत् ।
दीयमाना प्रपश्यन्ति ये च सहृष्टमानसा ॥
तेऽप्यशषाघनिमुक्ता प्रयान्ति परमा गतिम् ।
प्रशान्ताय सुशीलाय वेदव्रतधराय च ॥
धेनु तिलमयीं दत्वा न शोचति कृताकृते ।
त्रिरात्र यस्तिलाहारस्तिलधेनुप्रदो भवेत् ॥
एकाहमथ तानक्ति तद्व्रतेनान्तरात्मना ।
दानाद्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यकृतो नृप ॥
चान्द्रायणादप्यधिक कथित तिलभक्षणम् ।

वराहपुराणे । होतोवाच ।

तिलधेनुं जलधेनु रसधेनु च पार्थिव ।
देहि शीघ्र येन भवान् क्षुत्तषावर्जितो दिवि ॥

रमते यावदादित्यस्तप्यते दिवि चन्द्रमा ।
एवमुक्तस्ततो राजा विधानं पृष्टवानिदम् ॥
कम्बल* सूक्ष्मसूत्रं तु पादा इक्षुमयास्तथा ।
ताम्रपृष्ठं भवेत् तस्य ईक्षणे मणिमौक्तिकै ॥
चारुपत्रमयौ कर्णौ दन्ता फलमयास्तथा ।
नवनीतस्तनौ कुर्यात् पुष्पमालामयीं कुरु ॥
पुच्छं तु मणिमुक्ताभि फलैस्ता च समचयेत् ।
सुभगभ्रूयुगच्छन्ना† चारुवस्त्रविभूषिताम् ॥
इदृकसस्थानसम्पन्नां कृत्वा श्रद्धासमन्वित ।
कास्योपदोहनां दद्याद्दवीं मे प्रीयतामिति ॥
मन्त्राभिमन्त्रितां कृत्वा तद्गुरुकाय निवेदयत् ।
यावन्तस्तिलवस्त्राणां धातुमूलफलस्य च ॥
विद्यन्ते रजोविन्दवस्तावत् स्वर्गे वसेन्नर ।
पितॄन् विगतपापाश्च कृत्वाधस्ताद्गतानपि ॥
प्राप्य देव्या शुभान लोकान् स्थापयेदविचारणात् ।
तस्मिंस्तु रमते वत्स यावदाचन्द्रतारकौ ॥
तथा कालादिहायातो जायते पृथिवीपति ।
इहैव तेज सम्पन्नो बहुपुत्र सुखान्वित ॥
पुनर्देव्या रतो नित्य पूजयेद्विधिनाचलम् ।
प्राप्य योगशतैर्यत् तत् प्राप्नोति परम पदम् ॥

इति द्वापर यात्तस्तिलधेनुदानविधि ।

* कम्बला गलरामरूपसाक्षा

† शुभवस्त्रयुगच्छन्नामिति न प्र पु पाठ ।

[त्रुटि * ।]

यथा भवेत् तिलधेनोस्तच्छृणुष्व नराधिप ।
चतुभि सेतिकाभिस्तु प्रस्थ एक प्रकीत्तित ॥
त षोडश भवेद्धनुश्चतुभिर्वत्सको भवेत् ।
इक्षुदण्डमया पादा द ता पुष्पमया शुभा ॥
नासा ग धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ।
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्यादघण्टाभरणभूषिता ॥
ईदृशीं कल्पयि वा तु स्वणशृङ्गीं प्रक पयत् ।
कास्यदोहा रूप्यखुरा पूर्वविधानत ॥
तिलधेनु ततो दत्त्वा द्वादश्या नियत शुचि ।
आ मान तारयेद्गोघ्नरकात् कामभाग्भवेत् ॥

सतिका कडव स च द्वादशप्रस्थतिपरिमित ।

महाभारते ।

सुदक्षिणा काञ्चनचारुशृङ्गीं कास्योपदोहा द्रविणोत्तरीयाम ।
धेनु तिलाना ददतो द्विजाय लोका वसूना सुलभा भवन्ति ॥

तथा ।

धे वा प्रमाणेन समप्रमाणा धेनु तिलानामपि च प्रदाय ।

* अष्टाशीत्यत्तरत्रिशततम(३)पृष्ठस्थद्वितीयपङ्क्ति
एवमक्तस्तता राजा वधान पृष्टवानिदम
इति पद्मस्याधस्तटिरित्यवगन्तव्यम ।
महाशयवरा भान्तिापशाच्या का न माहित ।
यत प्राह्मकाण्ड वस्तटिमलनज्ञ श्रमम ॥
इति सशाधक ।

पानीयदापीं च यमस्य लोके न यातना काञ्चिदुपैति मर्त्य

तथा ।

गोमय्या विधया धेनु तिलानामभिमन्त्र्य य ।
रसरक्षमयीं दद्यान्नापि शोचेत् कृताकृते ॥

गामतीविद्याऽपि तत्रैव । तद्यथा ।

गावो मामुपतिष्ठन्तु हेमशृङ्गीच पयोमुच ।
सुरभ्य सौरभेय्यश्च सरित सागर यथा ॥
गाव पश्यास्यह नित्य गाव पश्यन्तु मा सदा ।
गावोऽस्माक वय तासा यतो गावस्ततो वयम् ॥
एव रात्रौ दिवा वाऽपि समेषु विषमेषु च ।
महाभयेषु च नर कीर्त्तय मुच्यते भयात्–इति ॥

आदित्यपुराणे ।

दरिद्र खलु यो दद्यात् तिलधेनु विधानत ।
गोमयेनोपलिप्याऽथ तत्र धेनु समालिखेत् ॥
तिलैराकीर्य सर्वाङ्ग तिलधेनु प्रकल्प्य च ।
खुरेषु चैव शृङ्गेषु देय कनकमेव च ॥
सचैला दक्षिणा चैव ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
तिलधेनु प्रयच्छेत् तु स्वर्गलोक च गच्छति ॥
पापै * सर्वै प्रमुच्येत कर्मणा मनसा कृतै ।
तिलसख्याश्च यावत्यस्तावत्कोटिशतानि च ॥
मोदते तत्र वर्षाणा वसुलोके न सशय ।

---

* ऋणरिति न प्र प पाठ ।

अथ मानुष्यमायाति कदाचित् कालपर्ययात् ॥
धनधान्यसमृद्ध वै जायते महता कुले ।

इति तिलधेनुदानविधि ।

पुलस्त्य उवाच ।

विधान तिलधेनोर्यत् तच्छृणुष्व नराधिप ।
षोडशाढकमयी धेनुश्चतुर्भिर्वत्सको भवेत् ॥
दक्षदण्डमया पादा दन्ता पुष्पमया शुभा ।
नासा गन्धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ॥
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्याद्घण्टाभरणभूषिता ।
ईदृशीं कल्पयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीं प्रकल्पयेत् ॥
रौप्यखुरा कांस्यदोहा पूर्वधेनुविधानत ।
एव विधाना ता कृत्वा ब्राह्मणाय तु दापयेत् ॥
कृष्णाजिनस्थिता धनु वासोभिर्भूषिता शुभै ।
सूत्रेण सूत्रिता कृत्वा पञ्चरत्नसमन्विताम् ॥
सर्वौषधिसमायुक्ता मन्त्रपूता तु दापयेत् ।
अन्न मे जायता सद्य पान सर्वरसास्तथा ॥
कामान् सपादयास्माक तिलधेनो द्विजापिता ।
गृह्णामि देवि त्वा भक्त्या कुटुम्बार्थे विशेषत ॥
भरस्व कामैमा सर्वैस्तिलधनो नमोऽस्तु ते ।
एव विधानतो दत्ता तिलधेनुर्नृपोत्तम ॥
सर्वकामसमावाप्ति कुरुते नाऽत्र सशय ।
जलधेनुस्तथैवेह कुम्भे धेनु प्रकल्पिता ॥
दत्ता तु विधिना कामान् सद्य सर्वान् प्रयच्छति ।

धेनुश्च तत्र्वतो* दत्ता पौणमास्या नराधिप ॥
पितॄँस्तारयते दुर्गान्नरकात् कामदा भवेत् ।
घृतधेनुस्तथा दत्ता विधानेन विचक्षणै ॥
सर्वकामसमावाप्ति कुरुते कार्त्तिदा भवेत् ।
रसधेनु तथा दत्त्वा कार्त्तिके मासि पार्थिव ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति नित्य सुगतिभाग्भवेत् ।

इति पद्मपुराणोक्त पञ्चधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच† ।

तिलधेनु प्रवक्ष्यामि दुर्गा येन प्रसीदति ।
अपि दुष्कृतकर्मापि या दत्त्वा निर्ऋणो भवेत् ॥
प्रत्यक्षा येन‡ देवी स्याद्राज्यपुत्रसुखावहा ।
भवति न चिरेणैव ता शृणुष्व नृपोत्तम ॥
देवदेवीमनुज्ञाप्य सुस्नातो विजितेन्द्रिय ।
पूजयेत् पुष्पगन्धाद्यैर्दीपधूपविचित्रकै ॥
हुत्वा हुताशने देवीं तथा द्रोणमयीं कुरु ।

हुत्वा हुताशन देवीमिति पर्वोक्तहोमप्रकारेण देवी प्रीणयित्वा ।

आढकेन भवेदवत्स सर्वरत्नविभूषिताम ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरा गन्धघ्राणा सुशोभनाम् ॥
मुख गुडमय कार्यं जिह्वामन्नमयीं तथा ।

तत्त्वमिति यथार्थम्

† अगस्त्य उवाचेत्यत्र पुलस्त्य उवाचेति न प्र पुस्तके उपलभ्यते । प्रत्यक्षरूपति न प्र पु पाठ ।

सनत्कुमार उवाच ।

अत परं प्रवक्ष्यामि तिलधेनुविधिं क्रमात् ।
पूर्वोक्तमण्डलं कुर्याच्छिवपूजां च पश्चिमे ॥
तस्याग्रे मध्यतो भूमौ पद्ममालिख्य शोभनम् ।
वस्त्रैराच्छादितं पद्मं तन्मध्ये विन्यसेद्बुध ॥

पूर्वोक्तमण्डलं लिङ्गं तलपुरुषदानविहितमण्डलम् । तस्य मण्डलस्य पश्चिमे भागे शिवं पश्य । शिवस्य पुरतो मण्डलस्य मध्यभागे शालिचणादिना पद्मं विलिख्य वस्त्रराच्छाद्य तत्र तिलपात्रं न्यसेदित्यन्वय ।

तिलपुष्पं तु कृत्वा तु हैमं पुष्पं विनिक्षिपेत् ।
त्रिंशन्निष्केण कर्त्तव्यं तदर्धार्धेन वा पुनः ॥
पञ्चनिष्केण कर्त्तव्यं तदर्धार्धेन वा पुनः ।

तिलपुष्पं द्रोणादिदशपरिमिततिलराशिमयं पद्मिनीरूपं कृत्वा तत्र वस्त्रा च्छादितं हेमपद्मं न्यसेत् ।

तस्याग्रे कारयेद्विद्वान् पद्मं तिलमयं शुभम् ।
अर्द्धद्रोणेन कर्त्तव्यमथ भारेण कारयेत् ॥
वस्त्रैराच्छाद्य तन्मध्ये स्वर्णपद्मं विनिक्षिपेत् ।

इति कामिकात् ।

तमाराध्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
पद्मस्योत्तरदिग्भागे विप्रानेकादशान्न्यसेत् ॥
तानभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
आच्छाद्य उत्तमं शृङ्गं विप्रभ्यो दापयेत् क्रमात् ॥
उष्णीषं च प्रदातव्यं कुण्डलैश्च विभूषयेत् ।
हेमाङ्गुलीयकं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो विधानतः ॥
एकादशैव वस्त्राणि तेषामग्रे प्रकीर्य च ।

तेषु वस्त्रेषु निक्षिप्य तिलखारीं पृथक पृथक ॥
कास्यपात्र शतपल विभिद्यैकादशाशकम ।
इक्षदण्डाश्च दातव्यास्तत्र तत्र पृथक पृथक ॥
गोशृङ्गे च हिरण्ये च द्विनिष्केण तु कारयेत् ।
राजतेन तु कुर्वीत खुर निष्कद्वयेन तु ॥
एव पृथक् पृथगदत्वा तत् तिलेषु विनिक्षिपेत् ।

षोडशद्रोणा खारी । कास्यपात्र दाहक शतस्यैकादशाशक प्रत्यक प्रत्येक मित्यथ । ततस्तिलेषु विनिक्षिपेदिति एव क्रमशृङ्गादीनि प्रत्यक तिलखारया स्वर्णशृङ्गाद्यपतास्तिलमध्य धनव कल्पनीया इति रुद्रैकादशकमन्त्रावृत्त्या वा

तथा ।

पद्मस्य पूर्वदिग्भागे रवीन् द्वादश पूजितान् ।
एतेनैव तु मार्गेण ताश्च श्रद्धासमन्वित ॥
द्वादशादित्यमन्त्रेण दापयेद्धवमेव च ।
पूर्वदक्षिणदिग्भागे द्विजान् षोडश सक्षितान् ॥
मूर्त्तिविघ्नशमन्त्रैश्च दापयेत् पूर्ववत् पुन ।

अत्र पद्मात्तरदि भाग एकादश विप्रा रुद्ररूपा पूज्या । तथ प्रागुक्तमकाद स्थित तिलखार्यादि दयम ।

मन्त्रस्तु-

ये देवासोदिव्येकादशस्थ ।

इत्यादि । तथा पद्मस्य पत्रदि भाग द्वादश विप्रानादित्यरूपानर्चयेत । त अपि कास्यपात्र शतपल द्वादशधा विभज्य पत्रवत सुवर्णशृङ्गादियुता प्रत्यक खारीं दद्यात ।

मन्त्रश्च-

यज्ञो देवानाम् ।

इत्यादित्यजिह्वक । तथा पञ्चमस्य दक्षिण भाग षोडश विप्रान् मन्त्रविग्रगुरु यानर्चयेत ।

मूर्त्तयो भवादिका अष्टौ । तद्यथा ।

भव शर्वश्च रुद्रश्च पशुपत्युग्रसज्ञकौ ।
महादेवश्च भीमश्च ईशानश्चाष्टम स्मृत ॥

विग्रगनामानि त गणगदान वक्ष्यन्त

तेभ्योऽपि शतपर्ल काल्यपात्र षोडशधा विभज्य पववत प्रत्यक सुवर्णग्रहाद्यपता तिलखारी दद्यात ।

मन्त्रस्तु–

भवाय देवाय० ।

इत्यादिप्रणवादिनमोऽन्तन नाम्ना कर्त्तव्य ।

यजमानेन कर्त्तव्य सर्वमेतद्यथाक्रमम् ।
केवल रुद्रदान वा आदित्येभ्योऽथ वा पुन ॥
मूर्त्यादीना च वा देय यथाविभवविस्तरम ।
पञ्च विन्यस्य रजसा शेष वा कारयेन्नप ॥
दक्षिणा च प्रदातव्या पञ्चनिष्केण भूषणम् ।

एतच्च पञ्चमद्वारादि विग्रगदानान्त शव रुद्राद्यन्यतमाद्यर्चक वा दान मध्य पञ्चमकमव वा कार्यम सवत्र च मध्यपञ्चम गरव दयम

एव कृत्वा विधानेन हेमाज गुरवे ददेत् ।

इति वातलात्त ।

सर्वेष्वपि पक्षेषु भवण पञ्चनिष्कहस्ता कार्यम । शिवाचा स्नपन होमादि च प्रा वत । दक्षिणाऽऽचार्यत्वि दः ।

तदुक्त कामिके ।

पूर्ववन्मण्डप कृत्वा कुर्याद्वै मण्डलान्वितम् ।

तद्वत् पूजा च होमं च स्नपनार्चं तथैव च ॥
पञ्चाङ्गभूषण* पञ्चनिष्केणात्र प्रकल्पयेत् ।
दक्षिणा पूर्ववद्दद्यादनुक्त पूर्ववद्भवेत्–इति ॥

इति लिङ्गपराणोक्तस्तिलधेनुदानविधि ।

सप्तव्रीहिमया सप्त धेनव परिकीर्त्तिता ।
यथा तिलमयी धेनुस्तथैवैतास्तु कारयेत् ॥
यच्च व्रीहिमयी धेनुर्गोधूमा सतिला परा ।
माषमुद्गमयी चैव सप्रियङ्गुश्च सप्तमी ॥
उपस्कर तु सर्वासु तिलधेनुवदीरितम् ।
एतासामेव धेनूनामङ्गानि तिलधेनुवत् ॥
सप्तव्रीहिमया सप्त यो ददातीह मानव ।
स याति परम स्थान वायुभूत खमूर्त्तिमान् ॥
ब्रह्महा च सुरापश्च तस्करो गुरुतल्पग ।
धेनुदानेन पूतोऽसौ याति विष्णो पर पदम् ॥

इति विश्वामित्रोक्त सप्तव्रीहिधेनुदानविधि ।

अथ घृतधेनुदानविधि ।

वशिष्ठ उवाच ।

तिलाभावे तथा दद्याद्घतधेनु यतव्रत ।
येन भूप विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
वासुदेव जगन्नाथ घतक्षीराभिषेचनात् ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैग धपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो नाम्ना अभिष्टूय घताचिषम् ।
घताचिषे जगन्नाथाय देवाय नम ।

इति मनु ।

---

* पञ्चाङ्गभूषणमिति कण्डलकटकाङ्गदकादि ।

गव्यस्य सर्पिष कुम्भ पुष्पमालादिभूषितम ।
कास्यापिधानसयुक्त सितवस्त्रयुगेन च ॥
हिरण्यगर्भसहित मणिविद्रममौक्तिकै ।

अत्र पलसहस्रपरिमाण कम्भ । द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलशतानीत्त क चित्त । तदतत परिभाषायामपलक्षणितम । कास्यापिधानसहित कास्यपात्रार्पिहि तम् । हिरण्यगर्भसहित मध्यवर्त्तिना हिरण्यन सहितमित्यर्थ । मणिविद्रममौ क्तिक सहितमिति शव ।

इक्षुयष्टिमयान् पादान् खुरान रौप्यमयाँस्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥

अत्र सुवर्णाष्टरत्नुदितसख्यतया यथाशक्ति विधानम ।

सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूरैर्घ्राण फलमयाँस्तु तान् ॥
तद्वच्छकरया जिह्वा गुडक्षीरमय मुखम् ।

पत्रोर्ण घातकाशयम । तद्वच्च सिङ्गक ।

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूल रोमाणि सितसर्षपै ।
ताम्रपात्रमय पृष्ठ कुर्याच्छ्रद्धासमन्वित ॥
ईदृकस्वरूपा सङ्कल्प्य धतधेनु नराधिप ।
तद्वत् कल्पनया विद्वान् धतवत्स प्रकल्पयेत् ॥

तद्वत धनुवत खरपृष्ठादियुक्तमित्यर्थ स च धनाभ्यतरभागन कर्त्तव्य ।

त च विप्र महाभाग मनसैव घताचिषम् ।
कल्पयित्वा ततस्तस्मै प्रयत प्रतिपादयेत् ॥
एता ममोपकाराय गृह्णीष्व त्व द्विजोत्तम ।
प्रीयता मम देवेशो घताचि पुरुषोत्तम ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्याद्धनु नराधिप ।

स्कन्दपुराणे । अर्घं मन्त्र ।

घृत गाव प्रसूयन्ते घृत भूम्या प्रतिष्ठितम् ।
घृतमग्निश्च देवाश्च घृत मे सप्रदीयताम् ॥

विश्वामित्र ।

घृतमग्निघृत सोमस्तन्मया सर्वदेवता ।
घृतधेनुप्रदानेन सर्वास्तुष्यन्ति देवता ॥

इति ।

घृतरत्न सुवर्णाना सम्यक कल्पनया कृतम् ।
दत्त्वैकरात्र स्थित्वा तु घृताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तथा दानफल शृणु ।
घृतक्षीरवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ॥
तेषु सर्वेषु लोकेषु सुपुण्येषूपजायते ।
पितुरूर्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽप्यध ॥
तास्तेषु नृप लोकेषु स नयत्यस्तकल्मष ।
सकामानामिय व्युष्टि * कथिता नृपसत्तम ॥
विष्णुलोक नरा यान्ति निष्कामा घृतधेनुदा ।
घृतमग्निघृत सोमस्तन्मया सर्वदेवता ॥
घृत प्रयच्छता दत्ता भवन्त्यखिलदेवता ।

सुवर्णमत्र दक्षिणा । अनन्तदक्षिणश्च तस्य यथाशक्ति विहितत्वात् ।

इति विष्णुधर्मोक्ता घृतधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

तिलाभावे प्रदातव्या सर्पिर्धेनुर्विजानता ।
स्नापयित्वा भवानीं च घृतक्षीरैर्यथाविधि ॥

---

* व्युष्टिरिति समृद्धि फल वा ।

पूजयेत् पुष्पमालाभिर्नैवेद्यै सुमनोहरैः ।
आहरेत् सर्वद्रव्याणि उपकल्पेत तत्र ताम् ॥
गव्यस्य सर्पिषः कुम्भे पुष्पमालाविभूषिते ।
कांस्यपात्र्या तथा वस्त्रैश्छादयीत विधाय ताम् ॥
हिरण्यगर्भसहिता मणिविद्रममौक्तिकैः ।
पादानिक्षमयान् कुर्यात् कुर्याद्रौप्यमयान् शफान् ॥
हैम चक्षस्थ्या स्थाप्य कृष्णागुरुमये शुभे ।
सन्नधान्यैश्च तत्पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ॥
घ्राण वगुरुकपूरै स्तनान फलमयान शुभान् ।
मुख च गुडक्षीरेण सिता जिह्वा प्रकल्पयेत् ॥

सिता शकरा

पुच्छ क्षौममय कार्य रोमाणि सितसर्षपैः ।
ताम्रपृष्ठ विचित्र तु ईदृग्रूपा मनोरमाम् ॥
विधिना घतवत्स च कुर्याल्लक्षणलक्षितम् ।
एतै कृत्वा तथा नत्वा पूजयित्वा विधानत ॥
तद्गुरवे प्रदातव्या मङ्गला शास्त्रपारगे ।
इमा ममोपकाराय गृह्णीष्व मदनुग्रहात् ॥
प्रीयता नन्दिनी देवी मङ्गला चचिका उमा ।
इत्युक्त्वा चाचयेद्गुरु कृत्वा नन्दा मनोऽनुगाम् ॥
अनेन विधिना देया सर्पिषो धेनुरुत्तमा ।
हिरण्यरत्नधेनुश्च प्रदया विधिनाऽमुना ॥
मुच्यत सर्वपापेभ्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
यत्र क्षीरवहा नद्यो यत्र सर्पिर्वहा ह्रदा ॥
पायसा कर्दमा यत्र तस्मिन् लाके महीयते ।

तेषा स्वामित्वमाप्नोति मुदा परमया युत ॥
दश पूर्वापरॉस्ताय आत्मान त्वेकविंशकम् ।
भूय पृथ्वीशता याति इह लोके स मानव ॥
सकामानामिय व्यष्टिर्धेनोस्तावदुदाहृता ।
देव्या लोकमवाप्नोति निष्कामो घतधेनुद ॥

इति दक्षीपराणोक्ता घतधनुदानविधि ।

गवाभावे तथा दद्याद्घतधेनु प्रयत्नत ।
येन काया विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
आदित्य तु जगन्नाथ घतक्षीराभिषेचनै ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्गन्धपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो भूत्वा अभिप्रुत्य घताचिषम् ।
गव्यस्य सर्पिष कुम्भ पुष्पमालाविभूषितम् ॥
कास्योपधानसयुक्त सितवस्त्रयुगेन च ।
हिरण्यगर्भसहित मणिविद्रममौक्तिकै ॥
इक्षयष्टिमया पादा खुरा रौप्यमयास्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥
सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूर घ्राण फलमयास्तनान् ॥
तद्वरुठकरया जिह्वा गुडक्षीरमय मुखम् ।
क्षौमसूत्रेण लाङ्गूल रोमाणि सितसर्षपै ॥
ताम्रपात्रमय पृष्ठ कुर्याच्छ्रद्धासमन्वित ।
ईदृकस्वरूपा सङ्कल्प्य घतधेनु नराधिप ॥
तद्वत् कल्पनया धेनोर्घतवत्स प्रकल्पयेत् ।
त च विप्र महाभाग मनसैव घताचिषम् ॥

कथयित्वा ततस्तस्मै प्रयत प्रतिपादयेत् ॥
इमा ममोपकाराय गृह्णीष्व त्व द्विजोत्तम ।
प्रीयता मम देवेशो घताचिर्मिहिरोत्तम ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्याद्धनु नरोत्तम ।
दत्वैकरात्र स्थित्वा च घताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तस्य दानफल शृणु ।
घतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ॥
तेषु लोकेषु नित्य स सुपुण्येषु प्रमोदते ।
पितुरूर्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽ यध ॥

इत्यादित्यपुराणात्ता घतधनुदानविाध ।

भविष्योत्तरे ।

घतधेनुविधानेन नवनीतमयी शुभा ।
दातव्या नृपते धेनुन्यूनाधिक्यविवर्जिता ॥
मन्त्र स एष निर्दिष्टो घतधेनौ च य स्मृत ।
शृणु पार्थ महाबाहो प्रदानफलमुत्तमम ॥
घतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ।
घतधेनुप्रदो याति तत्र कामै प्रपूजित ॥
पितुरूर्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽप्यध ।
तान श्रेष्ठेष्विह लोकेषु स नयत्यस्तकल्मषान् ॥
सकामानामिय व्यष्टि कथिता नृपसत्तम ।
निष्कल्मष पद यान्ति निष्कामास्तत्प्रदायिन * ॥

आह कात्यायन ।

अलाभे यो गवा दद्याद्घतधेनु यथाविधि ।

इति नवनीतधनदानविधिरिति न प्र पुस्तकऽधिका वर्तत ।

दुर्गाणि तारितो धेनुर्दा देवनद्या प्रमोदते ॥
घृतालाभे तु यो दद्यात् तिलधेनुं समाहित ।
सर्वकामवहा नद्यस्त सेवन्ते दिवि स्थितम् ॥
तिलालाभे तु यो दद्याज्जलधेनुं समाहित ।
सर्वान् कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
घृतधेनुं नरो दद्यात् तिलधेनुं यथाक्रमम् ।
जलधेनुं यथा यो वै शश्वन्न च्यवते दिवः ॥
जितेन्द्रियाय शान्ताय वैष्णवाय यथाविधि ।
धेनुं दत्त्वा घृतमयीं विष्णुसालोक्यमश्नुते ॥
पितरं चैव धर्मात्मा पितामहमथापि वा ।
घृतधेनुर्वा परित्राति* सप्त सप्त च सप्त च ॥

इति घृतधेनुदानविधि ।

अथ जलधेनुदानम् ।

वशिष्ठ उवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवेश हृषीकेश सर्वग सर्वभावन ॥
जलकुम्भं नरव्याघ्र सुवर्णरजतान्वितम् ।
रत्नगर्भमशैस्तु ग्राम्यैधान्यैः समन्वितम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्नं दूर्वापल्लवशोभितम् ।
कुष्ठमांसीमुरोशीरबालकामलकैर्युतम् ॥
प्रियङ्गुपत्रसहितं सितवस्त्रोपवीतिनम् ।
सच्छत्रं सोपानत्कं दर्भविप्रसमन्वितम् ॥
चतुर्भिः सवृतं भूपं तिलपात्रैश्चतुर्दिशम् ।

---

* परत्रापाति न प्र पु पाठ ।

आपित दधिपात्रेण घतक्षौद्रवता मुखे ॥
उपोषित समभ्यच्य वासुदेव जलश्वरम्* ।
पुष्पधूपोपहारैस्तु यथाविभवमाहृत ॥
सङ्ग प्य जलधेनु च कुम्भ तमभिपूज्य च ।
पूजयेद्वत्सक तद्वत् कुम्भं जलमय बुध ॥
एवं सपू य गोविद जलधेनु सवत्सकाम् ।
सितवस्त्रधर शान्तो वीतरागो विमत्सर ॥
दद्यादूद्विजाय राजेद्र प्रीत्यर्थं जलशायिन ।
जलशायी जगद्धानि प्रीयता मम केशव ॥
इति चोच्चाय भूनाथ विप्राय प्रतिपाद्यताम् ।
अपक्वान्नाशिना स्थेयमहोरात्रमत परम् ॥

जलकुम्भमित्यादि कुम्भाऽत्र कलश । सुवर्णरजतयोरनियतपरिमाणतया यथाशक्ति विधानम पञ्चरत्नानि धान्यानि च परिभाषायामुक्तानि ।

अथ यद्यपि सामान्यनापदशस्तथापि तत्सामान्यादितरेषु तथात्वमिति न्याया दितरधनुवदविरुद्धधमानठान वर्तितव्यम तत च सवर्णस्य शङ्खाकृतित्व रजतस्य खराकृतित्व तिलपात्राणा तामपात्रमयत्व दधिपात्रस्य कास्यपात्रमयत्व चानसन्धेयम । तथा धान्यानि पाथ्यद्वये कळाढीनि घाणद्वय प्रियङ्गुपात्र श्रवण यज्ञोपवीत शिर स्थान स्थापयेत् । वत्साऽपि चतुर्थाश धनुश्च काय ।

क्वचित तु-

पूजयेद्वत्सक तद्वत् कृत घृतमय बुध ।

इति पाठादृतजलणाविकल्पाऽवगम्यत । दानवाक्य त पञ्चवत । दक्षिणा चात्र यथाशक्ति सुवर्णमिति ।

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनु नराधिप ।
सर्वान् कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥

---

*जलश्वरमिति क्वचित पाठ ।

शरीरारोग्यमावाधाप्रशम सार्वकामिक ।
नणा भवति दत्तया जलधेनुवा न सशय ॥

इति विष्णुधर्मोक्ता जलधनुदानविधि ।

भानुरुवाच ।

जलधेनु प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवो मयूखेश सर्वग सर्वभावन ॥

अन कस्प समानोयत्यादि विष्णुधमतत्याधम ।

विश्वपस्त-

तत सपूज्य चादित्य जलधेनु सवत्सकाम् ॥
दद्याद्विप्राय देवाग्रे प्रीत्यर्थं मिहिरस्य* तु ।
आदित्यस्य जगद्यानि प्रीयता मिहिर सदा ॥
इति चोच्चाय ता गा तु विप्राय प्रतिपादयेत् ।
अनेन विधिना यस्तु जलधेनु महामुने ॥
सर्वान्कामानवाप्नोति याञ्च ध्यायति मानव ।
सर्वपापविनिमुक्त पितर सपितामहम् ।
प्रपितामह यथा पूर्वपुरुषाणा चतुष्टयम् ॥
आत्मान तनय पौत्र तद्वधस्ताच्चतुष्टयम् ।
तारयेत् स मुनीन्द्रेह जलधेनुप्रदो नर ॥
यञ्च गृह्णाति विधिवत् तस्याप्येवविधा कुल ।
चतुर्दश तथा चैव ददतश्चानुमोदत ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति जलधेनु च ये नरा ।
तेऽप्यशेषैर्विनिर्मुक्ता प्रयान्ति परमा गतिम् ॥

इति आदित्यपराणोक्ता जलधनुदानविधि ।

---

* मूयस्व ।

अगस्त्य उवाच ।

तोयधेनु शृणु वत्स यथा देवी प्रसीदति ।
कुम्भं तोयसुसपूर्णं रत्नवस्त्रयुगान्वितम् ॥
समस्तबीजसयुक्त दूर्वापल्लवशोभितम् ।

समस्तबीजानि सवर्णान्यानि ।

दूर्वाक्षतदधिशङ्खकुष्ठामलकचन्दनै ।
माल्यच्छत्रसमायुक्त तिलपात्रैश्च सयुतम् ॥
दधिक्षीरघृत पात्र विधाननेनोपकल्पयेत् ।
वत्सक कल्पयेत् तस्यास्तद्वत तोयमथ बुध ॥
देवीमभ्यच्य विधिवत् सोपवासोऽथ नक्तवान् ।
देवीभक्ते प्रदद्याद्य सर्वान कामानवाप्नुयात् ॥
जयारिसूदनी देवी देवाना भयनाशिनी ।
वेदमातर्वरे दुर्गे सर्वगे सुभगे नम ॥
अनेन वत्समन्त्रेण नदानान्नाऽभिमन्त्रयेत् ।
देवी मे प्रीयता नित्य यथोदितफल शिवा ॥

इति देवीपुराणोक्ता जलधेनुदानविधि ।

स्कन्दपुराणे ।

जलधेनु च यो दद्यात् तस्य दानफल शृणु ।
प्रपा सत्र तडाग वा कूप वाऽपि सुपुष्कलम् ॥
कृत्वा कुम्भान् सुवर्णाश्च गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

*प्रपा पानीयशाला । सत्र शाला समाजनसमाश्रया सवर्णान् शोभन प्रधान् ।

पुष्पैश्च विविधाकारैरभ्यच्य द्विजसत्तमान् ।
भक्ष्यभोज्यै सुतृप्ताना तिलपात्राणि दापयेत् ॥

दक्षिणा पुष्कला दद्यादेभ्यस्त्वाशंसयेत् तत ।

एभ्य द्विजभ्य ।

आप शिवास्तु मैत्र्याश्च तपयन्तु पितन् मम ।
कामदा कामदानाय भवन्त्विति च वै वदेत् ॥
एव दत्त्वा तु ता धेनु पुन कृत्वा च वै तदा ।
आवाहयेत् प्रपा देवीं ब्रह्मलोकसमर्पिणीम् ॥
तिलपात्राणि दत्त्वा च तथा वस्त्रयुग शुभम् ।
सुवर्णस्य च सान्निध्य फलानि विविधानि च ॥
ततो दद्याच्छुचि स्नातो ब्राह्मणेभ्य यथाविधि ।
एव विधानतो दत्त्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥

विश्वामित्र ।

शरीरारोग्यमावाधाप्रशम सार्वकालिक ।
नणा भवति दत्ताना जलधेनुवा न सशय ॥

इति जलधेनुदानविधि ।

अथ क्षीरधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

क्षीरधेनु प्रवक्ष्यामि ता निबोध नराधिप ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नरोत्तम ॥
गोचर्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वत ।
तत्रोपरि महाराज न्यसेत् कृष्णाजिन बुध ॥
तत्रोपरि कुण्डलीका गोमयेन कृतामपि ।
क्षीरकुम्भस्तत स्थाप्यश्चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥
सुवर्णमुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥

मुखं गुडमयं तस्या जिह्वा शर्करया तथा ।
फलप्रशस्तदन्ता च मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥
इक्षुपादा दर्भरोमा सितकम्बलकम्बलाम् ।
ताम्रपृष्ठा कांस्यदोहा पट्टसूत्रमयं तथा ॥
पुच्छं च नृपशार्दूल नवनीतमयस्तनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां पञ्चरत्नमयां भुवि ॥
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्ष्वपि स्थापयेत् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्ता दिक्षु सर्वासु प्रक्षिपेत् ॥
एवं लक्षणसंयुक्तां क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥
धूपं दीपादिकं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
मां छाद्यालङ्कृतं कृत्वा मुद्रिकाकंकणान्वितम् ॥
पादुकोपानहौ छत्रं दत्त्वा दानं समर्पयेत् ।
अनेनैव तु मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् ॥
या लक्ष्मीः सर्वभूतानामित्यादि नरपुङ्गव ।
आप्यायस्वेति मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रसादयेत् ॥
गृह्णामि त्वां देवि भक्त्या प्राहकोऽहं मन्त्रमुच्चरेत् ।
एवं धेनुं प्रदायाऽथ क्षीराहारोऽहितं चरेत् ॥
त्रिरात्रं तु पयोभक्षो ब्राह्मणो राजसत्तम ।
दीयमाना प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥
सतां हेमसहस्रेण शतेनाथ स्वशक्तितः ।
शताधमथ वाऽप्यर्धं तथैवार्धं यथेच्छया ॥
दत्त्वा धेनुं महाराज शृणु तस्यापि तत्फलम् ।
दिव्यं वर्षसहस्रं तु रुद्रलोके महीयते ॥

पितृपितामहै साधं ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ।
दिव्य विमानमारूढो दिव्यगन्धानुलेपन ॥
क्रीडित्वा सुचिर काल विष्णुलोक स गच्छति ।
द्वादशादित्यसकाशैर्विमानवरमण्डितै ॥
गीतवादित्रनिर्घोषैरप्सरोगणसेवितै ।
तत्रोपविष्टोऽसौ राजा विष्णुसायुज्यता व्रजत् ॥
य इद शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावित ।
सर्वपापविनिमुक्तो विष्णुलोक स गच्छति ॥

इति स्कन्दपुराणात् तोरणदानविधि ।

अथ दधिधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

दधिधेनोर्महाराज विधान शृणु साम्प्रतम् ।
अनुलिप्त महीभागे गोमयेन नराधिप ॥
गोचर्ममात्र तु पुन पुष्पप्रकरसयुतम् ।
कुशैरास्तीर्य वसुधा कृष्णाजिनकृतास्तराम् ॥
दधिकुम्भ च सस्थाप्य सप्तधान्यस्य चोपरि ।
चतुर्थाशन व स तु सौवर्णमुखसयुतम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणा मुक्ताफलमयेक्षणाम् ।
चन्दनागुरुशृङ्गीं च मुख वै गन्धमालिकम् ॥
जिह्वा शकरया राजन् घ्राण श्रीखण्डक तथा ।
फलमूलमया दन्ता सितसूत्रस्य कम्बला ॥
ताम्रपृष्ठा दभरोमा पुच्छ सूत्रमय तथा ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनीम् ॥
इक्षुपादा सुसस्कृत्य सवाभरणभूषिताम् ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन पुष्पगन्धैस्तु पूजिताम् ॥
ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते ।
समाधियमयुक्ताय तादृशाय प्रदापयेत् ॥
पुच्छदेश पवित्राय मुद्रिकाकणमात्रकै ।
पादुकोपानहौ छत्र दत्त्वा मन्त्रमनुस्मरत् ॥
दधिक्रावणति मन्त्रेण दधिधनु प्रदापयेत ।
एव दधिमयीं धेनु दत्त्वा राजर्षिसत्तम ॥
एकाहारो दिन तिष्ठेद्ब्रह्मा च नृपन दन ।
यजमाना वसेद्राजन् त्रिदिन च द्विजोत्तम ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि याति परा गतिम ।
दश पूर्वान दश परान मान चैकविशकम ॥
विष्णुलोकमवाप्नोति यावदाभूतसप्लवम ।
दाता च दापकश्चैव तऽपि याति परा गतिम् ॥
यत्र मधुवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषया मुनय सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदा ॥
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ।
साऽश्वमेधफल प्राप्य विष्णुलोक स गच्छति ॥

इति स्कन्दपुराणोक्ता दधिधनदानावाध ।

अथ मधुधेनुदानम् ।

मधुधेनु प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनु मधुमयीं कृत्वा सपूर्णघटपूरिताम ।
तद्वच्चतुर्थभागेन वत्सक परिकल्पयेत् ॥
सौवर्ण तु मुख कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनै ।

पृष्ठं ताम्रमय तस्य पुच्छ सूत्रमय तथा ॥
पादारि वक्षुमय काया सितकम्बलकम्बलाम् ।
मुख गुडमय कृत्वा जिह्वा शकरयान्विता ॥
मौक्तिक नयने तस्या दन्ता फलमयास्तथा ।
हेमरोमधरा देवी रूप्यखुरविभूषिता ॥
अथ यपत्रश्रवणा* नवनीतमयस्तनीम् ।
सर्वलक्षणसयुक्ता सप्तधा यानि दापयेत् ॥
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु च विन्यसेत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कास्योपदोहनीं दत्त्वा गन्धपुष्पैस्तु पूजिताम् ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ॥
सक्रान्तावुपरागे च सर्वकालमतन्द्रित ।
द्रव्यब्राह्मणसपत्तिर्हेममात्रेण दापयेत् ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
अथर्ववित्तसमुत्पन्ने वेदवेदाङ्गपारगे ॥
तादृशाय प्रदातव्या मधुधनुर्नरोत्तम ।
पुच्छदेशापविष्टाय गन्धधूपादिपूजिताम् ॥
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिका कणमात्रिकाम् ।
हेमशक्त्या दक्षिणा दत्त्वा वित्तशाठ्यविवर्जित ॥
उदकपूर्व तु कर्त्तव्य पश्चाद्दान समर्पयेत् ।
रसज्ञा सर्वदेवाना सर्वभूतहितेरता ॥
प्रीयतां पितृदेवाश्च मधुरे । नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य तां धेनु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥

---

*अथ यपत्रश्रवणामिति न प्र पु पाठ ।

अह गृह्णामि वा देवि कुरुष्वार्थं विशपत ।
काम कामदुघे कामान् मधुधेनो नमोऽस्तु ते ॥
मधुवाति म क्षण प्रदाप्यायतचेतसा ।
द वा धेनु महाराज छत्रकोपानहौ तथा ॥
एव य कुरुते भक्त्या मधुधेनु नराधिप ।
द वा दान पायसेन मधुना च दिन नयेत् ॥
ब्राह्मणोऽपि त्रिरात्र तु मधुपायससयुत ।
एव कृते तु यत् पुण्य त निबोध नराधिप ॥
यत्र मधुवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषयो मुनय सिद्धास्तत्र गच्छ ित धेनुदा ॥
तत्र भोगान वरान भुङ्क्ते ब्रह्मलोके स तिष्ठति ।
क्रीडित्वा सुचिर काल पुनर्मर्त्यमुपागत ॥
स भुक्त्वा विपुलान भोगान विष्णुलोक च गच्छति ।
दश पूर्वान् दश परान मान चैकविशकम ॥
नयत वि णुसायु य मधुधेनुप्रसादत ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ॥
सर्वपापविनिमुक्तो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणात्ला मधुधनुदानं वि ।

अथ रसधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

रसधेनु महाराज कथयामि समासत ।
अनुलिप्त महीपृष्ठ कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
रसस्य तु घट राजन सपूर्णमैक्षवस्य च ।
तद्वत् सङ्कल्पयेत् प्राज्ञश्चतुर्थाशेन वत्सकम ॥

इक्षुदण्डमया पादा राजतखुरसयुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घनस्तनी ॥
पुष्पकम्बलसयुक्ता शकरामुखजिह्विका ।
दत्ता फलमयास्तस्या पृष्ठ तामयम शुभम ॥
पुष्परोमा तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणम ।
सप्तधोहिसम युक्ता चतुर्दिक्षु सदीपिकाम ॥
सर्वोपस्करसयुक्ता सर्वगन्धविभूषिताम ।
चत्वरि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयत् ॥
ब्रह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषण साधुवृत्ताय धीमत ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनु कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमव प्राति सर्वपापविवर्जित ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाह रसभोजन ।
सामपान भवेत् तस्य सर्वमेव फल भवेत ॥
दीयमाना तु पश्यति तेऽपि याति परा गतिम ।
धेनु च पूजयित्वाऽग्र गन्धधूपस्रगादिभि ॥
पूर्वोक्ता ये च मन्त्रास्तानव प्रयत स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजात्तमे ॥
दश पूर्वान् पराञ्चैव आत्मान चैकविशकम ।
नयेत परम स्थान यस्मान्नावर्त्तते पुन ॥
एषा ते कथिता राजन रसधेनुरनुत्तमा ।
ददस्व च महाराज पुण्यश्लोकानवाप्नुहि ॥
य इद पठते नित्य शृणुयाद्वापि भक्तित ।
सर्वपापविनिमुक्ता विष्णुसायुज्यता व्रजत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्ता रसधेनुदानविधि ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शकरा धेनु राजन् कुर्यात् यथार्थत ।
अनुत्क्षिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनु शकरया राजन सदा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थाशन वत्सक ॥
तदर्ध मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थाशन कन्यसा ।
तद्वत्स प्रकुर्वीत चतुर्थाशन मानव ॥
अथ वा धनुत कुर्यादष्टाशन तु वत्सकम ।
स्वशक्त्या कारयद्धनु यथामान न पीडयेत् ॥
सर्ववीजानि सस्या य चतुर्दिक्षु समन्तत ।
सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडेन च मुख काय जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बल पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता दर्भरोमसमन्विता ।
कास्योपदोहना सम्यग्गन्धपुष्पै समर्चिता ॥
ईदृग्विधानसयुक्ता वस्त्रैराच्छादितोपरि ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुष विशषेणाग्निहोत्रिणे ॥
अनुसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

*कण्ठाभरणसयुतमिति पाठ पुस्तकान्तर ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यद्दत्तं वापि दापयेत् ।
स पात्र तु द्विज दृष्ट्वा स्वागत श्राश्रिय गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पृच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुख ॥
धनु पूर्वमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसत् ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आच्छाद्य चैव त विप्र मुद्रिकाकणवेष्टकै ।
स्वशक्त्या दक्षिणा दद्याद्गन्धपुष्प सचन्दनम् ॥
धेनु समर्पयेत् तस्य मुख च न विलोकयेत् ।
एकाह शकराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिन वसेत् ॥
सर्वपापहरा धेनु सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र सशय ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम् ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानव ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्त शक्रोधनदानविधि ।

अथ कार्पासधेनुदानविधि ।

वराह उवाच ।

अत पर प्रवक्ष्यामि धेनु कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा वाशुक कृतम्* ॥
कार्पासमूल तत्रापि तेनासावुत्तम स्मृतम ।
सा च कार्पासभारेण धेनु श्रेष्ठा प्रकीर्त्तिता ॥

ब्रह्मणा च स्वय कृतमिति क्वचित् पाठ ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्याप्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्वस्त्रधान्य च हिरण्य च तथैव च ॥
वत्सक तु चतुर्थांशाद्दानम त्रो विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्वस्त्र धान्याद्युपस्करम् ॥

एवमिति वराहपुराणोक्तविधानवदित्यर्थ ।

हेमकुम्भे देवेश क्षीरार्णवसमुद्भवे ।
सामप्रिय सुधेवार्ये सौरभेयि नमोऽस्तुते ॥
वृत्तेयमित्युनाथाय शशाकायामृताय च ।
अत्रिनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नम ॥

दानमन्त्र ।

यस्त्वेव परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स यानि सोमलोके तु सोमेन सह मोदते ॥
न राजा न वरो कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदा शतम ॥

इति वराहपुराणोक्त फलश्रुतिदानवाक्य ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तम यत् प्रकीर्त्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
स कामसमृद्धश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

शृणु राजन प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पिताम ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भसस्तरसंस्थितम ॥
आविकं चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुखं स्थितम ।
वस्त्रेणाच्छादितां कृत्वा धेनुं कुर्वीत मध्यगाम् ॥
आढकेनैव कुर्वीत बहुवित्ताऽल्पवानपि ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरामिक्षुपादां फलस्तनीम ॥
कांस्यां शर्करया जिह्वां गन्धघ्राणवतीं तथा ।
समुद्रादरजां शुक्तिं कर्णौ च परिवेष्टयेत्* ॥
शृङ्गे चन्दनकाष्ठाभ्यां मौक्तिके चाक्षिणी शुभे ।
कपोलौ सक्तुपिण्डाभ्यां यवानास्यं प्रदापयत् ॥
कम्बलं पट्टसूत्रेण ग्रीवायां छत्रिकां तथा ।
पृष्ठे वै ताम्रपात्रं तु अपाने गुडपिण्डकम ॥
लाङ्गूले कम्बलं दद्याद्रसानां क्षीरप्रदेशतः ।
यानिप्रदेशे च मधु सर्वान्नस्तु फलान्विताम ॥
एवं सम्यक परिस्थाप्य लवणस्य कृतां च गाम् ।
स्थापयेत् वासकं चापि चतुर्भागेन मानवः ॥
एवं धेनुं समभ्यर्च्य मांसवस्त्रविभूषणैः ।
स्नात्वा देवार्चनं कृत्वाद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिणं गां तु पुत्रभार्याममन्वितः ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानवः ।
लवणे वै रसाः सर्वे लवणे सर्वदेवताः ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य मन्त्रान्तं विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

*परिकल्प्यमिति पुस्तकान्तरः ।

सम्यक प्रदक्षिण कृत्वा दक्षिणासहित नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वतीर्थफलानि च ।
सर्वे रसा सर्वमन्त्रा सर्वमेतच्चराचरम ॥
सौभाग्य च परा वृद्धि शरीरारोग्यसम्पद ।
नृणा भवति दत्त्वा तु रसधेनु न सशय ॥
स्वर्गे च नियत वासो यावदाभूतसप्लवम ।
पद्मोणकम्बलगला लवणोदकेन कृत्वा फलस्तमवतीमधिचर्म पृष्ठे ।
दत्त्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेता लोक गवा सकलसौख्ययुत प्रयाति ॥

इति भविष्यत्पुराणोक्ता लवणधेनुदानविधि ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कपूरधेनु वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
या दत्ता सर्वगन्धास्तु प्रदत्ता स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे वाऽथ भानो कार्त्तिक्या विषुवत्यथ ।
द्वादश्यामयने पुण्ये दद्यात् कपूरगा विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तपराय च* ।
भूमावास्तीय नेत्र तु शङ्खशुक्लाम्बर शुभम् ॥
काया चतुष्पला धेनु पलमात्रस्तु वत्सक ।
अथ वा पलिका धेनुर्व स कायस्तु कार्षिक ॥
सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरा पुच्छ कुङ्कुमसभवम ।
मृगनाभिमया दन्ता ग्रन्थिपणमय मुखम ॥
अक्षिणी सिन्धूकमये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमय पुच्छ गुदं गुग्गुलसभवम् ॥

---

*तवृत्तरताय इति क्वचित पाठ ।

कुष्ठ कपोलक प्रोक्तमुशीर चर्म चैव तु ।
उदरे चन्दन दद्यात् खुराग्रे नखमेव च ॥
एव सकल्प्य कपूरा धेनु वस्त्रेण पूजिताम् ।
विप्र सपूज्य कपूरा वस्त्रयुग्मेन चैव हि ॥
कपूरधेनु विप्रश गृहाणेमा सुपूजिताम ।
पुष्पगन्धक्षिता सा मे कमला प्रीयतामिति ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण दान विप्राय दापयत् ।
दत्त्वा धेनुमिमा राजन गन्धर्वाणा समो भवेत् ॥
कल्पत्रय वसत् स्वर्गे राजराजो भवेदिह ।
सर्वान् कामानवाप्नोति गौरीलोके महीयते ॥

तथा ।

सर्वकामप्रदा धेनु शकराया प्रकीर्त्तिता ।
सर्वपापहरा चैव तस्माद्दद्यात समाहित ॥
गुडधेनुवदत्रापि मन्त्रावाहनपूजनम ।
दत्वा फलमयीं धेनु कामाना फलमा भवेत् ॥
तथा कस्तूरिका धेनु श्रद्धावित्तसमन्वित ।
पात्र दद्यान्नपश्रेष्ठ म क्षमेतमुदारयेत् ॥

इति विष्णुधर्मोक्त कपूरधेनु समाप्त ।

अथ सुवर्णधेनुदानम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

कथयामि हस्य ते दानधर्मोपबृंहितम ।
सुवर्णधेनुसम्बन्धि सर्वपापोपशान्तिदम ॥
यद्ब्रह्मणापि राजेन्द्र विहित विष्णुना पुरा ।
तत् ते विस्तरतो राजन् कथयाम्यनुपूर्वश ॥

सुवर्णस्य सुवर्णस्य शुद्धस्य परिकल्पिताम् ।

एक सवर्णशब्दा हिरण्यवचन पर परिमाणवचन ।

रौप्यव सकसयुक्ता मुक्ताफलविभूषिताम् ।
प्रवालशृङ्गोपयुता पद्मरागाक्षिशालिनीम् ॥
घृतपात्रस्तनवतीं कर्पूरगुरुनासिकाम् ।
शर्करारसनापेता भृङ्गराज*मुखसमिताम् ॥
शङ्खशृङ्गा तरा शुक्तिललाटस्थानकर्पिताम् ।
फलदा तां वस्त्रयुग्मयाश्वा क्षामसुकम्बलाम् ॥
इक्षुपादा नारिकेलश्रवणा गुडजानुकाम् ।
पञ्चगव्यापानवतीं कास्यपृष्ठसमन्विताम् ॥
सुपर्वसूत्रलाङ्गूला सप्तधा यसमन्विताम् ।
फलपुष्पसमोपेता छत्रोपानत्समन्विताम् ॥
सुवर्णधेनुं विप्राय प्रतिपाद्यदृशा नर ।
हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ॥
तप्तहमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ।
अनेनैव तु मन्त्रेण धनार्दान प्रकीर्त्तितम ॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोत्यसशयम ।
कुलाना तु सहस्र तु स्वर्ग नयति तद्बुध ॥
किमन्यैर्बहुभिर्दानै पयात्त हमधनुना ।
सुवर्णधेनुं द त्वा हि कृतकृत्या भवेन्नर ॥
हिरण्यगर्भो भगवान प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
उपवासविशुद्धात्मा दद्यात् सोमरविग्रहे ॥
रक्ष पिशाचास्तद्गृह न पश्यन्ति नराधिप ।

---

*मष्टात्रति न प्र प पाठ ।

कार्त्तिक्या प्रयतो दद्याद्द्वादश्या कार्त्तिकस्य तु ॥

दत्त्वा तत्पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्तं सवर्णधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना यो विधि कृत्वा प्राप्ता लोका अनुत्तमा ।

ब्रवीमि तदह हेमधेनुदानविधि नृप ॥

शुभा हेममयीं गां च कारयेद्राजतान् खुरान् ।

शुभा शुद्धसुवर्णैस्तु घटिताम् । अत्र सवर्णपरिमाणचतुर्थांशवत्सनिर्माणा विरलुलाङ्गूलसंस्कार पूर्वोक्तसवर्णधेनुरत्र ज्ञेय

ताम्रपृष्ठां कृत्वा प्राप्नुयाल्लोकमुत्तमम् ।

विचित्रचित्रपुष्पैश्च गन्धधूपविलेपनैः ॥

तथा क्षमापयेद्देवीं तां गां तत्र समर्पयेत् ।

देवि त्वदीयादादेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥

पुनस्तां विप्रराजाय दापयच्छिवभाविने ।

शिवभाविन शिवध्यायिन ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धये ।

मनुना चीर्णमेतद्धि सप्तपेयुनरा अध ॥

सप्त पूर्वापरान् वंशान् रुद्रकिल्बिषसंस्थितान् ।

उद्धृत्य वा नयेद्धीमान् देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति द्वीपराजोक्तो हेमधेनुदानविधि ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।

सुनिष्कसुवर्णेश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥

चतुर्भि कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशन वत्सक ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ।
रत्नहमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
सुवर्णधेनु दत्त्वा च कृतकृत्या भवेन्नर ॥

इति सुवर्णधेनुदानविधि

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु स्वर्णमयीं कुर्यात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवर्णशृङ्गीं रत्नाढ्या तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तर्णक कुर्यादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण श्रुतसम्पन्न वैष्णव च कुटुम्बिनम ॥
आचारव त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमाहूय विधिवत् पूजयत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
मन्त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक पालाशसमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च मन्त्रणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदशन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुगरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्यं मनीषिभि ॥
कृतनानेन शाम्यति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पञ्चवर्द्धिति राजतवृषभदानवर्द्धिति त्रयम

इति प्रमेहघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह बौधायन ।

सौवर्णीं गां प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुन ।
वित्तशाठ्य न कुर्वीत कुर्वन्नव फल भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरा नानावस्त्रैरलङ्कृताम ।
ग्रहाणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि विन्यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोविन्दप्रीतये हित ।
एव वि णुप्रतद्विष्णुवि णोनुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरु हुत्वा पूणाहुत्य त एव हि ।
ततस्ता तु शुची रोगी ब्राह्मण वेदपारगम ॥
श्रुतवृत्तोपसम्पन्न कुलीन धर्मवादिनम ।
वृद्ध ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकर नृणाम ॥
भक्त्या स्वय समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्राद्यैरुपानच्छत्रकैरपि ॥
मन्त्रेणानेन ता पात्रे दद्याद्रोगी यतात्मवान ।
गोविन्द मनसा ध्यायन गवा मध्ये स्थित शिशुम् ॥
बहापीडकसयुक्त वणुवादनत रम ।
गोपीजनै परिवृत वन्यपुष्पावतसकम ॥

गोविन्द गोपीजनवल्लभेश कसासुरघ्न त्रिदशेन्द्रवन्द्य ।
गोदानतृप्त कुरु मे दयालो ह्यशोविनाश क्षयितारिवग ॥

दानमन्त्र ।

दानेनानेन नियतमशसा जायते क्षय ।
तस्मात् कुयात् प्रयत्नेन सुखार्थ ह्येतदशस ॥

इत्यशाघसवणधनदानविधि ।

युपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवद्भ्रसवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्या प्रतीकार तत्स्वरूप निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या सवत्सा कारयद्दृढाम ।
धनु पलेन वत्स च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥
धेनु रौप्यखुरा रत्न तस्या पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टा गले च बध्नीयात् सवत्सा प्राङ्मुख शुचि ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैर्गन्धमाल्यै सुशाभनै ।
उपचारै षोडशभिर्नैवद्य पायस भवत् ॥
मोदक च तथापूप गुड लवणमेव च ।
जीरक तु सुविस्तीर्णे शूर्पे वणुमये दृढे ॥
धेनोरक प्रदातव्य ब्राह्मणस्त्रीषु चैव हि ।
षडष्टौ दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मण सर्वशास्त्रार्थकुशल धर्मवेदिनम ।
विद्याविनयसम्पन्न शान्त चैव जितेन्द्रियम ॥
अलालप सर्वजनप्रिय कर्मषवर्जितम ।
आहूय भक्त्या सपूज्य वस्त्राद्यैरर्घपुष्पकै ॥
तेनव कारयत् पूजामाहृतो धेनुव सयो ।
होम च कारयेत् तत्र समिदा यचरूकर्म ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्र समुच्चाय तत पुन ।
प्राङ्मुखायापविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङ्मुख ॥
मन्त्रणानन विधिवत् पुच्छे हस्त विधाय च ।
धेनुर्याङ्गिरस सा तु वशिष्ठ सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गाव प्रवर्त्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदा सुखम् ।
प्रयच्छन्ति दिवारात्रमविच्छेद च सन्तते ।

दानमन्त्र ।

एव दत्त्वा तु तद्दान प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

दान बन्ध्यात्वह सुवर्णधेनुदानविधि

तथा ।

प्रस्विन्नपाणिपाद स्याद्या हरेत रसादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकार दानहोमादिकर्मण ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाऽथ वा पुन ।
कुर्याद्धेनु सुवर्णेन वत्सस्तत्पादत भवेत् ॥
एव कृत्वा तु ता धेनु वस्त्रणावेष्ट्य शोभनाम् ।
गुडस्योपरि सस्था य पूजयेद्गन्धधूपकै ॥
गुडस्य च परीमाण चत्वारिशत्पल भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकेश स्थाप्य पूर्वादक्षिणत क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्या कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एव विधाय ता धेनुमाचार्य स्वर्णरूपिणीम् ॥
होम समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयन कृत्वा ह्याचार्य सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशल क्रोधवर्जित ।
अनुद्वगकरो नृणा पुराणार्थविदङ्गवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभि क्रमेण तु ।

आय गौरिति मन्त्रेण समिद्धाम प्रशस्यते ॥
शौभेद्ये यदि मन्त्रेण आज्यहोमो बुधै सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम ॥
एव होम च निर्वर्त्य नियातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देश स्थापयत् कुम्भमत्रणम ॥
श्वतन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सभवे च पञ्चभङ्गसमिद्धते ॥
म त्रैरथापाहिष्ठति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवर्ण इति च पावमानेन चैव हि ॥
शन्न वातानुवाकेन शान्ति प्रथममेव हि ।
कृत्वाभिषेचन कुयाच्छुक्लाम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपातै पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धनु रोगी गन्धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति मन्त्रेण भक्तित ।
आचार्यायाऽथ ता दद्यात् प्राङ्मुखाय ह्युदङ्मुख ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया न सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितृणामपि यक्षाणा गन्धर्वाणा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु वशिष्ठसुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनारस्या प्रदानत ।
रसचौर्येण यज्जात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
तत्सर्वं नाशय त्याशु धेनव सर्वतोषिता ।

दानमन्त्र ।

तिसृभिरित्याप ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदान करोति य ।
पूर्वकर्मविपाकोत्थ दु ख सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणा ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तित ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयत् ॥
स्वय स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु सयत ।
दानेनानेन नियत पादप्रस्वदजा रुजम ॥
जयति रोगिणा काय पादप्रस्वदिना तत ।

इति पादप्रस्वदघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

अथ स्वरूपतो गोदान महाभारते ।

दानानामिह सर्वषा गवा दान विशिष्यते ।
गाव श्रेष्ठा पवित्राश्च पावना जगदुत्तमा ॥
ऋते दधिघताभ्या च नेह यज्ञ प्रवर्त्तत ।
तेन यज्ञमुख हि गामूल सप्रचक्षते ॥
गाव ऽधिकास्तपि व य सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्माद्गमहश्वरो देवस्तेतामि सह स्थित ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चमणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वति बालै शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्य न पश्यामि धन किञ्चिदिहाच्युतम ।
कीर्त्तन श्रवण दान दशन चापि पार्थिव ॥
गवा प्रशस्यते वीर सर्वपापहर परम् ।
गावो लक्ष्म्या सदा मूल गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्य प्रतिष्ठितौ ।
गावा यज्ञप्रणे यो वै तथा यज्ञस्य गौमुखम ॥
अमृत ह्यक्षय दिव्य रक्षन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतन चैता सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् पर दान किञ्चिदस्तीति मे मति ।
सा गौन्यायाजिता दत्ता कृत्स्न तारयते कुलम ॥
अमृत वै गवा क्षीरमित्यवाच प्रजापति ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्व स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अग्न्यगाराणि विप्राणा देवतायतनानि च ।
पूज्यते शकृता यासा कि देयमधिक तत ॥ ५

देवल ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषित ।
या गन्तु वाञ्छति स्वर्ग स गोदान प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिक धेनोर्विद्यते वा सम भुवि ।
नियत त्रिदशैर्वास कल्पितोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गौर्हि पृथ्वीय परिकीर्त्तिता ।
श्रयार्थं सर्वलोकानामुत्पन्ना ऋतुसिद्धय ॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम ।
एकत्र म त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्या यज्ञा प्रवत्त ते गोभ्यो देवा समुत्थिता ।
गोभ्यो वेदा समुद्गीणा * सषडङ्गपदक्रमा ॥
शृङ्गमूले गवा नित्य ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्र सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समत्कीर्णा इति न प्र पु पाठ ।

शिरोमध्ये महादेव सर्वभूतमय स्थित ।
ललाटाग्र स्थिता देवी नासावशे च षण्मुख ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुटसुपालितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषो शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायव सर्वे जिह्वाया वरुण स्थित ।
सरस्वती च हूकारे यमयक्षौ च गण्डयो ॥
सन्ध्याद्वय तथोष्ठाभ्या ग्रीवामिन्द्र समाश्रित ।
रक्षासि कक्षदेशे तु साध्याश्चोरसि सस्थिता ॥
चतुष्पात् सकलो धर्म स्वय जङ्घासु सस्थित ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वा तुराग्रेषु च पन्नगा ॥
खुराणा पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसा स्थिता ।
रुद्राश्चैकादश पृष्ठे वसव सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतस्था पितर सोमो लाङ्गूलमाश्रित ।
आदित्यरूपमयो बाला पिण्डीभूता व्यवस्थिता ॥
साक्षाद्ब्रह्मा च गोमूत्र गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नमदा दधिसस्थिता ॥
हुताशन स्वय सर्पिब्राह्मणा गुरु पर ।
अग्राविंशतिदेवाना कोट्या रोमसु सस्थिता ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वार सागरा पूणा गवा ये तु पयोधरा ॥
एतद्धि कथित सर्व यथा गोषु प्रतिष्ठितम ।
जगद्धै देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुहन्ति वाहयन्ति पुनन्ति पाप गवा रसैर्जीवति जीवलोक ॥
तृणास्तु गाव शमयन्ति पाप दत्तास्तु गाव स्त्रिदिव नयन्ति ।
सरक्षिताश्चापनयन्ति वित्त गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
शस्प समश्नाति ददाति नित्य पापापह मित्रविवर्धन च ।
स एव चाऽऽस्य परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
तृणानि शुष्कानि वने चरित्वा पीत्वाऽपि तोयान्यमृत स्रवन्ति ।
यद्गोमयाद्याश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीत ।

बहुक्षीराश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयत् स आत्मान सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवल ।

सुशीला लक्षणवतीं युवति वत्ससयुताम् ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धा धेनु दद्याद्विचक्षण ॥

वेदव्यास ।

यश्चात्मविक्रय कृत्वा गा क्रीत्वा सप्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ता शास्त्रवृद्धकौशिक ॥

तथा ।

सग्रामेष्वजयित्वा तु यो वै गा सप्रयच्छति ।
यावतो रणशयेद्राव स तावत् फलमश्नते ॥
तावदिति पदात्तावदगारामर्मितसवत्सर स्वर्गफलमित्यर्थ ।
यो वै द्यूते धन जित्वा क्रीत्वा गा सप्रयच्छति ।
स दिव्यमयुत शक्र वर्षाणा फलमश्नुते ॥
अन्तर्जाता सुक्रयज्ञानलब्धा पणक्रीता निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गाविशेषा प्रशस्ता ॥

अन्तर्जाता गर्भिण्य इति भारतपदप्रकाशकार । सुक्रयलब्धा यथा क्रयप्राप्ता । पणक्रीता भृतिलब्धा निर्जिता यद्वादिना । आकर्जा जाता । कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याध्यादिकृच्छ्रक्रान्ता सत्य मिना दास्यत्का स्वय च पोषण कृत्वा लब्धा

रुष्टा दुष्टा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तै
क्लेशैर्विप्र या फलै सयुनक्ति तस्यावीयाश्चफलाश्चापि लोका

मल्यरदत्त स्वीकृतमिति शेष ।

तथा ।

न कृशा पापवत्सा वा वन्ध्या गर्भिता तथा ।
न व्यङ्गा नापरिश्रान्ता दद्याद्वा ब्राह्मणाय वै ॥
या दद्यादुपयुक्ता गौ जीर्णा धनु च निष्फलाम ।
तम सप्रविशद्दाता द्विज क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धचोषा† निरिन्द्रियाम ।
उन्मत्तामङ्गहीना च मृतवत्सा महाशनाम ॥
केशबालपुरीषास्थिक्रव्यादा सधिनीं‡ खलाम ।
पुन्धेनु यमलसू नित्य व्रणपितस्तनीम ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदाष वृषभ तथा ।

पीतादका जग्धतृणामिति वृद्धत्वापलक्षणपरम द ग्धचोषा स्वकीयस्त नपायिनीम । महाशना बहुभक्षाम । पटधन वात्सवत्सव या गर्भिणी ।

---

* उत्सृष्टा च त न प्र प पाठ ।

† दु धदाहामिति न प्र पु पाठ ।

‡ सन्धा वृषभक्षयागस्तज्जगभाऽस्त्यस्या इति सन्धिनी ।

विश्वामित्र ।

नैकश्रृङ्गा च निश्छङ्गा* स्फुटिताक्षी चलत्खुराम ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गां शुभामेव दापयत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवां दत्त्वा ब्राह्मणेभ्य प्रतापवान ।
अवाप्तानि दशैक च सराष्ट्राऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्र तु गवां राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णा शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराश्चाप्सरसो यत्र तत्र गच्छति गोप्रदा ॥
गोप्रदो नरक याति यथा भित्त्वाऽम्बुज जलम ।
विमाननाकवर्णन दिवि राजन विराजते ॥
त चारुवेषा सुश्रोण्य शतशो वरयाषित ।
रमयति विमानस्थ दिव्याभरणभूषिता ॥
वेणूना वल्कीना च नूपुराणा च निस्वन ।
हासैश्च हरिणाक्षीणा सुप्त सन् प्रतिबुध्यते ॥
यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेवास्तावन्ति वर्ष णि महीयते स्व ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततस्त्रिलोके कुल समुत्पस्यति गोमता स ॥

विष्णु ।

गोप्रदानन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोक शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबाल ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य या गा दद्यादयाचिताम् ।

---

* चलच्छृङ्गामिति न प्र प पाठ ।

त्रिर्वित्तपूणा पृथिवी तेन दत्ता न सशय ॥

याज्ञवल्क्य ।

यथाकथञ्चिद्दत्वा गा धनु वाऽधेनु*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टा दाता स्वर्गे महीयते ॥

अङ्गिरा ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषत ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातार नरक नयत् ।
कुलैकविंशत्या युक्त ग्रहीतार च तारयत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्र धेनु सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतै शतै ॥
पात्राण्याद्य मिका मुख्या सुशुद्धाश्चाग्निहोत्रिण ।
देवताश्च तथा मुख्या गोदान ह्येतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लान सीदति चातिमात्र कव्यार्थं च होमहेतो प्रसुत्याम ।
गुर्वर्थ वा बालसवृद्धये वा धेनु दद्यादेष काला विशिष्ट ॥

प्रसत्या सामयाग ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न कीनाश न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौ पुरुषषभ ॥

कीनाशा हलवाहक ।

---

*धनमित्यप्रमता गाम ।

आत्रेय ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दातीय देया धेनुर्गुडान्विता ॥
अकुलीनाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपेताय गौर्न देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधि । विश्वामित्र ।

प्राङ्मुखीं गामवस्थाप्य स्वयं तां सुपूजिताम् ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नातो बद्धशिखो भवेत् ॥
उदङ्मुखस्तु विप्रः स्यात् पात्रलक्षणलक्षितः ।
आचम्यपात्रं करे कृत्वा कनकेन समन्वितम् ॥
निक्षिप्य पुच्छं तस्मिंस्तु घृतदिग्धं प्रगृह्य च ।
सतिलं विप्रपाणिं तु प्रागग्रं तु निधापयेत् ॥
सतिलं सकुशं चापि मृत्तीर्थं वा दानमाचरेत् ।
अनेन तु मन्त्रेण पात्रहस्तो जलं क्षिपेत् ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिनी ।
विश्वरूपे परो देव प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु तां पश्चाद्ब्राह्मणेन समन्विताम् ।
गोमतीं तु ततो विद्यां जपेत् प्रयत शुचिः ॥
उद्दिश्याथ वासुदेवं प्रीयतामिति चानघ ।
पात्रं मनसि सञ्चिन्त्य तायमप्सु विनिक्षिपेत् ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभः सनातनः ।
अनन्तभोगशयनः प्रीयतां परमः पिता ॥

गोमतीमाह यम ।

गावः सुरभ्यः नित्यं गावो गुग्गुलगन्धिकाः ।

गाव प्रतिष्ठा भूताना गाव स्वस्त्ययन महत् ॥
अन्नमेव पर गावो देवाना हविरुत्तमम् ।
पावन सर्वभूताना रक्षन्ति च वहन्ति च ॥
हविषा मन्त्रपूतेन तपयन्त्यमरान् दिवि ।
ऋषीणामग्निहोत्राणा गावो होमप्रतिष्ठिका ॥
सर्वेषामेव भूताना गाव शरणमुत्तमम् ।
गाव पवित्र परम गावो मङ्गलमुत्तमम् ॥
गाव सर्वस्य लोकस्य गावो धन्या सवाहना ।
नमो गोभ्य श्रीमतीभ्य सौरभेयीभ्य एव च ॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नम ।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विजा कृतम् ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ।

अन्यापि गामती महाभारतात्का तिलधेनुदान दर्शिता । ततश्चानयाविकल्पा नष्ठानमिति ।

सर्वगोदानसाधारण मन्त्रमाह वशिष्ठ ।

घतक्षीरप्रदा गावो घतयोन्यो घतोद्भवा ।
घतनद्या घतावर्त्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे ॥
घत मे हृदये नित्य घत नाभ्या प्रतिष्ठितम् ।
घत मे सर्वतश्चैव घत मे मनसि स्थितम् ॥
गावो ममाग्रतो नित्य गाव पृष्ठत एव च ।
गावो मे सर्वतश्चैव गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥
इत्याचम्य जपन् साय प्रातश्च पुरुष सदा ।
यदह्ना कुरुते पाप तस्मात् स परिमुच्यते ॥

दक्षिणा चात्र सवणम् ।

यदाह वशिष्ठ ।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफले* ।
सुवर्णं परम ह्यायुर्दक्षिणार्थे न संशय ॥
गोप्रदान तारयते सप्त पूर्वान् परास्तथा ।
सुवर्णं दक्षिणा दत्ता तावद्विगुणमुच्यते ॥
सुवर्णं परम दान सुवर्णं दक्षिणा परा ।
सुवर्णं पावन प्राहु परिमाणं पर तथा ॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायत्व यथाश्रुतत्वानपायनम । अपर त्वाहु सकृदुच्च रितसुवर्णशब्दावगतपरिमाणाश्रयपरित्यागानुपपत्ति सुवर्णशब्दस्य प्राहुरित्यादिक्रियाक र्मतया द्वितीयान्तत्वेन लिङ्गविशेषनिधारणाच्च परिमाणाश्रयत्व न्याय्यति । एव च त्यनियतानुष्ठानप्रसङ्गभङ्ग । तथा परिमाणपर तथापितदपि समञ्जस स्यात ।

अत्र कश्चिच्चादयन्ति-

एतदेव विधान स्यात् त एवोपस्करा स्मृता ।
विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते ॥

इति वचनात प्रत्यक्षधनारपि सकलगडधनुधमप्राप्ता शक्तिकणत्वपादादित्वमा णोर्यमिति । तदसत-

दशमी स्यात् स्वरूपत ।

इति स्वरूपशब्द एव सवत्सा गारूपधारिणीमपकरणादिविहीना धनमवगम [शक्त्यादिमयी कणादिप्रतिकृतिकृति निवारयति । सवशब्दश्च प्रकृतापत्ता पि रूपधनवजमवतिष्ठत । तस्मात तत स्वरूपधन्या गडधनारितिकर्तव्यता कर्तव्यति । यमाणसुवर्णशक्तिकाविधिस्त भिन्न एवति सवमनवद्यम ।

इति गोदानविधि ।

---

*महाफले इति न प्र पु पाठ ।

अथ स्कन्दपुराण ।

यो नरो गां प्रयच्छेत् तु सवत्सां कास्यदोहनाम् ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां दुकूलक्षोमसंयुताम् ॥
शय्यास्तरणसंपन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।
ब्राह्मणान् तर्पयित्वा तु गन्धमाल्यैरलङ्कृताम् ॥
दत्त्वाध्युषितां वा तु सर्वैस्तद्वद्दयेन तु ।
मृदुक्लेन वध्नीयादन्तःश्लक्ष्णेन रज्जुना ॥
दद्यात् सुवर्णबीजानि तिलान् सिद्धार्थकांस्तथा ।
प्रदद्यात् तान् ततोऽद्भिश्च मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥
सर्वदेवमयीं देवीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्तां तां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥
प्रयच्छामि मम क्षेमक्षयाय शुभामिति ।
एवं स दत्त्वा यो गां तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गता सा तां न तूँस्तारयते भयात् ।
सर्वलोका तरे गत्वा रमते च यथा नरः ॥
स तथा मानवः जातो गोसहस्री महाबलः ।
रूपवान् धनवांश्चैव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायन ।

शीलोपपन्नां वस्त्रोत्तरीयां कास्योपदोहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।
विप्राय दत्त्वा भगवन् क्रियाय प्रयाति लोकानमृतान् सुपुण्यान् ॥

सवर्त्त ।

यो ददाति शफैरौ ग्रहमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
सवत्सां वस्त्रसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गत ।

तावतो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽतिके ॥

देवल ।

चामीकरमयै शृङ्गे कृते रौप्यमया खुरा ।
कास्यज दोहन पृष्ठ ताम्र वस्त्रयुगान्विता ॥
पु पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
दत्तवैव दत्तभोगाढ्या दिव्यस्त्रीवृन्दसवृत ।
गोव त्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधि ।

नन्दिपुराणे ।

यो गा सुपरिपू ार्द्रां हेमशृङ्गीमकोपनाम ।
सुशीला राजतै पादैश्चित्रवस्त्रसुसवृताम ॥
सलाहपात्रा* कुतपे निविष्टचरणा तथा ।

कृतपात्र नपालकम्बल ।

स दक्षिणा प्रदद्याद्वा साऽक्षय स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसस्थिति ॥
तावत्य ब्दानि वसति स्वर्गे दाता न सशय ।
एतच्छतगुण पु य कपिलादानत स्मृतम ॥

इत्य रहेमशृङ्गीदानविधि ।

मत्स्यपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुरा पञ्चपलान्विता ।
प चाशत्पलिक कास्य ताम्र वापि तथैव च ॥

---

*हस्तपात्रामित न ख प पाठ ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावदाभूतसप्लवम् ।

पञ्चपलानि राज्यस्यति विज्ञेयम । ताम्र पृष्ठम । कांस्य दाक्षिणम । आच्छादनार्थ वासायग सुवर्णदक्षिणार्थमपि आद्रव्यम ।

इति कनकशृङ्गीदानविधि ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कृतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रा त्रिसमृद्धा तु ललाटतटपर्णाम ।
राजतैरुन्नचरणा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
कांस्योपदोहा तृप्ता च लवणादितृणोदकै ।
गवा पुच्छ गृहीत्वा च ससुवर्णेन पाणिना ॥
गृहस्थो वदविद्विप्रा दापयत् तत्प्रतिग्रहम ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

प्रत्यग्रा नववयस्का। त्रिसमृद्धा शीलक्षीरप्रसवगणयुक्ता। लवणादितृणाद कस्तृप्तति सदा लवणादिषु तत्परत्यथ ।

इति सवर्णशृङ्गीदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णा गा ददते यस्तु पट्टच्छन्ना स्वलङ्कृताम ।
घण्टामालाकुला कृत्वा पुष्पैश्चैव परिस्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयु रारोग्यमैश्वर्यं दाता कामाश्च मानसान् ॥
इवेता गा ददते यस्तु दिव्या रत्नरलङ्कताम ।
घण्टामालाकुला कृ वा पुष्पैश्चैवाप्यलङ्कताम ॥
मुखे धूप प्रदातव्या घतेन स्य च पूरयेत् ।
सुवणशृङ्गाभरणा तथा रौप्यखुरा शुभा ॥
पट्टकुम्रा शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गा श्वेता तस्य पुण्यफल शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पाप मातृक पैतृक च यत् ।
कुलोद्धतस्याहस्तस्य तत्क्षणान्व नश्यति ॥
गा ददानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वश ।
पिता पतामहश्चव तथव प्र तामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते सामलोक व्रजन्ति ते ।
गौरीं चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गा वै नर शुचि ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नर सदा ।
सुवणशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
घण्टामालाकुला चैव गन्धपुष्पैरलङ्कताम ।
कुतप वास्तरेत् प्राज्ञा मुखे धूप प्रदापयेत् ॥
भक्षभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान भोजयेच्छुभान् ।
गा ददानीह इत्यव वाचा पूयेत सवश ॥
मातृक पैतृक चैव यच्चान्यदुष्कृत भवेत् ।
पाप च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम ॥
वषकोटिसहस्र तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सर्वजन्तुभि ॥
अरागश्चैव जायेत तेजस्वी च भवन्नर ।

नीलवर्णा च गा दद्याद्दोग्ध्रीं शीलगुणान्विताम् ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
पट्टचेलाढ्यां शुभां सौम्यां घण्टादानरलङ्कृताम् ॥
एवंरूपेण सूक्ष्मेण गणवस्त्रेणाभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुखे देयां विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
इमां ददानीह इत्येव वाचं पूयत सर्वश ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते नीला गा ददते तु य ।
वर्षकोटिसहस्राणि लोके तिष्ठति वै रुणे ॥
दधिक्षीरवहा नद्या दत्तास्तत सर्वत सदा ।
घृतौघा प्रसृता ते नवनीतस्य पर्वता ॥
कपिलां भागवहुला दुर्भगस्य च न पश्यति ।

इति नानागोदानविधि

महाभारते ।

रूपसम्पन्नवत्सा कपिलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्ससम्पन्ना ब्रह्मलोके महीयते ॥

समानवत्सां रोहिणीं तुल्यरूपां च धेनुं दद्यात् पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्ससंवीतामिन्द्रलोके महीयते ॥
समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्ससंवीता सोमलोके महीयते ॥

शबलां कपिलां

समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्ससंवीतामग्निलोके महीयते ॥

वातरेणुसुवणा तु सवत्सा कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वत्सवीता वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सा घृम्रा तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्सवंयुक्ता यमलोके महीयते ॥
अघ्या हेमसवर्णा तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वत्सवीता वारुण* लोकमश्नुते ॥

अघ्या गा । कामदोहनाम अनायासदोहाम

हिरण्यवणा पिङ्गाक्षीं सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वत्सवीता कौवेर लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूमवर्णा तु सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वत्सवीता पितृलोके महीयते ॥
सवत्सा पीवरीं दत्त्वा शितकण्ठीमलङ्कृताम ।
वैश्वदेवमसबाध आन श्रेष्ठ प्रपद्यते ॥

शितकण्ठीं कृष्णगलाम

समानवत्सा गौरीं तु धेनु दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वत्सवीता वसूना लोकमश्नुते ॥

मवत मखदाह्या

पाण्डुकम्बलवणा तु सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वत्सवीता साध्याना लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्ना नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम ।
गन्धर्वाप्सरसा लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानव ॥
गोप्रदानरता याति पीत्वा जन्दसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

कौशमिति क्वचित् पाठ ।

त चारुवेषा सुश्रोण्य सहस्र वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति समानवत्सगाढ नविधि

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैयुताम् ।

घण्टास्वनरव घण्टाशब्दकलाकलाप

सहस्र यो गवा दत्त्वा कपिला चापि सुव्रत ।
समभेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलाङ्ग भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कास्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्त्वा द्विजाग्र्याय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्य ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकास्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसमितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयस्त्वासप्तम कुलम् ॥

व्यास ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा वस्त्रकास्योपदोहनाम ।
सवत्सा कपिला दत्त्वा दशान् सप्त समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावती समा ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमदामभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानत ॥

दानमस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूतानां पूजनीय असि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्मादत शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधि ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे क्षुरा पञ्चपलान्विता ।
पञ्चाशत्पलिकं ताम्रं कांस्यं वैतावदेव तु ॥
वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृता धेनु घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कपिला विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
द्विगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशसयुतात् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानव ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसशय ॥

इति कपिलादानविधि ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम् । लिङ्गपुराणे ।

देवदक्षिणदिग्भागे धेनु कांस्यां उदङ्मुखीं ॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम् ।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः ।
कोदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम् ॥

तथाच मत्स्यः

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम् ।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते ब्रह्मैति शाश्वतम् ॥

देवीपुराणे ।

नीला वा यदि वा श्वेता पाटला कपिलापि वा ।
सवृद्धा वत्सला चैव सुखदोहा सुगा नृप ॥
आदाय विधिवद्दद्यात् पूजयेच्छुभपङ्कजैः ।
धृपं तु पञ्चनियासं तुरुष्कागुरुचन्दनम् ॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत् ।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेच्च तया तु ताम् ॥
द्विजाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत् ।
सहेमवस्त्रकांस्यं च महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
यावत् तद्रोमसंख्यानि तावद्वर्षाणि पुरे वसेत् ।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तम ॥

विष्णुधर्मे । मान्धातोवाच ।

ब्राह्मणप्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च ।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम ॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसां सुखावहम् ।
ऐहिकामुष्मिकाणि च करोति न विहन्यते ॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगत ।
येन चैव विधानेन धेनु नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्ये दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽदृत्य पितॄंस्तथा ।
कृतोपवास सम्प्राप्य पक्षिगव्य नरेश्वर ॥
घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णो शिवस्य च ।
तमभ्यर्च्य यथान्याय पुष्पादिभिरनुक्रमात् ॥
उदग्मुखीं प्राङ्मुखीं वा सृष्टि कृत्वा पयस्विनीम् ।

सृष्टि सङ्कल्पमन्त्रश्च

सपुत्रा वस्त्रसवीता सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा सुवर्णोपरिसंस्थिताम् ॥
शक्तितो दक्षिणायुक्ता ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रत सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवा मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिण तत कृत्वा धेनु द्विजवर च तम् ॥
इमा न प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्वत्सा मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्द प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्र ।

या धेनु काश्यपस्यासीद्यत्रैवा गौतमस्य च ।
साभिकामफला देवि इह लोके परत्र च ॥
एवमुच्चार्य त विप्र गोविन्द नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत् तु गच्छन्त पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनु यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकामससृद्धात्मा विष्णुलोक स गच्छति ॥

सप्तावरान् सप्तपरानात्मान चैव मानव ।
सप्तज मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानव ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र दक्षायैव जगौ हरि ॥
सर्वकामदुघा सम्यक सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावद्ब्राह्मनुदर्शन ॥
सर्वेषामेव पापाना कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिद प्राहुरनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकज मानुग फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणा* सप्तज मानुग फलम् ॥
ब्राह्मणै क्षत्रियैर्वैश्यै शूद्रश्चान्यैश्च मानवै ।
लोका कामदुघा प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिक जगति नापरमस्ति कञ्चि
द्दान पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
ता सप्रदै सुरसदश्च समीहमानै
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्य ।

इति दशताक्षयन गोदानाविधि ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनु ज्ञानोपहारार्थं स पर ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सौरीं सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गारीति गा ।

तेन दत्त भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

सारी सूयसुता धनुरत्यथ ।

स्नानाग्निकायमुद्दिश्य सुरूपा सुपयस्विनीम् ।
कुलीना कपिला दत्त्वा दत्त भवति गोशतम् ॥
य एव गामलङ्कृत्य दद्यात् सूयाय मानव ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुण लभेत् ॥

तथा ।

यो दद्यादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।
सप्तद्वीपा महीं दत्त्वा यत् फल तदवाप्नयात् ॥
पादद्वय शिरोर्धं च यदा स्यादेव निगतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गाव स वृषभा वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धना तरात्मना ।
रुद्रैकादशतुल्या मा बलभोगादिभिगुणै ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्ट मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गाव स वृषभा वृषभैकादशी च ताम् ।
सूयाय विनिवद्येह यत् फल लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्या मा अणिमादिगुणैयुत ।
सौरादिसर्वलोकेषु यथेष्ट मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभ गोशत दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजै साध शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानै सार्वकामिकै ।
अनेकयानसख्यानैरप्सरोभिरुपूजितै ॥
शतरुद्रबलाक्रान्तो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुर दिव्यमधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै साध शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशदिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि सस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति वृषभोत्सर्गविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधि । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
महताम्बरसवीता तथा कास्यापदोहनाम ॥
त्रिरात्र स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
तृप्ता तु तर्पिते दत्त्वा वाससा सवृते द्विज ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति वेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव ।

---

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित पाठ ।
† सयवद्धोत्तमाप्नुयादिति क्वचित पाठ ।

दत्त्वैव कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्विरुपोष्य भूमौ तृणा गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्र्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसंकृत्य श्व कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

श्व कल्यमुपवद्य प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्के बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिव शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूयदक्षिणे ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे। गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा पितौ ।
ऋक सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवद ॥
गावे। ममैन प्रणुदन्तु सौयस्तथा सौम्या स्वगयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्नुवन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्ग कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्ट प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्घं वदेद्वै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिग्रया*च्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

पूर्वमर्घ या व पूर्वमित्यादिक्रम ।

गा ददानीति वक्तव्यमध्यमुक्ता†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चादनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम ।
फल षट्त्रिशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् कृत्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अध्यम् अर्घाहम । उक्तावसु गाधनम । प्रदन प्रदद्दत । ऊधस्य क्षीर तत्पात्रा ऊधस्या अष्टम क्रम गवि उत्तराया गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निभयश्चाघदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सक्तेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वत्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यत्त्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता दुग्धदाता कामी काम्यफलवान् । उपस्याढा उपस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ काम्याष्टमी राहिणीयुक्ताष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीर वेदव्रती वेदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

गवा लाक इति क्वचित पाठ ।

† तिज्ञायति प्र न पु पाठ ।

उक्ति गा ।

‡ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान पार्थिवानेकसस्थान यो वै दद्यात् कामदुर्घां च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युहव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्याय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रक॰पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगोदानविधि ।

अथाह वह्वृगौतम ।

धेनु पयस्विनीं हृद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकै द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्या तु ता दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शा॰ताय धर्मज्ञाय विशषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरू॰कट ॥

पञ्चवर्षेति रूप्यदृषभदानवदित्यर्थ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाकुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म त्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनो॰सव ॥

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टा मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽस्मद्गर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद यच्छत कुयादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्यना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेघ नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सवत्सगृष्टिकाविधिना

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्ताऽन्योऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तुं गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किरूपा किप्रमाणा सा कथ सा गर्हिता किल ॥
कथ तस्या प्रमुच्यन्ते केषा वासस्तु सततम ।
केषा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

माकण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्या प्रमाण रूप च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मासकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभि सङ्कुल भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखै ॥
शिशुमारै*श्च मकरैर्वज्रकक्षरीसयुतै ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभि ॥
पतन्ति तत्र वै मत्स्या क्रन्दमाना सुदारुणा ।
हा भ्रात पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहु ॥
चिरमत्तर्निमज्जन्ति ग्लानि गच्छन्ति देहिन ।
चतुर्विधै प्राणिगणैर्दुष्प्रव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च ता तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमान युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बसभत शिरस इति ख्याता जभन्तद ।
† कार्मिका इति न प्र पु पाठ ।

पार्श्वतोऽथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां काम्यां त्रिसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कापासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुप पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्राक्षाश्च पारभाषया व्याख्यातानि उडुप छत्रनाका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तत्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्र ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

नमन्त्र ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
स ह्लादानमवाप्नोति वै दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरणीधेनु निर्विघ

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्गा विप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलाएकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सवत्सगेमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवत्स विधिना हेमशृङ्गी रूपक राप्यरित्यादिना प्रत्यक्षधनवत्त्व ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णा विप्राय त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

स्कन्दपुराण इति न प्र पुस्तके नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सव॰सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्धर्मप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गा ददाति य ॥

देवल ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गभनिष्कृति॰ ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्याकविप्रिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
द वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गाव॰सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गलभूषिताम ।
कास्योपदोहना राजन् सव॰सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धनु द्रविणसयुताम् ।

द्रविणमत्र दक्षिणारू तच्च भरिदक्षिणा इत्यर्थऽभिधानादनल्प द्रयम ।

यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्गौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुर॰ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि व॰सस्य च नराधिप ॥

तावत्सख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्दूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नलिनायतनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे "यसत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैयाति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्ना भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्ताऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्धयति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

*नम्रा इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहार पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शत वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्य वित्तशाठ्यविवर्जितम ।
इमा गृहाणोभयमुखीं भवाँस्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषत ।
स्वस्ति भवतु ते नित्य रुद्रमातर्नमो नम ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इद कस्माद्दति जपेन्मन्त्र वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मण देवि गा च तस्य गृह नयेत् ।

(उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्या प्रदानकाला । प्रसवकालो नान्य काल प्रतीक्षते । व्यतीपात-विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ता. सर्व एव पुण्यकाला । तदैव यत्र चार्धप्रसूताया तत्र स्नातो ब्राह्मण ब्रूयात् । श्रुतशीलसत्यशौचवृत्तजातिक्रियाद्यैर्गुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् ससारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपरानात्मान च । स्वामिन् भवन्त दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्धया नार्थलिप्सया गृह्णीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्व महीमवनि विश्वधेनु । क इदं कस्माद इति गृहीताया दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । गर्भे तु सत्वेषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितॄन् नदी पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषा मन्त्र-

* अहमतीवार्त्तोऽतीत इति न प्र पु पाठ ।

पदानि भवन्ति। ये देवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति । अद्रिभि मुतोमतिभिश्च । नोहिते वनस्पते शतवत्सो विरोह समुद्रज्येष्ठा. सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगै पर्येति राहुम् । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवीभि पृथिवीं तर्पयेद्यौश्चपृथिवी पूर्वचित्त ये मही द्यौ पृथिवी च न उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुता मित्रभार्या मातर मातृष्वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वोभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात्। परिकरोऽस्या सुवर्ण रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्चन्दनाद्या गन्धा शत गवा तदर्धमर्ध वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्युभयतोमुखीदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकलं वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभ धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्ण चतुष्पादं सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्म स धर्मेण विधृता. प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्त्तिर्वृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानै सार्वकामिकै ।
अनेकयानसंख्यानैरप्सरोगणपूजितै ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमधोधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
श्रिसप्तकुलजै सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि संस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गी रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसवीता तथा कास्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्र खण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा सवृते द्विजे ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित पाठ ।

† मूयश्चन्द्रोपिमाप्नुयादिति क्वचित पाठ ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृणा गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टौ त्यक्तौ वृषवत्सौ यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
गावो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्नयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशश्च मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना संरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एवं तस्याग्रे पूर्वमर्घं वदेद्वै गवां दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ. ॥

'पूर्वमर्घं' या वै पूर्यमित्यादिक्रम ।

गां ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्ता†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम संकीर्त्तयेत् तस्या यथासंख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् कृत्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम्' अर्घार्हम । 'उक्त्वावसु गोधनम । 'प्रदत' प्रदद्यात । 'ऊधस्य' क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे' गवि दत्तायां गच्छन्त्यामष्टमे पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैकां सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानप्राप्नान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

'वसुदाता' द्रव्यदाता । 'कामी' काम्यफलवान् । 'उपस्योढा' उपस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै' दध्यादिभि 'प्रस्रवै' क्षीरै । 'वेदव्रती' वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा' गोप्रदाता ।

---

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† प्रतिज्ञायेति प्र न पु पाठ ।

‡ उक्तेति गौ ।

§ समस्तानामतिक्रमे इति न प्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंख्यान् यो वै दद्यात् कामदुघां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्यं प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगोदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं हृद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्य समिदाज्यचरूत्कट ॥

'पूर्ववदिति' रूप्यवृषभदानवदित्यर्थ ।

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म क्षेणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोत्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तेनेदं यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित. ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेष नरकोद्धरणाय वै ॥

'पूर्ववत' सुवर्णशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

'अरुक' रोगरहित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तुं गा ददाम्येता तुभ्यं वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ. ।

किरूपा किप्रमाणा सा कथ सा गर्हिता किल ॥
कथ तस्या प्रमुच्यन्ते केषा वासस्तु सन्ततम् ।
केषा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

माकण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्या प्रमाणं रूप च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मासकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभि सङ्कुल भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखै ॥
शिशुमारै*श्च मकरैर्वज्रकर्त्तरीसयुतै ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभि ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्या क्रन्दमाना सुदारुणा ।
हा भ्रात पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहु ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानि गच्छन्ति देहिन ।
चतुर्विधै प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च ता तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बुसभूत शिरस इति ख्यातो जभेन्नुद. ।

† कार्मिका इति न प्र पु पाठ ।

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद यच्छत कुयादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्यना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सवत्सप्रतिकृतिविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्ताऽन्योऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तुं गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किरूपा किप्रमाणा सा कथ सा गर्हिता किल ॥
कथ तस्या प्रमुच्यन्त केषा वासस्तु स ततम ।
केषा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्या प्रमाण रूप च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽन तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मासकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभि सङ्कुल भूयो वज्रतुण्डरयोमुखै ॥
शिशुमारै*श्च मकरैर्वज्रकक्षरीसयुतै ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभि ॥
पतन्ति तत्र वै मत्स्या क्रन्दमाना सुदारुणा ।
हा भ्रात पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहु ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानि गच्छन्ति देहिन ।
चतुर्विधै प्राणिगणैर्दृष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च ता तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमान युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशमार इति क्वचित्पाठ शिरस इति ख्याता जलजन्तव ।
† धार्मिका इति न प्र प्र पाठ ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्य त्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कापासद्रोणशिखरे आसीना ताम्रभाजने ॥
यम हैम प्रकुर्याद्वै लाहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाश करे परे ॥
इक्षुदण्डमय बद्ध्वा उडूप पट्टबन्धनै ।
उडूपोपरि ता धेनु सूयदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयद्विद्वान् छत्रोपानहसयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्राक्षाश्च पा भाषाया व्याख्यातानि उडूप चट्टनाका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्र सगृह्योदकमण्डलम ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम ॥
तत्तुकामो ददाम्येना तुभ्य वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्र ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्य दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्र ।

धर्मराज च विप्र च धेनु वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छ सगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्व प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरह देवि वैतरण्यै नमो नम ।

अनुव्रजनमन्त्र ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्त सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
स ाह्यदानम प्राति ये दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिमुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणाति भक्त्या पठतीह सम्यक स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति व्रत गोधनदानविध

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।
यथोक्तन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्गा विप्र वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलाना्येकविंशतिम् ॥
समुद्धत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवण विधिना हमग्रहो शक राज्यरित्यादिना प्रत्यक्षधनक्त्न ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवणा विप्राय त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

स्कन्दपुराण इति न प्र पुस्तक नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्धर्मप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गा ददाति य ॥

देवल ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्याकविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
द वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गलभूषिताम ।
कास्यापदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धनु द्रविणसयुताम् ।

द्रविणमत्र क्षिण रूप तच्च भं दक्षिणा इत्यय भिधानादनत्य द म्

यावद्वत्सा योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्भौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितृन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या यधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नरिनाभतन्त्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्ण रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैयाति पितृभिर्विष्ण्वाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्ना भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्ताऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्मोभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्धयति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

*मना इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहार पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शत वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽधकम ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्य वित्तशाठ्यविवर्जितम ।
इमा गृहाणेाभयमुखीं भवान्माता ममास्तु वै ॥
मम वशाविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्येानाम् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनु कुटुम्बार्थे विशषत ।
स्वस्ति भवतु ते नित्य रुद्रमातर्नमेा नम ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इद कस्माद्दति जपेन्मन्त्र वसुधरे ॥
विसृजदब्राह्मण देवि गा च तस्य गृह नयेत् ।

(उभयशिरस दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवन ।

तस्या प्रदानकाला । प्रसवकाला नान्य काल प्रतीक्षते । व्यतीपात विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदाग्रहणाता सर्व एव पुण्यकाला । तदैव यत्र चाधप्रसूताया तत्र स्नाता ब्राह्मण ब्रयात् । श्रुतशील यशाचवृत्तजा तिक्रियाद्यगणैरुपेत च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् ससाराणवात् समुत्तारयामि दशावरान दशपरान मान च । स्वामिन भवन्त दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्धया नार्थ लि सया गृहीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्व महीमवनि विश्वधेनु । क इद कस्मान् इति गृहीताया दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । गर्भे तु सवेषामवेदमि त जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितन नदी पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन नागानोषधीस्तपयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषा मन्त्र

* अहमतीवात्रातीत इति न प्र प पाठ ।

पदानि भवन्ति । ये दवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुन सरस्वति । अद्रिभि मुतोमतिभिश्च । नाहिते वनस्पते शत वसा विरोह समुद्रयेष्ठा सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगै पर्येति राहुम । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवाभि पृथिवीं तपये इलैद्यावापृथिवी पूर्वचित्त्य मही द्यौ पृथिवी च न उर्व पृथ्वी बहुले दरे अ त गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्या याहुनीजुहाति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुता मित्रभाया मातर मातृ वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वोभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्या सुवण रूप्य रत्नादि क्षत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्च दत्ताद्या गवा शत गवा तदधमर्ध वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्यभयतामखोदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उ पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकल वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभ धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवण चतुष्पाद सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्म स धर्मेण विधृता प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्त्तिवृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा तत्पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृष सपूज्य पुष्पाद्यैर्वस्त्रशाठ्याहते नर ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् त न मुञ्चति धर्मराट ॥
सर्वसस्यै सुखैश्चैव दातार योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराण ।

या वै ददात्यनड्वाह सुशील साधुवाहिनम ।
उभयो पार्श्वयार्दत्वा छत्रापानहकम्बलम ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने हृष्टे शिष्टे द्विजे नर ।
पु ये च जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाह सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
द वा तस्य अनड्वाह तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रत प्रतिपद्यते ।
द वा प्रजापतेर्लोकान् विशोक प्रतिपद्यते–इति ॥

कण्ठ प्रलम्बगलकम्बलम ।

तथा ।

अनड्वाह ब्राह्मणायाऽथ धुर्यं दत्त्वा युवान बलिन विनीतम ।
हलस्य वोढारमनन्तवीर्यं प्राप्नोति लोकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गणोपेतमनड्वाह शिवाश्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फल शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पति ।

वेदवती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवल ।

वृषयुग्म वृष वाऽपि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तर भोगान द्विगुणान युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्यादद्भिजे सीरेण सयुतौ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुबाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीबर्दमुक्तेन विधिना शुभम।
अव्यङ्ग गोप्रदानाच्च भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम्।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप।
ऐश्वर्याण्यभिजाय ते जायमानेष्वत पुन ॥

शतन स्त्रीगवीनामिति शेष भरिशृङ्ग सवणशृङ्गम।

यम।

दान्त धुरन्धुर दत्त्वा छत्रोपानहसयुतम्।
दशधेनुप्रदानाच्च यत् फल तत् समश्नते ॥

भविष्योत्तरे। युधिष्ठिर उवाच।

युष्मद्वाक्यामृतमिद शृण्व नोऽह जनार्दन।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्दस्त्रिषुलोकेषु विश्रुत।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत।

श्रीकृष्ण उवाच।

वृषदानफल दिव्य शृणुष्व कथयामि ते।

पवित्र पावन चैव सर्वदानोत्तम तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेकश्चैव धुरन्धर ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोग पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्र सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जित ॥
धुरन्धर स्थापयति एक एव कुल महत् ।
त्राता भवति ससारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृष शा त पुण्यऽह्नि समुपस्थिते ।
रौप्यलाङ्गूलसयुक्त ब्राह्मणाय निवेदयत् ॥
मन्त्रणानेन राजेन्द्र त शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारक ॥
अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमत पाहि सनातन ।
दत्त्वैव दक्षिणायुक्त प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
समजन्मकृत पाप वाग्मन कायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलय याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यान वृषभसयुक्त दीप्यमान सुशोभितम् ।
आरुह्य कामग दिव्य स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवा लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजा सर्वब्राह्मणपूजित ॥

आजस्विन भरसह दृढकन्धर च यच्छन्ति ये वृषमशेषगुणोपपन्

---

* ... पाठ ।

दत्तेन यद्भवति गोदशकेन पुण्यं सत्यं भवति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदानं च कथयामि समासतः ।
वृषरूपं हिरण्येन सहस्रेणाऽथ कारयेत् ॥
तदर्धेनाऽथ वा धीमांस्तदर्धार्धेन वा पुनः ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभं धर्मरूपिणम् ॥

अत्र तु पात्रपरिमाणविशेषस्य हिरण्यस्य सहस्रादिसंख्यया व्यवच्छेदः कृतो न कृत इति पलप्रकाशनिष्कशब्दनाकाङ्क्षा परणीया । लिङ्गपुराणोक्तदानेषु निष्करेषु व्यवहारदर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्ड्रमर्धचन्द्रं कलाकृतिम् ।
स्फटिकेन तु कर्तव्या खुराश्च रजतेन च ॥

पाठान्तरं निर्मलः स्फटिकम् । खुरा रजतेन विधेया ।

ग्रीवां तु पद्मरागेण ककुद्मामेदकेन च ।
ग्रीवायां घण्टावलयं रत्नचित्रं तु कारयेत् ॥
वृषाङ्कं कारयेत् तत्र किङ्किणीकृतपन्नगम् ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदकोपरिमण्डले ॥

वृषाङ्कः महेश्वरः ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जटामण्डलमण्डितः ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वरः —इति ॥

पूर्वोक्तदेशकाल इत्यत्र दशकालकृष्णमण्डपवेदिकादि लिङ्गपुराणोक्तं तत्र दानविधिना वदितव्यम्

वृषं च स्थापयेत् तत्र पश्चिमाभिमुखमग्रतः ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानै सार्वकामिकै ।
अनेकयानसख्यानैरप्सरोगणपूजितै ॥
शतरुद्रबलाक्रान्तो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुर दिव्यमद्योवाजिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै साध शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मार्हकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि सस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति वृषोत्सर्गादानविधि

अथ त्रिरात्रगोदानविधि । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसवीता तथा कास्यापदोहनाम् ॥
त्रिरात्र खण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
तृप्ता तु तर्पित दत्त्वा वाससा सवृते द्विजे ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव ।

* सार्वभामिकैरिति क्वचित् पाठ
† मयवद्धोत्तमाप्नुयादिति क्वचित् पाठ ।

दत्त्वैव कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिक फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रा रात्रीरुदकिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसङ्कल्प्य श्व कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

श्व कल्यमपवद्य प्रात काल उपस्थान करिष्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥
गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिव शम मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥
समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूयदक्षिणे ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे। गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा पितौ ।
ऋक सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवद ॥
ग वे। ममैन प्रणुदन्तु सौयस्तथा सौम्या स्वगयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाभयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्ग कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशश्च मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षश्च सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्घं वदेद्वै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

पूर्वमर्घ या व पूर्वमित्यादिक्रम ।

गा ददानीति वक्तव्यमध्यमुक्ता†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासत्त्व यथोत्तरम् ।
फल षडत्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् कृत्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अध्यम् अर्घाहम । उक्तवसु गाधनम । प्रदत प्रदहत ऊधस्य क्षीर तत्प्रदा ऊधस्या अष्टम क्रम गवि उक्तया गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निभयश्चाग्रदाता नस्योतदो वसुदात्रा च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सक्तसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वत्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यत्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता द्रव्यदाता कामी काम्यफलवान् । उपस्याढा उपस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ काम्याष्टमी राज्ञिणीयत्काष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीरे वदव्रती वदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

* गवा लाक इति क्वचित पाठ ।
† तिन्नार्यति प्र न पु पाठ ।
उक्ति गा ।
‡ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसस्थान यो वै दद्यात् कामदुर्घां च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युहव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्याय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगाढानविधि ।

अथाह वद्धगौतम ।

धेनु पयस्विनीं हृद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम ।
सहिरण्या तु ता दद्यादब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलालुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरूत्कट ॥

यवर्वाडति रूप्यवृषभदानवडित्यथ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजिताया कुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म ह्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोरम ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तनद यन्नत कुयादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधनुदानं धि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्यना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेष नरकोद्धरणाय वै ॥

पववन सवणग्रहिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्ताऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रा राहत ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तुं गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* सप्ता इति क्वचित पाठ ।

किरूपा किप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्या प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैः* श्च मकरैर्वज्रकङ्कटसंयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्या क्रन्दमाना सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमत्रैव निमज्जन्ति यानि गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्यां दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिकाः† दानशीलाश्च ये तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येषां नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अमरसिंहः शिरस इति ख्याता जलजन्तवः ।
† कामिका इति न प्र पु पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णा कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कास्यदोग्ध्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्ना सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीना ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषाया व्याख्यातानि । 'उडुप' क्षुद्रनौका

इममुच्चारयेन्मन्त्रं सगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येना तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्र ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्र ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्र ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
सर्वाह्लादानमाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवापरमेत् स्मृति' ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णो. पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरणीधेनुदानविधि ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना यो गा च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्गा विप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

'पूर्वेण' 'विधिना' हेमश्रृङ्गी शफै रौप्यैरित्यादिना प्रत्यक्षधेनूक्तेन ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णा विप्राय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

---

* स्कन्दपुराणे इति न प्र पुस्तके नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्धेर्धप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति य ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कास्योपदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।

द्रविणमत्र दक्षिणारूप तच्च भूरिदक्षिणा इत्यत्रेऽभिधानादनल्प प्रदेयम ।

यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्यौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनुं द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्दूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा. कुल्या. दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक: सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नलिनाभनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्तां खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्ण्वाख्य पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक. ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्धयति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

* नम्रा इति क्वचित् पाठ ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानै सार्वकामिकै ।
अनेकयानसख्यानैरप्सरोगणपूजितै ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमणिमाद्यधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि सस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गी रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसवीता तथा कास्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्र स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा सवृते द्विजे ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव. ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित पाठ ।
† मूयश्चन्द्रोत्तमाप्नुयादिति क्वचित पाठ ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्विरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा. सोपचारास्त्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥
गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥
समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टौ त्यक्तौ वृषवत्सौ यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
गावो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाभयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्त ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

इक्षुदण्डमया पादा राजतखुरसंयुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी ॥
पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्विका ।
दन्ता फलमयास्तस्या पृष्ठं ताम्रमयं शुभम् ॥
पुष्परोमा तु राजेन्द्र मुक्काफलकृतेक्षणम् ।
सप्तधीहिसमं युक्ता चतुर्दिक्षु सदीपिकाम् ॥
सर्वोपस्करसंयुक्ता सर्वगन्धविभूषिताम् ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥
ब्राह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषेण साधुवृत्ताय धीमते ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनु कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाह रसभोजनः ।
सोमपानं भवेत् तस्य सर्वमेव फलं भवेत् ॥
दीयमाना तु पश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
धेनुं च पूजयित्वाग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ॥
पूर्वोक्तां ये च मन्त्राश्च तानेव प्रयतः स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयतां वै द्विजोत्तमे ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव आत्मानं चैकविंशकम् ।
नयेत परमं स्थानं यस्मान्नावर्तते पुनः ॥
एषा ते कथिता राजन् रसधेनुरनुत्तमा ।
वदस्व च महाराज पुण्यश्लोकानवाप्नुहि ॥
य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वापि भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्ता रसधेनुदानविधिः ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शर्कराधेनु राजन् कुर्यात् यथार्थत ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनु शर्कराया राजन् सदा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सक ॥
तदर्ध मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थांशेन कन्यसा ।
तद्वद्वत्स प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन मानव ॥
अथ वा धेनुत कुर्यादष्टांशेन तु वत्सकम् ।
स्वशक्त्या कार्यधेनु यथात्मान न पीडयत् ॥
सर्ववीजानि सम्भार्य चतुर्दिक्षु समन्तत ।
सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडन च मुख कार्य जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बल पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता दर्भरोमसमन्विता ।
कास्यापदोहना सम्यग्गन्धपुष्पै समन्विता ॥
ईदृग्विधानसयुक्ता वस्त्रैरावृत्य सर्वतः ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुष विशेषेणाग्निहोत्रिण ॥
अनुसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

* कण्ठाभरणसयुतमिति पाठ पुस्तकान्तरे ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छा वापि दापयेत् ।
सत्पात्रं तु द्विजं दृष्ट्वा स्वागतं श्रोत्रिये गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुख ॥
धेनुं पूर्वमुखीं कृत्वा वत्समुत्सङ्गतो न्यसेत् ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आच्छाद्य चैव तं विप्रं मुद्रिकाकर्णवेष्टके ।
स्वशक्त्या दक्षिणां दद्याद्गन्धपुष्पं सचन्दनम् ॥
धेनुं समर्पयेत् तस्य मुखं च न विलोकयेत् ।
एकाहं शर्कराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ॥
सर्वपापहरा धेनुः सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र संशयः ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति नेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणात् शर्कराधेनुदानविधिः ।

अथ कार्पासधेनुदानविधिः ।

वराह उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा वासुकेः कृतम्* ॥
कार्पासमूलं तत्रापि तेनासावुत्तमः स्मृतः ।
सा च कार्पासभारेण धेनुः श्रेष्ठा प्रकीर्तिता ॥

* ब्रह्मणा च स्वयं कृतमिति क्वचित् पाठः ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्यार्ध्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्गुडधान्यं च हिरण्यं च तथैव च ॥
वत्सकं तु चतुर्थांशाद्दानमेषां विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्गुडं वस्त्रधान्याद्युपस्करम् ॥

पूर्ववर्दति वराहपुराणात्तिलधेनुवदित्यर्थः ।

हेमकुन्देन्दुदेहेश क्षीराणवसमुद्भवे ।
सोमप्रिये सुधेन्वाख्ये मे रुभेयि नमोऽस्तुते ॥
दत्तेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च ।
अत्रिनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नमः ॥

दानमन्त्रः ।

यस्त्वेतां परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स याति सोमलोकं तु सोमेन सह मोदते ॥
न रोगी न दरिद्री स्यात्कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमायुक्तो जीवेच्च शरदां शतम् ॥

इति वराहपुराणात् क्षीरधेनुदानाद्यर्थं ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तमं यत्प्रकीर्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
सर्वकल्मषमुक्तश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पिताम् ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भसंस्तरसंस्थितम् ॥
आविकं चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुखं स्थितम् ।
वस्त्रेणाच्छादिता कृत्वा धेनुं कुर्वीत मध्यगाम् ॥
आढकेनैव कुर्वीत यद्वित्ताऽल्पवानपि ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरामिक्षुपादां फलस्तनीम् ॥
कार्या शर्करया जिह्वा गन्धघ्राणयुतौ तथा ।
समुद्रादरजा शुक्ति कर्णौ च परिवेष्टयेत* ॥
शृङ्गे चन्दनकाष्ठाभ्यां मौक्तिके चाक्षिणी शुभे ।
कपालौ सक्तुपिण्डाभ्यां यवानास्य प्रदापयेत् ॥
कम्बलं पट्टसूत्रेण ग्रीवायां छत्रिका तथा ।
पृष्ठे वै ताम्रपात्रं तु भवेत्तत्र गुडपिण्डकम् ॥
लाङ्गूले कम्बलं दद्याद्वत्सान् क्षीरप्रदेशतः ।
यानिप्रदेशे च मधु सर्वतस्तु फलान्विताम् ॥
एवं सम्यक् परिस्थाप्य लक्षणस्य कृता च गाम् ।
आपयेत् यत्नतश्चापि चतुर्भागेन मानवः ॥
एवं धेनुं समभ्यर्च्य माल्यवस्त्रविभूषणैः ।
स्नात्वा देवार्चनं कुर्याद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिणं गां तु पुत्रभार्यासमन्वितः ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानवः ।
लवणे वै रसाः सर्वे लवणे सर्वदेवताः ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य मन्त्रान्ते विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

* परिकल्पयेदिति पुस्तकान्तरे ।

सम्यक् प्रदक्षिण कृत्वा दक्षिणासहित नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वैस्तुकफलानि च ।
सर्वे रसा सर्वमन्ना सर्वमेतच्चराचरम् ॥
सौभाग्य च परा वृद्धि शरीरारोग्यसम्पद ।
नृणा भवति दत्त्वा तु रसधेनुं न सशय ॥
स्वर्ग च नियत वासो यावदाभूतसम्प्लवम् ।

पञ्चोर्णकम्बलगला लवणाद्रकेन कृत्वा फलस्तनयुतीमधिचर्म पृष्ठे ।
दत्त्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेना लोक गया सकलसौख्ययुत प्रयाति ॥

इति भविष्यपुराणोक्ता रसधेनुदानविधि ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कर्पूरधेनु वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
या दत्त्वा सर्वगन्धास्तु प्रदत्ता स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे वाऽथ भानो कार्त्तिक्या विषुवत्यथ ।
द्वादश्यामथवा पुण्ये दद्यात् कर्पूरगा विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तयुताय च* ।
भूमावास्तीर्य नेत्र तु शङ्खशुक्लाम्बर शुभम् ॥
कार्या चतुष्पला धेनु पलमात्रस्तु वत्सक ।
अथ वा पलिका धेनुर्वत्स कार्यस्तु कार्षिक ॥
सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरा पुच्छ कुङ्कुमसंभवम् ।
मृगनाभिभवा दत्त्वा ग्रन्थिपर्णमय मुखम् ॥
अक्षिणी सिन्धुरूपये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमय पुच्छ गुड गुग्गुलसंभवम् ॥

* चन्दनरताय चेति क्वचित् पाठ ।

कार्त्तिक्या प्रयतो दद्याद्वादश्या कार्त्तिकस्य तु ॥
दत्त्वा तत्पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्त सुवर्णधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना य विधि कृत्वा प्राप्ता लोका अनुत्तमा ।
ब्रवीमि तदह हेमधेनुदानविधि नृप ॥
शुभा हेममयीं गा च कारयेद्राजतान् खुरान् ।

'शुभा शुद्धसुवर्णैस्तु घटिताम् । अत्र सुवर्णपरिमाणचतुर्थांशवत्सनिर्माणा स्थिरमुक्ताकांस्यपात्रदोहनीं पृथुकसुवर्णधेनोरवगन्तव्या ।

ता वस्त्रप्रावृता कृत्वा प्राप्नुयाल्लोकमुत्तमम् ।
विचित्रविचित्रपुष्पैश्च गन्धधूपविलेपनै ॥
तथा क्षमापयेद्देवीं ता गा तत्र समर्पयेत् ।
देवि त्वदीयादादेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥
पुनस्ता विप्रराजाय दापयेच्छिवभाविने ।

'शिवभाविने शिवध्यायिन ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धये ।
मनुना चीर्णमेतद्धे सपत्नेयुर्नरा अध ॥
सप्त पूर्वापरान् वंशान् रुद्रकिल्बिषसंस्थितान् ।
उद्धृत्य धा नयेद्धस्त देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति देवीपुराणोक्तो हेमधेनुदानविधि ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।
सुनिर्णिक्तसुवर्णैश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥
चतुर्भि कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशेन वत्सक ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र. ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ।
रत्नहेमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
सुवर्णधेनु दत्त्वा च कृतकृत्या भवेन्नर ॥

इति सुवर्णधेनुदानाद्यधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनुं स्वर्णमयीं कुर्यात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवर्णशृङ्गीं रत्नाक्ष्यां तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तर्णक कुर्यादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण श्रुतसम्पन्न वैष्णव च कुटुम्बिनम् ॥
आचारवन्त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमानीय विधिवत् पूजयेत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
मन्त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक् पालाशमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च मन्त्रेणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदर्शन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुर्गरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्य मनीषिभि ॥
कृतेनानेन शाम्यन्ति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पृथग्विधिति राजतवृषभदानवद्विधिति शेषम् ।

इति प्रमेहघ्नसुवर्णधेनुदानाद्यधि ।

अथाह बौधायनः ।

सौवर्णीं गां प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुन ।
वित्तशाठ्य न कुर्वीत कुर्वन्नेवं फल भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरां नानावस्त्रैरलङ्कृताम् ।
ब्राह्मणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि विन्यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोविन्दप्रीतये हित ।
एव विष्णुप्रतद्विष्णुर्विष्णोर्नुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरु हुत्वा पूर्णाहुत्यन्त एव हि ।
ततस्त्वा तु शुचौ देशे ब्राह्मण वेदपारगम् ॥
श्रुतवृत्तोपसम्पन्न कुलीन धर्मवादिनम ।
वृद्ध ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकर नृणाम् ॥
भक्त्या स्वय समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्रार्घ्यरुपानच्छत्रकैरपि ॥
मन्त्रेणानेन ता पात्रे दद्याद्रोगी यतात्मवान् ।
गोविन्द मनसा ध्यायन् गवा मध्ये स्थित शिशुम् ॥
वर्हापीडकसयुक्त वेणुवादनतत्परम् ।
गोपीजनै परिवृत वन्यपुष्पावतसकम् ॥
गोविन्द गोपीजनवल्लभेश कसासुरघ्न त्रिदशेन्द्रवन्द्य ।
गोदानतृप्त कुरु मे दयालो ह्यशोविनाश क्षयितारिवर्ग ॥

ठानमन्त्र ।

दानेनानेन नियतमशसा जायते क्षय ।
तस्मात् कुर्यात् प्रयत्नेन सुखार्थ ह्येतदर्शस ॥

इत्यशोघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

वायुपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवेद्वत्सवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्या प्रतीकार तत्स्वरूप निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या सवत्सा कारयेद्दृढाम् ।
धेनु पलेन वत्स च पादेन गुरुरग्रहीत् ॥
धेनु रौप्यखुरा रम्य तस्या पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टा गले च बध्नीयात् सवत्सा प्राङ्मुख शुचि ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैर्गन्धमाल्यै सुशोभने ।
उपचारै षोडशभिर्नैवद्य पायस भवेत् ॥
मोदक च तथापूप गुड लवणमेव च ।
जीरक तु सुविस्तीर्ण शूर्प वेणुमये दृढे ॥
धेनोरेक प्रदातव्य ब्राह्मणस्त्रीषु चैव हि ।
षडष्टौ दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मण सर्वशास्त्रार्थकुशल धर्मवेदिनम् ।
विद्याविनयसम्पन्न शान्त चैव जितेन्द्रियम् ॥
अलोलुप सर्वजनप्रिय कर्ममयवर्जितम् ।
आहूय भक्त्या सपूज्य वस्त्राद्यैर्गन्धपुष्पकै ॥
तेनैव कारयेत् पूजामाहतो धेनुवत्सयो ।
होम च कारयेत् तत्र समिदाज्यचरुत्कटम् ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्र समुच्चार्य तत पुन ।
प्राङ्मुखायोपविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङ्मुख ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पुच्छे हस्त विधाय च ।
धेनुर्यादङ्गिरस मा तु वशिष्ठं सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गाव प्रवर्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदा सुखम् ।
प्रयच्छन्ति दिवारात्रमविच्छेद च सन्ततेः ॥

दानमन्त्र ।

एव दत्त्वा तु तद्दान प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

इति अन्त्यात्यङ्गसुवर्णधेनुदानविधि ।

तथा ।

प्रस्विन्नपाणिपाद स्याद्यो हरेत रत्नादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकार दानहोमादिकर्मणा ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाऽथ वा पुन ।
कुर्याद्धेनुं सुवर्णेन यत्सस्तत्पादतो भवेत् ॥
एवं कृत्वा तु तां धेनुं वस्त्रेणावेष्टय शोभनाम् ।
गुडस्योपरि संस्थाप्य पूजयेद्गन्धधूपकैः ॥
गुडस्य च परीमाणं चत्वारिंशत्पलं भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकेशः स्थाप्य पूर्वदक्षिणत क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्या कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एव विधाय तां धेनुमाचार्यं स्वर्णरूपिणीम् ॥
होम समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयन कृत्वा ह्याचार्यं सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशल क्रोधवर्जित ।
अनुद्वेगकरो नृणा पुराणार्थविदङ्कवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभि क्रमेण तु ।

आय गौरिति मन्त्रेण समिद्धाम प्रशस्यते ॥
शौभेये यदि मन्त्रेण आज्यहोमो बुधै सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
एव होम च निर्वर्त्य निर्यातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देशे स्थापयेत् कुम्भमण्डलम् ॥
श्वेतेन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सभवे च पञ्चभङ्गसमिद्युते ॥
मन्त्रैरथापोहिष्ठेति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवर्ण इति च पावमानेन चैव हि ॥
शन्नं वातानुवाकेन शान्ति प्रथममेव हि ।
कृत्वाभिषेचन कुर्याच्छुक्लाम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपातै पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धेनु रोगी गन्धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति मन्त्रेण भक्तित ।
आचार्यायाऽथ ता दद्यात् प्राङ्मुखाय ह्युदङ्मुख ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया न सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितृणामपि यक्षाणा गन्धर्वाणा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु वशिष्ठसुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनोरस्या प्रदानत ।
रसचौर्येण यज्जात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
तत्सर्व नाशयन्त्याशु धेनव सर्वतोमुखा ।

दानमन्त्र ।

* तिसृभिरित्याद्य ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदान करोति य ।
पूर्वकर्मविपाकोत्थं दु खं सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणा ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तित ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयेत् ॥
स्वय स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु सयत ।
दानेनानेन नियत पादप्रस्वेदजा रुजम् ॥
जयन्ति रोगिणा कार्य पादप्रस्वेदिना तत ।

इति पादप्रस्वेदप्रमुखरोगधेनुदानविधि ।

अथ स्वरूपतो गोदानं महाभारते ।

दानानामिह सर्वेषा गवा दान विशिष्यते ।
गाव श्रेष्ठा पवित्राश्च पावना जगदुत्तमा ॥
ऋते दधिघृताभ्या च नेह यज्ञ प्रवर्त्तते ।
तत यज्ञमशेष हि गोमूल सप्रचक्षते ॥
गावोऽधिकान्तपवित्र्य सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्माद्गावेश्वरे देवस्तदेताभि सह स्थित ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चर्मणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वन्ति बालै शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्य न पश्यामि धन किञ्चिदिहाच्युतम् ।
कीर्त्तन श्रवण दान दर्शन चापि पार्थिव ॥
गवा प्रशस्यते घोर सर्वपापहर परम् ।
गावो लक्ष्म्या सदा मूल गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्य प्रतिष्ठितौ ।
गावो यज्ञप्रणेत्र्यो वै तथा यज्ञस्य गौर्मुखम् ॥
अमृत क्षरय दिव्य रक्षन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतन चैना सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् पर दान किञ्चिदस्तीति मे मति ।
सा गौर्न्यायार्जिता दत्त्वा कृत्स्न तारयत कुलम् ॥
अमृत वै गवा क्षीरमित्यवाच प्रजापति ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्व स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अन्यागाराणि विप्राणा देवतायतनानि च ।
पूज्यन्ते शकुना यास्मा कि दयमधिक तत ॥

देवलः ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषित ।
यो गन्तुं वाञ्छति स्वर्गं स गोदान प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिक धेनोर्विद्यते वा सम भुवि ।
नियत त्रिदशैर्वास कल्पितोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गाहिं पृथ्वीय परिकीर्तिता ।
श्रेयोऽथ सर्वलोकानामुत्पन्ना क्रतुसिद्धय ।
ब्राह्मणार्थेव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम् ।
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्यो यज्ञा प्रवर्त्तन्ते गोभ्यो देवा समुत्थिता ।
गोभ्यो वेदा समुद्गीर्णा * सषडङ्गपदक्रमा ॥
शृङ्गमूले गवा नित्य ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्र सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समुत्क्रोशा इति ग घ पु पाठ ।

शिरोमध्ये महादेव सर्वभूतमय स्थित ।
ललाटाग्रे स्थिता देवी नासावंशे च षण्मुख ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुटसुपालितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषो शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायव सर्वे जिह्वाया वरुण स्थित ।
सरस्वती च हुकारे यमयक्षौ च गण्डयो ॥
सन्ध्याद्वय तथोष्ठाभ्या ग्रीवामिन्द्र समाश्रित ।
रक्षासि कक्षदेशे तु साध्याश्चांसे समस्थिता ॥
चतुष्पात् सकलो धर्म स्वय जङ्घासु सस्थित ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वा खुराग्रेषु च पन्नगा ॥
खुराणा पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसा स्थिता ।
रुद्राश्चैकादश पृष्ठे वसव सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतटस्था पितर सोमो लाङ्गूलमाश्रित ।
आदित्यरश्मयो बाला पिण्डीभूता व्यवस्थिता ॥
साक्षाल्लक्ष्मी च गोमूत्रे गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नर्मदा दधिसस्थिता ॥
हुताशन स्वय सर्पिर्ब्राह्मणाना गुरु पर ।
अष्टाविंशतिदेवाना कोट्यो रोमसु सस्थिता ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वार सागरा पूर्णा गवा ये तु पयोधरा ॥
एतद्धि कथित सर्वं यथा गोषु प्रतिष्ठितम् ।
जगद्धै देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसंस्त्वरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुह्यन्ति वाह्यन्ति पुनन्ति पाप गवा रसैर्जीवति जीवलोक ॥
तृणास्तु गाव शमयन्ति पाप दत्तास्तु गावस्त्रिदिव नयन्ति ।
सरक्षिताश्चोपनयन्ति वित्त गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
शस्प समश्नाति ददाति नित्य पापापह मित्रविवर्धन च ।
स एव चाऽऽर्य्य परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
तृणानि शुष्कानि वने चरित्वा पीत्वापि तोयान्यमृत स्रवन्ति ।
यद्रोममयाश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीतः ।

बहुक्षीराश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयेत् स आत्मान सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवलः ।

सुशीला लक्षणवतीं युवति वत्ससयुताम् ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धा धेनु दद्याद्विचक्षण ॥

वेदव्यासः ।

यश्चात्मविक्रय कृत्वा गा क्रीत्वा सप्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ता शास्वतीर्वृ कौशिक ॥

तथा ।

सग्रामेष्वर्जयित्वा तु यो वै गा सप्रयच्छति ।
यावतो स्पर्शयेद्राव स तावत् फलमश्नुते ॥

'तावद्दिति पूर्वोक्तमावद्गोरोमसमितसवत्सां सगकर्मसित्यर्थ ।

यो वै धने धन जित्वा क्रीत्वा गा सप्रयच्छति ।
स दिव्यमयुत शक्र वर्षाणा फलमश्नुते ॥

अन्तर्जाना सुकृयज्ञानलब्धा पणक्रीता निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गोविशेषा प्रशस्ता ॥

'अन्नजाता गर्भिण्य इति भारतपदपद्धतिकारः । मुक्तयन्त्रणा यस्याम क्रयप्राप्ता । 'पणक्रीता' भृतिमत्या । 'निर्जिता युद्धादिना । 'शौल्किका शु ल्काता । कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याख्यादिकल्पतरुः । सत्य स्मिन्ना वास्यत्ता स्वयं च पोषणं कृत्वा नस्या ।

रुग्णा दुष्टा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तै क्लेशैर्विप्र या फलं सयुनक्ति तस्याधीर्याश्चाफलाश्चापि लोकाः

मूल्यैरदत्तै स्वाकृतैरित्ति शेषः ।

तथा ।

न कृशा पापवत्सा वा वन्ध्या रोगान्विता तथा ।
न व्यङ्गा नापरिश्रान्ता दद्याद्वा ब्राह्मणाय वै ॥
यो दद्यादुपयुक्तार्थां जीर्णां धेनुं च निष्फलाम् ।
तस्य सप्तविशाहाता द्विज क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदकां जग्धतृणां दुग्धदोहां† निरिन्द्रियाम् ।
उन्मत्तामङ्गहीनां च मृतवत्सां महाशनाम् ॥
केशवालपुरीषास्रिक्व्याद्वां सन्धिनीं‡ खलाम् ।
पुष्टधेनुं यमलसूं नित्यं व्रणितस्तनीम् ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदोषं वृषभं तथा ।

'पीतोदकां जग्धतृणामिति वृद्धत्वोपलक्षणपरम् । 'दुग्धदोहां स्वकार्य्य क्षमाणिनाम् । महाशनां बहुभक्षाम् । 'पुष्टधेनुं वात्सायवत्सैव या गर्भिणी ।

* उत्सृष्टां क्वेति न प पु पाठः ।
+ दुग्धदोहामिति न प पु पाठः ।
‡ सन्ध्या वृषभसंयोगसज्जनभाजः त्वस्या इति सन्धिनी ।

विश्वामित्रः ।

नैकपृष्ठा च निश्छङ्का* स्फुटिताक्षीं चलत्खुराम् ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गां शुभामेव दापयेत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवां दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रतापवान् ।
अर्बुदानि दशैकं च सराष्ट्रोऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्रं तु गवां राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान् ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णाः शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराभ्यास्तरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गाप्रदाः ॥
गोप्रदो नरकं नैति यथा भित्त्वाऽम्बुजं जलम् ।
विमाननार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥
तं चारुदेष्णा सुश्रोण्यः शतशो वरयोषितः ।
रमयन्ति विमानस्थं दिव्याभरणभूषिताः ॥
वेणूनां वल्गुशब्देन नूपुराणां च निःस्वनैः ।
हासैश्च हरिणाक्षीणां सुप्तः सन् प्रतिबुध्यते ॥
यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वर्षाणि महीयते स्वर्गे ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततस्तिलोके कुले समुत्पत्स्यति गोमतां सः ॥

विष्णुः ।

गोप्रदानेन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोकं शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबालः ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य यो गां दद्यादयाचिताम् ।

* वनच्छङ्कामिति ब प्रभृतिषु पाठः ।

त्रिर्वित्तपूर्णा पृथिवी तेन दत्ता न संशय ॥

याज्ञवल्क्यः ।

यथाकथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनुं*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥

अङ्गिराः ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषतः ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातारं नरकं नयेत् ।
कुलैकविंशत्या युक्तं प्रहीतारं च तारयेत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतैः शतैः ॥
पात्राण्याध्यात्मिका मुख्या सुशुद्धाश्चाग्निहोत्रिणः ।
दैवताश्च तथा मुख्या गोदानं श्रेतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लानः सीदति चातिमात्रं कव्यार्थं च होमहेतोः प्रसूत्याम् ।
गुर्वर्थं वा बालसमृद्धये वा धेनुं दद्यादेष कालो विशिष्टः ॥

'प्रसूत्या सामयाग ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न क्रोनाशे न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौः पुरुषर्षभ ॥

'क्रोनाशो हलवाहक ।

* वधेनुमित्यपभृता गाम्

आत्रेयः ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दान्ताय देया धेनुर्गुडान्विता ॥
अकुलीनाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपेताय गौर्न देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधिः । विश्वामित्रः ।

प्राङ्मुखीं गामवस्थाप्य स्वयं वा तां सुपूजिताम् ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नाता वस्त्रशिखा भवेत् ॥
उदङ्मुखस्तु विप्र स्यात् पात्रलक्षणलक्षितः ।
आज्यपात्रं करे कृत्वा कनकेन समन्वितम् ॥
निक्षिप्य पुच्छे तस्मिंस्तु घृतदिग्धं प्रगृह्य च ।
सतिलं विप्रपाणिं तु प्रागग्रं तु निधापयेत् ॥
सतिलं सकुशं चापि गृहीत्वा दानमाचरेत् ।
अनेनैव तु मन्त्रेण पात्रहस्तो जलं क्षिपेत् ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिनी ।
विश्वरूपधरो देव प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु तां धेनुं ब्राह्मणैः समन्वितः ।
गोमतीं तु ततो विद्यां जपेत् प्रयत शुचिः ॥
उद्दिश्यास्य वासुदेव प्रीयतामिति चानघ ।
पात्रं मनसि सञ्चिन्त्य तोयमध्ये विनिक्षिपेत् ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभ सनातन ।
अनन्तभोगशयन प्रीयतां परम पिता ॥

गोमतीमाह यमः ।

गाव सुरभया नित्य गावो गुग्गुलगन्धिका ।

गाव प्रतिष्ठा भूतानां गाव स्वस्त्ययन महत् ॥
अन्नमेव परं गावो देवानां हविरुत्तमम् ।
पावन सर्वभूतानां रक्षन्ति च वहन्ति च ॥
हविषा मन्त्रपूतेन तर्पयन्त्यमरान् दिवि ।
ऋषीणामग्निहोत्राणां गावो होमप्रतिष्ठिता ॥
सर्वेषामेव भूतानां गाव शरणमुत्तमम् ।
गाव पवित्रं परमं गावो मङ्गलमुत्तमम् ॥
गाव सर्वस्य लोकस्य गावो धन्या सवाहना ।
नमो गोभ्य श्रीमतीभ्य सौरभेयीभ्य एव च ॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नम ।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम् ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ।

अन्यापि गोमती महाभारतोक्ता तिलधेनुदान दर्शिता । ततश्चानयोर्विकल्पो नुष्ठानमिति ।

सर्वगोदानसाधारणं मन्त्रमाह वशिष्ठः ।

घृतक्षीरप्रदा गावो घृतयोन्यो घृतोद्भवा ।
घृतनद्यो घृतावर्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे ॥
घृत मे हृदये नित्य घृत नाभ्या प्रतिष्ठितम् ।
घृत मे सर्वतश्चैव घृत मे मनसि स्थितम् ॥
गावो ममाग्रतो नित्य गाव पृष्ठत एव च ।
गावो मे सर्वतश्चैव गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥
इत्याचम्य जपन् सायं प्रातश्च पुरुष सदा ।
यदह्ना कुरुते पाप तस्मात् स परिमुच्यते ॥

दक्षिणा चात्र सुवर्णम् ।

यदाह वशिष्ठः।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफले*।
सुवर्णं परमं ह्यायुर्दक्षिणार्थे न संशय॥
गोप्रदानं तारयते सप्त पूर्वान् परांस्तथा।
सुवर्णं दक्षिणा दत्त्वा तावद्विगुणमुच्यते॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा।
सुवर्णं पावनं प्राहुः परिमाणं पुरं तथा॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायत्वे यद्यागस्थानिष्टानम्। अथ स्वार्थे सकर्तृक रजतसुवर्णशब्दायगतपरिमाणाधर्परित्यागानुपपत्ति सुवर्णशब्दस्य प्रकारित्यादिक्रियाक र्मतया द्वितीयान्तत्वेन निर्दिश्यमानधारणाच्च परिमाणार्थत्वं न्याय्यम्। एव च त्यनियतानुष्ठानप्रसङ्गः। तथा परिमाणपर सत्यपि समऽऽम स्यात्।

अत्र कश्चिदाह्यन्ति-

एतदेव विधानं स्यात् न पर्यायस्करा स्मृता।
विधानमेतदनूना सर्वासामपि पठ्यते॥

इति यद्यपि प्रत्यवयेनापि सकलगुडधेनुधमप्राप्तौ शुक्लकर्णेनुपादानं स्मा रणार्थमिति। तदसत्-

दशमी स्यात् स्वरूपेण।

इति स्वरूपशब्द एव सत्या गुडधेनुपरिमाणोपकरणादिविशेषेण धेनुमत्वम् न गुल्या दिमयां कर्णादिप्रतिकृतिकृतिं निवारयति। सत्यशब्दस्य प्रकृतापेक्षापि डधेनुवत्समर्पणिष्ठत्व। तस्मात् सत् स्वरूपधेन्वा गुडधेनारिप्रतिकृतत्वेन कल्प्यति। त्यमाणसुवर्णगृङ्गिकादिविधिस्तु भिन्न एवेति सर्वमनवद्यम।

इति गोदानविधि।

* महाद्युते इति न प पु पाठः।

अथ स्कन्दपुराणे ।

यो नरो गां प्रयच्छेत् तु सवत्सां कास्यदोहनाम् ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां दुकूलक्षौमसंयुताम् ॥
शय्यास्तरणसंपन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।
ब्राह्मणान् तर्पयित्वा तु गन्धमाल्यैरलङ्कृताम् ॥
वेदविद्युषितां तां तु सर्वस्तद्दुहितेन तु ।
मृदुश्लक्ष्णेन वस्त्रेण श्लक्ष्णेन रज्जुना ॥
कुशान सुवर्णबीजानि तिलान् सिद्धार्थकांस्तथा ।
प्रदद्यात् तान् ततोऽङ्गिभ्य मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥
सर्वदेवमयीं देवीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्तां तां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥
प्रयच्छामि महासत्रयज्ञमक्षयाय शुभामिति ।
एवं स दत्त्वा यो गां तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गतां सां तान् जन्तूंस्तारयते भयात् ।
सर्वलोकान्तरे गत्वा रमते च यथा नर ॥
स तथा मानवो जातो गोसहस्री महाबल ।
रूपवान् धनवांश्चैव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायनः ।

शीलोपपन्नां वस्त्रौघैरावृतां कास्योपदोहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।
विधाय दत्त्वा भगवन् द्विजाय प्रयाति लोकानमृतान् सुपुण्यान्

संवर्त्तः ।

यो ददाति शुभां गौरीं देहमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
सवत्सां वस्त्रसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया हि गात्र ।

तावतो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥

देवलः ।

चामीकरमये शृङ्गे कृते रौप्यमया खुरा ।
काम्यज दोहन पृष्ठे ताम्र वत्सयुगान्विता ॥
पुष्पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
दत्त्वैव दत्तभोगाढ्यो दिव्यस्त्रीवृन्दसंवृत ।
गोवत्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधि ।

नन्दिपुराणे ।

यो गा सुपरिपूर्णार्द्धां हेमशृङ्गीमकोपनाम् ।
सुशीला राजते पार्श्वे श्रिवस्त्रसुसंवृताम् ॥
सलोहपात्रा* कृतप निर्विघ्नचरणा तथा ।

कृतपोऽत्र ब्राह्मणकम्बल ।

स दक्षिणा प्रदद्याद्वा सोऽक्षय स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसंस्थिति ॥
तावन्त्यब्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशय ।
एतच्छतगुण पुण्य कपिलादानत स्मृतम् ॥

इत्यपरहेमशृङ्गीदानविधि ।

मत्स्यपुराणे ।

दशमीवर्णिके शृङ्गे खुरा पञ्चपलान्विता ।
पञ्चाशत्पलिके काम्ये ताम्रे वापि तथैव च ॥

* सहलवणाचार्मिति ग घ ङ पाठ ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावद्भूतसम्प्लवम् ।

'पञ्चपवनानि' राध्यन्ति विज्ञेयम् । 'ताम्र पृष्ठम । 'काम्य दोह आच्छादनाय यामायुग सुवर्णदक्षिणत्यपि बोद्धव्यम ।

इति कनकधेनुदानविधि ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कृतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रा त्रिसमृद्धा तु ललाटतटतर्पणाम् ।
राजतक्षुत्रचरणा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
काम्योपदोहा तृप्ता च लवणादितृणोदकै ।
गत्वा पुच्छ गृहीत्वा च सप्तवर्णन पाणिना ॥
गृहस्थो वेदविद्विप्रो दापयेत् तत्प्रतिग्रहम् ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

'प्रत्यग्रा' नववयस्का । 'त्रिसमृद्धा शीलक्षीरप्रसवगुणयुक्ता । 'लवणादितृ कैस्तृप्ता' सर्वदा लवणादिषु तुष्टेत्यर्थ ।

इति सुवर्णधेनुदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णा गा ददते यस्तु पट्टच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुला कृत्वा पुष्पैश्चैव परिस्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयु रोग्यमैश्वर्यं दाता कामाँश्च मानसान् ॥
धेनवो गा वदन्ते यस्तु दिव्या रत्नैरलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुला कृत्वा पुष्पैश्चैवाप्यलङ्कृताम् ॥
मुखे धूप प्रदातव्या घृतेन स्य च पूर्यते ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा तथा रौप्यखुरा शुभा ॥
पट्टचेलोत्तरा शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गा धेनवो तस्य पुण्यफल शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पाप मातृक पैतृक च यत् ।
कुलोद्धृतस्याहस्तस्य तत्क्षणादेव नश्यति ॥
गा दद्यानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वश ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते सोमलोक व्रजन्ति ते ।
गौरी चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गा वै नर शुचि ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नर सदा ।
सुवर्णशृङ्गी रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
घण्टामालाकुला चैव गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ।
कृतप वास्तरेत् प्राज्ञो मुखे धूप प्रदापयेत् ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान् भोजयेच्छुभान् ।
गा दद्यानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वश ॥
मातृक पैतृक चैव यज्ञान्यदुष्कृत भवेत् ।
पाप च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
वर्षकोटिसहस्र तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सदाप्सरोभि ॥
अरोगश्चैव जायेत तेजस्वी च भवेन्नर ।

नीलवर्णां च गां दद्याद्धेमशृंगीं शीलगुणान्वितां ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्ताललाटभूषितां ।
पट्टच्छन्नां शुभां सौम्यां घण्टादामैरलङ्कृताम् ॥
पञ्चरङ्गेण सूत्रेण गणवेष्टनशोभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुखे दद्या विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
गां ददानीह इत्येव याचेत पृथिवीं सदा ।
तारयेत् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते नीलां गां ददतस्तु ये ।
वर्षकोटिसहस्राणि लोके तिष्ठति वत्सले ॥
दधिक्षीरघृता नद्यो दृश्यन्ते सर्वतः सदा ।
घृतशैला प्रदृश्यन्ते नवनीतस्य पर्वता ॥
हविर्भागो बहुधना दुर्भक्ष्यं च न पश्यति ।

इति नानागोदानविधिः ।

महाभारते ।

समानवत्सां कपिलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वत्सरसम्पन्ना ब्रह्मलोके महीयते ॥

समानवत्सां समानवयोवत्साम् ।

रोहिणीं तुल्यवत्सां च धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
सुव्रता वत्सरसंवीतामिन्द्रलोके महीयते ॥
समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वत्सरसंवीता सोमलोके महीयते ॥

शबलां कपिलाम् ।

समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वत्सरसंवीता अग्निलोके महीयते ॥

वातरेणुसुवर्णा तु सवत्सा कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सा धूम्रा तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंयुक्ता यमलोके महीयते ॥
शुभ्रा हेमखुरवर्णा तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता वारुण* लोकमश्नुते ॥

शुभ्रा गौ । कामदोहनाम अभीष्टदोहाम् ।

हिरण्यवर्णा पिङ्गाक्षी सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता कौबेरं लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूमवर्णा तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता पितृलोके महीयते ॥
सवत्सां पीवरीं दत्त्वा शितकण्ठीमलङ्कृताम् ।
वैश्वदेवमसंबाध आनन्द्यं प्रपद्यते ॥

शितकण्ठीं कृष्णगलाम् ।

समानवत्सा गौरीं तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंवीता वसूना लोकमश्नुते ॥

सुव्रता सुखदोहा ।

पाण्डुकम्बलवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता साध्याना लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्नां नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।
गन्धर्वाप्सरसां लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानवः ॥
गोप्रदानरतो याति पीत्वा जलदसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

* कौबेरमिति क्वचित् पाठः ।

त चाऽऽवेद्या सुश्राव्य सहस्र वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति सम्मानवत्सगोदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतयस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैर्युताम् ।

'घण्टास्वनरवै घण्टाशब्दकोलाहलै ।

सहस्र ये गवा दत्त्वा कपिला चापि सुव्रत ।
समभेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलाङ्ग भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कास्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्त्वा द्विजेन्द्राय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्यः ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकास्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसमितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयस्त्वासप्तम कुलम् ॥

व्यासः ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वस्त्रकास्योपदोहनाम् ।
सवत्सा कपिला दत्त्वा यशान् लभ समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावती समा ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसंयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमदर्पणभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानत ॥

दानमञ्जस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूतानां पूजनीयाऽसि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्माद्त शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधि ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके पात्रे सुरा पल्लवसंयुता ।
पञ्चाद्भुत्पलिकं ताम्रं कांस्यं वैतावदेव तु ॥
वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृता धेनु घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
त्रिगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशसंयुतात् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानव ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशय ॥

इति कपिलादानविधि ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम् । लिङ्गपुराणे ।

ध्रुवदक्षिणविभागे धनुः कार्या उदङ्मुखी ॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम् ।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः ।
कोदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम् ॥

तत्रैव महेश्वरः ।

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम् ।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते ब्रह्मेति शाश्वतम् ॥

देवीपुराणे ।

नीला वा यदि वा श्वेता पाटला कपिलापि वा ।
सवृग्धा वत्सला चैव सुखदोहा सुगा नृप ॥
आदाय विधिवद्देवीं पूजयेत्कुङ्कुमपङ्कजैः ।
धूपं तु पञ्चनिर्यासं तुरुष्कागुरुचन्दनम् ॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत् ।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेच्च तथा तु ताम् ॥
द्विजाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत् ।
सहेमवस्त्रकांस्यं च महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
यावत् तद्रोमसंख्यानि तावद्देव्या पुरे वसेत् ।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तमः ॥

विष्णुधर्मे । मान्धातोवाच ।

ब्राह्मणप्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च ।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम ॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसां सुखावहम् ।
ऐहिकामुष्मिकाणि च करोति न विहन्यते ॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगात ।
येन चैव विधानेन धेनु नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्य दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽदित्यं पितॄंस्तथा ।
कृतोपवास सम्प्राप्य पञ्चगव्य नरेश्वर ॥
घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णो शिवस्य च ।
तमभ्यर्च्य यथान्याय पुष्पाद्यिभिरनुक्रमात् ॥
उदङ्मुखीं प्राङ्मुखीं वा सृष्टि कृत्वा पयस्विनीम् ।

सृष्टि मन्त्रस्यमृतस्यच ।

सपुत्रा वस्त्रसवीता सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा सुवर्णापरिसंस्थिताम् ॥
ताम्रितो दक्षिणायुक्ता ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रत सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवा मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिण तत कृत्वा धेनु द्विजवर च तम् ॥
इमा न प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्दत्ता मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्द प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्रः ।

या धेनु काश्यपस्याग्नीद्यत्रेर्वा गौतमस्य च ।
साभिकामफला वेदि इह लोके परत्र च ॥
एवमुच्चार्य त विप्र गोविन्द नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत् तु गच्छन्त पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकाममसमृद्धात्मा विष्णुलोक स गच्छति ॥

समावर्गान् समपरानात्मान चैव मानव ।
समजन्मकृतात् पापान्मोक्षयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानव ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र दक्षायैव जगौ हरि ॥
सर्वकामदुघा सम्यक् सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
सर्वेषामेव पापाना कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिद प्रोक्तमनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुग फलम् ।
हाटकक्षितिगोरीणा* समजन्मानुग फलम् ॥
ब्राह्मणे क्षत्रियैवैश्ये शूद्रेऽन्त्येऽथ मानवै ।
लोका कामदुघा प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिक जगति नापरमस्ति कञ्चि-
द्दान पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
ता सप्रदै सुरसदश्च समीहमानै-
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्य ।

इति देवलोक्तेन गोदानविधि ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनुं ज्ञानोपहारार्थं स पर ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सौरों सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गौरीति गौ ।

तेन दत्तं भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

'सौरां मृण्मयीं धेनुं दत्त्वा ।

ज्ञानाग्निकार्यमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीम् ।
कुलीनां कपिलां दत्त्वा दत्तं भवति गोशतम् ॥
य एवं गामलङ्कृत्य ददात् सूर्याय मानवः ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥

तथा ।

यो ददादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।
समग्रद्वीपां महीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
पादद्वयं शिरोधं च यदा स्यादेय निर्गतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गावः स वृषभो वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धनान्तरात्मना ॥
रुद्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गावः स वृषभो वृषभैकादशी च ताम् ।
सूर्याय विनिवेद्येह यत् फलं लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्यात्मा अणिमादिगुणैर्युतः ।
सौरादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानै सार्वकामिकै ।
अप्सरोगणसङ्घानैरनुरागसुपूजितै ॥
शतवह्निबलोपेतो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमहोक्षाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञं सूर्यपरमं शुद्धस्वात्मनि संस्थितं ।
सर्वगं परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतादानविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
महताम्बरसंवीतां तथा काञ्स्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पितां दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* माद्यमोमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† मृडवल्लोकमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

[redacted]

वत्से पीता सुप्रजा सापत्यापत्यवद् दत्ता गोरसेनोत्तम

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व कल्यमुपवेश्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेश्य प्रातःकाल उपवासं कल्पयित्वेति तात्पर्यार्थः ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभः पिता मे दिव शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदानै ॥
समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टौ त्यक्तौ वृषवत्सौ यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गावो अमृतस्य प्रतिष्ठा स्थिता ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
ता वो मनसेन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहुता मे ददतश्चाभयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषा मे ॥
शेषात्स्वर्गं कर्मभिर्दहमोक्षे सरूपत्व श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपपत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमार्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सन्तक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्धं ददेद्गां गवा दाता विधिवत् पूर्ववत्पठ्या ।
प्रतिग्रहा*च्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

'पूर्वमर्धं वा वै पूर्वमित्यादिकम् ।

गां ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्त्वा वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासक्थ यथोत्तरम् ।
फल बहुत्रिगुणं च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् कृत्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम् अर्घार्हम् । 'उक्त्वा वसु गोधनम । 'प्रदत्' प्रयच्छन् । 'ऊधस्य ' सक्थ्नश्च ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे गवि उक्तायां सक्थ्न्यामष्टमे पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्यदाता नरस्येतदो वसुदाता च कामी ।
उपस्थोढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवत्सेनेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ

वसुदाता द्रव्यदाता । कामी काम्यफलवान् । 'उपस्थोढा उपस्थाय गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै ' दध्यादिभि प्रस्रवै क्षीरै । 'वेदव्रती वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा गोप्रदाता ।

* गवा लोक इति क्वचित् पाठ ।
† प्रतिग्रहेति ग्र न पु पाठ ।
‡ उक्तेति गो ।
§ समस्तानामतिक्रमे इति न ग्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान् यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्य प्रदानम् ॥
। चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च वक्रबुद्धये ।
[यो ह्याय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति चिराचरणाद्यानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं हृद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां वासोभिर्वेष्टितां नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्य समिदाज्यचरुस्कट ॥

'पूर्ववदिति कण्डूयनभक्षणवर्जितत्वम् ।

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाकुलीयके ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म क्षेमाक्षेम रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकसारिष्टविनाशन ।
नाशाय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोत्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विनां दाता लोहितां हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरां रक्तदुकूलेन समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसंहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽस्मद्वर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसुन्दरम् ।
तेनेद यत्नत कुर्यादसुन्दरगदार्दित ॥

इत्यसुन्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेष नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत मुखाग्रपुच्छान्तविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्तुं गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किरूपा किप्रमाणा सा कथ सा गर्हिता किल ॥
कथ तस्या प्रमुच्यन्ते केषा वासस्तु सन्ततम् ।
केषा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्या प्रमाणं रूप च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राऽतिभयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मासकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभि सङ्कुल भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखै ॥
शिशुमारै*श्च मकरैर्वज्रकर्त्तरीसयुतै ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभि ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्या क्रन्द्यमाना सुदारुणा ।
हा भ्रात पुत्र तातति प्रलपन्तो मुहुर्मुहु ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानि गच्छन्ति देहिन ।
चतुर्विधै प्राणिगणैर्दुष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च ता तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अमरमुकुट शिरस इति व्याख्या अमरमुकुट ।
† धार्मिका इति ग घ पु पाठ ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्यदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीना ताम्रभाजने ॥
यमं हैम प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुप पट्टबन्धनै ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणादेश्च परिभाषाया व्याख्यातानि । उडुप चुट्टनौका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येना तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्र ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्र ।

धर्मराज च विप्र च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्र ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एवं कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
सर्वाह्लादानमाप्नोति वै दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरण्युपाख्यानविधि ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्गां विप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्यकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्नरकाद्ब्रह्मणाऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददन् ॥

पूर्वेण विधिना हेममयशृङ्गं रौप्यखुरित्यादिना प्रत्यक्षधेनुवत् ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य सवत्सवर्णां विप्राय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

* स्कन्दपुराणे इति न क्व पुस्तके नोपलभ्यते

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्धेनुप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गा ददाति य ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यप्सरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्ताल्लाङ्गूलभूषिताम् ।
कास्योपदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनुं द्रविणसयुताम् ।

द्रविणमत्र द्रविणाढ्य नत्व भूरिद्रविणा इत्यर्थाभिधानादनन्य प्रदेयम् ।

यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्भौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकान्दुरितक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च ता चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नलिनायतक्ष्य ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य दत्त्वा रौप्ययुक्ता खुरेश्च या ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव या ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयान्वित ॥
सप्तसमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णोर्धाम्न्यं पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणानां च तेषां कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्धयति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम् ।

---

* नवा इति कुत्रित् पाठ ।

तद्दिने पायसाहारं पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शतं वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितम् ।
इमां गृहाणोभयमुखीं भवँल्लाता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावतीं धेनुमतीं च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वां धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
स्वस्ति भवतु ते नित्यं रुद्रमातर्नमो नमः ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
कं इदं कस्मादिदमिति जपेन्मन्त्रं वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मणे देवि गां च तस्यै गृहं नयेत् ।

'उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्या प्रदानकालः । प्रसवकालो नान्यः काल प्रतीक्षते । व्यतीपातविषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ता सर्व एव पुण्यकालाः । तत्र यत्र चार्धप्रसूताया तत्र ज्ञातो ब्राह्मणः ब्रूयात् । श्रुतशीलसत्यशौचवृत्तनिक्रियार्यगुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतोऽस्मादुगाधादपारात् संसारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपरान्मान च । स्वामिन् भवन्तं दानपात्रमासाद्य । मां चानुग्रहबुद्ध्या नालिप्सया गृहीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्वं महीमवनि विश्वधेनुं कं इदं कस्माद् इति गृहीताया दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । गां तु सत्येषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितॄन् नदी पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषां मन्त्र

* अहमतीवार्त्तोऽतीत इति ग घ पु पाठः ।

ग्वानि भवन्ति । ये देवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इमं
मे गङ्गे यमुने सरस्वति । अद्रिभिः सुतोमतिभिश्च । नोहिते वनस्पते शत-
न्मा विरोह सहस्रं च समुद्रज्येष्ठा सलिलस्य मध्यादवहिरिव भोगै पर्यति
ाहुम् । मधुयाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवीभिः पृथिवीं तर्पये-
त्तिर्यंग्वापृथिवी पूर्वचित्त्ये मही द्यौः पृथिवी च न उर्वं पृथ्वी बहुल दूरे
न्ते गोरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति ।
ाह्मणान् भोजयत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणा व्युष्टिमुदाह-
न्ति । अभक्ष्यभक्ष्यपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सघ एव पुनाति । उपा-
यायिनीं सुता मित्रभार्यां मातरं मातृष्वसारं मातुलानीं भगिनीं भागि-
यीं शिष्यजायां धात्रीमन्यामप्यगम्यां गत्वाभक्ष्यशिरसं सपरिकरं ब्राह्म
ाय दद्यात् । परिकरोऽस्या सुवर्णं रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा
ान्यानि वस्त्राणि लवणाद्यान्नदनाद्या गन्धा शत गवा तदर्धमर्धं वा
र्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्यभक्षणानुज्ञादानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकल वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभं धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्णं चतुष्पाद् सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्मं स धर्मेण विधृता प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्तिर्वृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा तत्पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृषं सपूज्य पुष्पाद्यैर्वस्त्रशाठ्याहते नर ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् तं न मुञ्चति धर्मराट् ॥
सर्वमस्यै सुखैश्चैव दातार योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराणे ।

यो वै ददात्यनड्वाहं सुशील साधुवाहिनम् ।
उभयो पार्श्वयोर्दत्त्वा छत्रोपानहकम्बलम् ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने हृष्टे शिष्टे द्विजे नर ।
पुण्ये च जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाह सर्वैरत्नैरलङ्कृतम् ।
दत्त्वा तस्य अनड्वाह तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रत प्रतिपद्यते ।
दत्त्वा प्रजापतेर्लोकान् विशोक प्रतिपद्यते–इति ॥

कण्ठ प्रलम्बगलकम्बलम् ।

तथा ।

अनड्वाह ब्राह्मणायाऽथ धुर्यं दत्त्वा युवान बलिन विनीतम् ।
हलस्य वोढारमनन्तवीर्यं प्राप्नोति लोकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाहं शिवाभ्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फल शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पतिः ।

वेदवती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवलः ।

वृषयुग्म वृष वापि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तरं भोगान् त्रिगुणान् युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्यादृद्धिजे सीरेण संयुतौ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुवाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकाममसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसङ्ख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम्।
अव्यङ्ग गोप्रदानाच्च भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम्।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ य प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप।
ऐश्वर्याण्यभिजायन्ते जायमानेष्वत पुन ॥

'शतेन' स्त्रीगवामिति शेष। 'भूरिशृङ्ग सुवर्णशृङ्गम।

यमः।

दान्त धुरन्धुर दृष्ट्वा छत्रोपानहसयुतम्।
दशधेनुप्रदानाच्च यत फल तत् समश्नुते ॥

भविष्योत्तरे। युधिष्ठिर उवाच।

युष्मद्वाक्यामृतमिद शृण्वतोऽह जनार्दन।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्द त्रिषुलोकेषु विश्रुत।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत।

श्रीकृष्ण उवाच।

वृषदानफल दिव्य शृणुष्व कथयामि ते।

पवित्र पावन चैव सर्वदानोत्तम तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेक एव धुरन्धर ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोग पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्र सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जित ॥
धुरन्धर स्थापयति एक एव कुल महत् ।
त्राता भवति संसारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृष शान्त पुण्येऽह्नि समुपस्थित ।
रौप्यलाङ्गूलसंयुक्त ब्राह्मणाय निवेदयत् ॥
मन्त्रणानेन राजेन्द्र त शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्व वृषरूपेण जगदानन्दकारक ॥
अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमत पाहि सनातन ।
दत्त्वैवं दक्षिणायुक्त प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
सप्तजन्मकृत पापं वाग्मन कायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलयं याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यान वृषभसयुक्त दीप्यमान सुशोभितम् ।
आरुह्य कामग दिव्य स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवा लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजा सर्वब्राह्मणपूजित ॥

ओजस्विन भरसह दृढकन्धरं च यच्छन्ति ये वृषमशोषगुणोप

* द्विजो भवेदिति क्वचित् पाठ' ।

वत्तेन यद्भवति गोदृशकेन पुण्यं सत्यं भवति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदानं च कथयामि समासत ।
वृषरूपं हिरण्येन सहस्रेणाथ कारयेत् ॥
तदर्धेनाथ वा धीमांस्तदर्धार्धेन वा पुनः ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभं धर्मरूपिणम् ॥

अत्र तु पारपरिग्राह्यशिवस्य हिरण्यस्य सप्तमादिसंख्या व्यवस्थेत्र क्रतु न ज्ञेन दान पुण्यप्रकाशनिष्फलशब्दनाकाङ्क्षा पूरणाया । विष्णुपुराणोक्तदानेषु निष्फलत्व प्रहारदर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्डमर्धचन्द्रं कलाकृतिम् ।
स्फटिकेन तु कर्तव्या खुराश्च रजतेन च ॥

'पुण्ड्रं त्रिवर्णं स्फटिकम् । खुरा रजतेन त्रिधा ।

ग्रीवां तु पद्मरागेण ककुदामेदकेन च ।
ग्रीवाया घण्टावलयं रत्नचित्रं तु कारयेत् ॥
वृषाङ्कं कारयेत् तत्र किङ्किणीकुलपञ्चकम् ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदिकोपरिमण्डले ॥

वृषाङ्को महेश्वरः ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जटामण्डलमण्डितः ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वरः —इति ॥

पूर्वोक्तवेदिकायां दत्तत्र वेदिकानकुण्डमण्डपवेदिकादि विष्णुपुराणात् तुल्यं दानविधिश्च वेदितव्यम् ।

वृषं च स्थापयेत् तत्र पश्चिमामुखमग्रतः ।

ईश्वर पूजयेद्भक्त्या वृषारूढं वृषध्वजम् ॥
वृषेन्द्र पूज्य गायत्र्या नमस्कृत्य समाहित ।
ॐ तीक्ष्णशृङ्गाय विद्महे धर्मपादाय धीमहि । तन्नो वृष
भ्यात् ।

इति वृषगायत्री ।

मन्त्रेणानेन संपूज्यो वृषो धर्मविवृद्धये ।
होतव्य च घृताक्तं च यथाविभवविस्तरम् ॥
वृष संपूज्य दातव्यो ब्राह्मणेभ्य शिवाय च ।
दक्षिणा चैव दातव्या यथावित्तानुसारत ॥
एतच्च कुरुते भक्त्या वृषदानमनुत्तमम् ।
शिवस्यानुचरो भूत्वा सुचिर तत्र मोदते ॥

प्रत्यङ्गमुख च वृषभ शिवायत स्थापयेत् । शिवस्य तत्पश्चिमे स्थापनात् ।

तदुक्तं वातुले ।

वृषाङ्के परित कार्य किङ्किणीवलय शुभम् ।
ईश्वरं पूजयेत् पश्चात् पश्चिमा दिशमास्थितम् ॥
पूजयित्वा विधानेन वृषयाग तु कारयेत्–इति ।

शिवाय चेति चकार समुच्चये ।

कामिके त्वेकाग्निपक्षेऽपि ।

समिदाज्यचरूपेतमेकमग्निमथापि वा–इति ।

दक्षिणादिकं प्राग्वत ।

इति लिङ्गपुराणोक्तो शिरवषदृषदानविधि ।

अम्बरीष उवाच ।

यत् सूर्येण समाख्यात दान सर्वसुखावहम् ।
ईश्वराणा च नि स्वाना तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

वशिष्ठ उवाच ।

येनेश्वरो दरिद्रो वा करोति विधिना नृप ।
दान सर्वगुणोपेत तच्छृणुष्व यथा तथा ॥
भारादौ त्रिपलाना च वृष कृत्वा विधानत ।
युत धेन्वाऽथ वा वृद्धाऽच्छलिता नृपसत्तम ॥
या मया धेनव प्राक्ता वृषाश्चावन्त एव हि ।
हरये ता नियाज्या स्युर्हराय च तथा वृषा ॥
सर्वाभावात् ततो राजन तिलपात्राणि नित्यश ।
सर्वपापविनाशाय दीयन्त नृपसत्तम ॥
गोमयेन समालिप्त पट्टवस्त्रसमावृत ।
वृष हेममय तत्र रौप्य वा रत्नसयुतम् ॥
तस्य नीलमये शृङ्गे मौक्तिके चक्षुषी सदा ।
द्वात्रिशच्छुभलक्षणानि विद्रुमौष्ठौ च नासिका ॥
मरकत विनिर्दिष्ट कर्णौ वै हरितात्मक ।
पद्मरागस्य वै पादा खुरा रौप्यमया शुभा * ॥
राजतानि च रोमाणि क्षौमवस्त्रेण कम्बलम् ।
पादेन पुच्छमुद्दिष्ट सर्वेषामप्यय विधि ॥
वृषणौ स्फटिकस्यापि लिङ्ग मणि प्रकीर्त्तित ।
यथा धेनुस्तथाऽनड्वान् सुवर्णस्य तु कारयेत् ॥
अभीष्टदेवतापूजा कुर्वीत तदनन्तरम् ।
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र त द्विजाय निवेदयेत् ॥
यो वृषो यज्ञदानेऽभूच्छतानीकस्य निष्फल ।
जातरूपमय साध्य तारिता मा न सशय ॥

* स्मृता इति पुस्तकान्तरे ।

एतस्य विभवाद्दान भक्त्या य प्रतिपादयेत् ।
पृथुले वाप्यशक्तो वा तदनन्तफल स्मृतम् ॥
नि स्वो वाप्येवमेवं हि कृत्वा दानमतन्द्रित ।
तत्फलं समवाप्नोति स्वल्पदानान्न संशय ॥

इति वह्निपुराणोक्तो वृषभदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

आषाढपौर्णमास्यां तु कार्त्तिके वाऽथ फाल्गुने ।
श्रद्धयानेर्जितक्रोधैर्दयमेतद्यथाविधि ॥
जाम्बूनदस्य शुद्धस्य पलसप्तशतानिभि (?) स्तथा ।
तदर्धमर्धेन तथा यथाशक्त्या पलैस्त्रिभि ॥
द्वाभ्यामेकेन वा कार्यो वृष सर्वाङ्गशोभन ।
पलादूनो न कर्त्तव्यो वृ स्वशोकभयावह ॥
मण्डप कारयेद्दिव्य पराध्यपट्टनिर्मितम् ।
तन्मध्ये तण्डुलै शुक्लैर्मण्डल कारयेच्छुभम् ॥
तत प्रभाते विमले समुत्थाय जितेन्द्रिय ।
शुक्लाम्बरधर स्नात शुक्लमाल्यानुलेपन ॥
कृतनित्यक्रिय शुक्लमालारत्नविभूषित ।
नरो वा यदि वा नारी दिव्यभोगाभिलाषिणी ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्न स्थापयित्वा तनो वृषम् ।
सौवर्ण मण्डपे तस्मिन् सुवर्णैर्बहुभिश्चितम् ॥
चन्दनागुरुकर्पूरै सुमनोभिस्तथा सितै * ।
सपूजयेत् तत स्तुत्यमन्त्रै पौराणसभवै ॥
नमस्ते जगदाधार प्रिय पुण्यकृतामसि ।

* सितैरिति न प्र पु पाठ ।

त्वद्विहीने जगत्यस्मिन् न कश्चिच्छुभमश्नुते ॥
नमस्ते धर्मराजाय वृषरूपधराय वै ।
त्व मामुद्धर देवेश दुर्गसंसारसागरात् ॥
यशः कीर्तिर्धनं धान्यं यदन्यदपि संचितम् ।
तत् तत् प्रयच्छ देवेश परत्र च शुभां गतिम् ॥
इति संपूज्य विधिवत् तं देवं वृषरूपिणम् ।
नैवेद्यं संस्तरेत् तत्र हविषा निर्मितं शुभम् ॥
कालोद्भवं मूलफलं सर्वं देवसमन्ततः ।
हविष्याऽन्नेन भुञ्जीत भोजयित्वा ततो द्विजान् ॥
सायाह्ने तु ततः कुर्यात् पुष्पगृहमनुत्तमम् ।
सितपुष्पैः शुभैर्गन्धैर्लुभ्यन्मधुकराकुलैः ॥
फलमूलानि चान्यानि दीपाः शुभ्रदशान्विताः ।
घृतपूर्णास्तु कर्तव्या सप्रधानितमण्डपाः ॥
रात्रौ जागरणं कार्यं दयितस्य समन्ततः ।
वारमुख्या समानाय्य गान्धर्वान् श्रुतिसौख्यदान् ॥
गीतवादित्रशब्देन ब्रह्मघोषरवेण च ।
नर्मालापैश्च नृत्यैश्च गमयेत् तां निशां ततः ॥
अरुणोदयवेलायां समुत्थाय जितेन्द्रियः ।
पूजयित्वा द्विजांस्तत्र गोहिरण्यैर्नरोत्तमः ॥
वृषरूप ततो धर्म प्रीयतां वृषभध्वजः ।
इत्युच्चार्य वरं मन्त्रमाचार्याय निवेदयेत् ॥
दत्त्वा दानमिदं सम्यग्विधिनाऽनेन पार्थिव ।
कुर्याद्दिग्विजयं विप्रो वेदकर्म समाचरेत्* ॥

* समारभेदिति पुस्तकान्तरे ।

वैश्य समुद्रगमन शूद्र कर्म यथेप्सितम् ।
फाल्गुन्यामथ वा दद्याद्दानमेतन्नरोत्तम ॥
रौद्र कर्म विनिर्दिष्ट ब्रह्मणा शङ्करस्य हि ।

इति गारुडपुराणात् सप्तमवृषदानविधि ।

अथ रूप्यवृषदानम् ।

अथ कुष्ठहर वक्ष्ये वृषदानमनुत्तमम् ।
यत् कार्य कुष्ठरोगार्त्तै शरीरसुखकारकम् ॥
पलैस्त्रिभिस्तु कुर्वीत द्वाभ्यामेकेन वा पुन ।
राजत वृषभ शुभ्र हेमशृङ्गखुर तथा ॥
महेश्वरेणोमया च कुर्वीत तमधिष्ठितम् ।
सौवर्णे प्रतिमे द्वे च पूर्वोक्तेन क्रमेण तु ॥
यथाविभवमानेन वित्तशाठ्य न कारयेत् ।
पलाष्टके कास्यपात्रे स्थापयेत् त विचक्षण ॥
श्वेतपुष्पैरक्षताभि श्वेतवस्त्रैरलङ्कृतम् ।
ब्राह्मण विद्यासपन्नं स्वाचार सयतेन्द्रियम ॥
सर्वशास्त्रप्रवक्तार प्रतिग्रहपराङ्मुखम् ।
दान्त कुलीन धर्मज्ञमनुद्वेगकर नृणाम् ॥
क्र धलोभविहीन च सर्वशास्त्रार्थकोविदम् ।
गृहमाहूय भक्त्या त यथाविधि समर्चयेत् ॥
केयूरकटकैर्वस्त्रैर्मौल्यैश्चैवाङ्गुलीयकै ।
होम च पूर्ववत् कुर्यान्मन्त्रैर्माहेश्वरैस्तथा ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो व्याहितो दद्यान्मन्त्रेणानेन धर्मवित् ॥
अष्टमूर्त्तिर्महेशान कृपया वृषभध्वज ।

श्वेतमौदुम्बरं सर्वमथ वा चित्रमेव च ॥
स्वर्णेोपजनितं यच्च मण्डलान्यथ वाऽनघ ।
सर्वं कर्मविपाकेोत्थं पार्वतीनाथ सर्वग ॥
कुण्ठितो भव सर्वेश रक्ष मां पार्वतीपते ।

इति वायुपुराणोक्तो रूप्यवृषदानविधि ।

अथ बौधायनः ।

शुक्लपक्षस्य चाष्टम्यां द्वादश्यामथ वा पुनः ।
पलेन कुर्याद्वृषभं सान्द्रश्लोमसुराजितम् ॥
हेमशृङ्गं सुवर्णाक्षं रत्नपुष्पशुभाननम् ।
महेश्वरेणेोमया च सौवर्णेन समधिष्ठितम् ॥
यथा विभवतस्तत्र परिमाणं विधीयते ।

उमामहेश्वरस्वरूपस्य निरन्तरानन्दवृषदानव्रतवर्णनम् ।

पत्नीष्टके ताम्रपात्रे वस्त्रेणावेष्ट्य भक्तितः ।
देवस्यैकं वृषस्यैकं पार्श्वत्यार्थैकमेव हि ॥
श्वेतपुष्पैरक्षतादि कुङ्कुमागुरुचन्दनैः ।
पूजयन्मूलमन्त्रेण तिलहोमं च कारयेत् ॥
अष्टोत्तरशतं चाज्यमिश्रेण चार्यकेण तु ।
आचार्यो वित्तसम्पन्न स्वाचार संयतेन्द्रियः ॥
सर्वशास्त्रार्थवक्ता च शान्तो च दान्तस्तथैव च ।
धर्मप्रवीणा धियणस्त्वनुद्वेगकरो नृणाम् ॥
वृषदानप्रयोगज्ञो हरोमाभ्यामधिष्ठितम् ।
वृषभं घण्टिकोपेतं दद्यादग्रेवेयभूषितम् ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो व्याधिभग्नस्य मन्त्रणानेन संयतः ॥

अष्टमूर्त्ते महेशान कृपया वृषभध्वज ।
उदुम्बर वाऽऽजिन वा दण्ड*मण्डलक तथा ॥
स्वदोषजनित यच्च पूर्वकर्मविपाकिन ।
इह कर्माद्भव वाऽपि मातृदोषेण वा पुन ॥
पितृदोषेण वा सर्वं रक्तदोषोद्भव तथा ।
विनाशय शरीरोत्थ पार्वतीप्रिय शङ्कर ॥
वृषभस्य प्रदानेन उभाभ्यामधिष्ठितस्य हि ।

दानमन्त्र ।

ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि भक्त्या परमया युत ।
कृतनानेन कुष्ठानि व्रजन्ति विलय ध्रुवम् ॥
तस्मात् कुष्ठाभिभूताना करणीयमिद जगु ।

कृत्यपरैरौप्यवृषदानविधि ।

गरुडपुराणे ।

पलाष्टकेन रौप्येण कृत्वा वृषभमुत्तमम् ।
मुक्ताफलैरलङ्कुर्यात्[illegible]रागै सुशोभनै ॥
सुवर्णतिलकोपेत चारुचामरभूषितम् ।
गत्वा शिवालय सम्यक् पूजा कृत्वा शिवे तत ॥
रुद्राभ्याय जपित्वा तु सषडङ्गरहस्यकम् ।
होमञ्च शिवमन्त्रेण तिलाज्येन विधीयते ॥
अथाहूय द्विजवर वेदवेदाङ्गपारगम् ।
वस्त्रालङ्कारमाल्याद्यै पूजयित्वा शिवं तत ॥
उमापते त्रिलोकेश जगत्कारणकारणम् ।
स्ववाहनप्रदानेन प्रीतो भव नमोऽस्तुते ॥

* दृष्टमिति म ब पु पाठ ।

मन्त्रेणानेन तं दद्याद्धेमदक्षिणयान्वितम् ।
दानस्यास्य प्रदानेन शिवलोके महीयते ॥

इति तुलापुरुषदानविधि ।

स्कन्दपुराणे ।

रौप्यानड्वाहदानेन नरो यानेन गच्छति ।
अक्षयांल्लभते लोकानिन्द्रेण सह मोदते ॥
त्रिंशत्पलात् समारभ्य पलवृद्धितयमन्तम् ।
वृषं रूप्यमयं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
क्षौमवस्त्रपरिच्छन्नं धान्यविन्यासभूषितम् ।
यथोक्तकाले पात्राय पवित्रायार्पयेत् ॥
एवं कृत्वा नरो दानं सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
दानमन्त्रमिमं प्राज्ञो दानकाले समुच्चरेत् ॥
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारक ।
अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥
एवं ददाति यो भक्त्या कलधौतमयं वृषम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो दशवर्षाणि मोदते ॥

इति वृषभदानविधि ।

अथ भूमिदानाख्यमनिदानमारभ्यते ।

तत्र महाभारते । भीष्म उवाच ।

अतिदानेषु सर्वेषु पृथिवीदानमुच्यते ।
अचला ह्यक्षया भूमिर्दोग्ध्रुकामानतुल्यमान् ॥
दोग्ध्रि कामान्यथा गावो रक्षन्ति पशून् श्रीहियवौस्तथा ।
भूमिर्हि सर्वभूतेषु शाश्वतीरेधते समा ॥
यावद्भूमेर्युगन्ति तावद्भूमिर्हि पच्यते ।

न भूमिदानादस्तीह पर किञ्चिद्युधिष्ठिर ॥
भूमिमेव ददु पूर्वे ये भूमि भुञ्जतेऽधुना ।
स्वकर्मणोपजीवन्ति नरा इह परत्र च ॥
य एता दक्षिणा दद्यात् पृथिवीं पृथिवीपति ।
पुनश्च जनन प्राप्य स भवेत् पृथिवीपति ॥
सग्रामे वा तनुं जह्याद्यद्वा* पृथिवीमिमाम् ।
इत्येता क्षत्रबन्धूना वदन्ति परमाशिषम् ॥
पुनाति दत्ता पृथिवी दातारमिति सत्तमः† ।
अपि पापसमाचार ब्रह्मघ्नमपि वाऽनृतम् ॥
सैव पापात् तारयति सैव पापात् प्रमुञ्चति ।
अपि पापकृता राज्ञा प्रतिगृह्णन्ति साधव ॥
पृथिवीं नान्यदिच्छन्ति पावन ह्येतदुत्तमम् ।
नामास्या प्रियदत्तेति गुह्य देव्या सनातनम् ॥
दान वाऽप्यथ वाऽदान नामास्या परम शिवम् ।
य साधोर्भूमिमादत्ते न भूमि विन्दते हि स ॥
भूमि दत्त्वा तु साधुभ्यो विन्दते भूमिमेव हि ।
यस्य विप्रास्तु शमन्ति साधोर्भूमि सदैव हि ॥
न तस्य शत्रवो राज्ञ प्रशासन्ति वसुन्धराम् ।
यत् किञ्चित् कुरुते पाप पुरुषो वृत्तिकर्षित ॥
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन पूयते ।
येऽपि सङ्कीर्णकर्माणो राजानो रौद्रकर्मिण ॥
तेभ्य पवित्रमाख्येय भूमिदानमनुत्तमम् ।

---

* जह्याद्वेति वा पाठ ।

† शुचुमेति न प्र पु पाठ ।

अन्यस्मरन्मिह शश्वत् पुराणा मेनिरे जना ॥
यो यजेताश्वमेधेन ददाद्वा साधवे महीम् ।
सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥
सर्वमेतन्महीपाल ददाति वसुधां ददत् ।
सागरान् सरितः शैलान् काननानि च सर्वशः ॥
सर्वमेतन्नरश्रेष्ठ ददाति वसुधां ददत् ।
ओषधीः क्षीरसम्पन्ना नगान् पुष्पफलान्वितान् ॥
काननान्युपशोभांश्च ददाति वसुधां ददत् ।
अग्निहोत्रप्रभृतिभिरिष्ट्वा च स्वामदक्षिणैः ॥
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ।
तपो यज्ञ श्रुत शीलमलोभ सत्यवादिता ॥
गुरुदैवतपूजा च नातिवर्तन्ति भूमिदम् ।
भर्तुर्गृहे श्रेयसे युक्तास्त्यक्तात्मानो रणे हता ॥
ब्रह्मलोकगता सन्तु नातिक्रमन्ति भूमिदम् ।
यथा अनिद्री क्षीरेण स्वपुत्र भरते सदा ॥
अनुगृह्णाति दातारं तथा सर्वरसैर्मही ।
मृत्योर्वै किङ्करो दण्डस्तापो वह्नेः सुदारुणः ॥
घोराश्च वारुणा पाशा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ।
पितॄंश्च पितृलोकस्थान् दिवलोकेऽथ देवता ॥
सतर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
क्षुधयमानाय वास्यर्थं वृत्तिम्लानाय सीदते ॥
भूमिं वृत्तिकरीं दत्त्वा सत्री भवति मानवः ।
यथा धावति गौर्वत्सं क्षरन्ती सतत पयः ॥

आभ्यन्तरमिति न ङ पु पाठः ।

एवमेव महाभाग भूमिर्भरति भूमिदम् ।
फालकृष्टा महीं दत्त्वा सबीजा सफलामपि ॥
उद्यान शरण वाऽपि तथा भवति कामदम् ।
यथा चन्द्रमसो वृद्धिरहन्यहनि जायते ॥
तथा भूमिकृत दान सस्ये सस्ये विवर्धते ।
अत्र गाथा भूमिकृता कीर्त्तयन्ति पुराविद् ॥
या श्रुत्वा जामदग्न्येन दत्ता भू कश्यपाय वै ।
नृपा ददति मामेव मा दत्त्वा मामवाप्स्यथ ॥
अस्मिन् लोके परे चैव ततश्चाऽऽजननं पुन ।
य इमा व्याहृति देव ब्राह्मणो ब्रह्मसस्थिताम् ॥
श्रावयस्य क्रियमाणस्य ब्रह्मभूय स गच्छति ।
कृत्यया वाऽभिशस्ताना दुरिष्टशमन महत् ॥
प्रायश्चित्त महीं दत्त्वा पुनात्युभयतो दश ।
यो ब्राह्मण इम वेद* वेदवाद तथैव च ॥
प्रकृति सर्वभूताना भूमिर्वै शाश्वती मता ।
अभिषिच्यैव नृपति श्रावयेदिममागमम्† ॥
यथा श्रुत्वा महीं दद्याच्छादद्यात् साधुतश्च ताम् ।
स कुलीन स पुरुष स बन्धु स च पुण्यकृत् ॥
स च दाता स विक्रन्तो यो ददाति वसुन्धराम् ।
आदित्या इव दीप्यन्ते तेजसा भुवि मानवा ॥
ददन्ति वसुधा स्फीता ये वेदविदुषि द्विजे ।
यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ॥

* ब्रह्म इति न प पु पाठ ।
† विख्यमागतमिति न प पु पाठ ।

तथा कामा प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिता ।
आदित्यो वरुणो विष्णु ब्रह्मा सोमो हुताशन ॥
शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ।
सौवर्णा यत्र प्रासादा वसार्धाराश्च कामदा ॥
गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति भूमिदा ।
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥
बृहस्पतेश्च संवादमिन्द्रस्य च युधिष्ठिर ।
इष्ट्वा क्रतुशतेनाथ महता दक्षिणावता ॥
मघवान् वाग्मिनां श्रेष्ठं पप्रच्छेदं बृहस्पतिम् ।

इन्द्र उवाच ।

भगवन् केन दानेन स्वर्गत सुखमश्नते ।
यदक्षय्यमहार्यं च तदब्रूहि वदतां वर ॥
इत्युक्त स सुरेन्द्रेण तदा देवपुरोहित ।
बृहस्पतिर्बृहत्तेजा प्रत्युवाच पुर दरम् ॥

बृहस्पतिरुवाच ।

सुवर्णदान गोदान भूमिदान च वृत्रहन् ।
ददाति यो महाप्राज्ञ सर्वपापै प्रमुच्यते ॥
न भूमिदानाद्देवेन्द्र पर किञ्चिदिति प्रभो ।
वरिष्ठमभिपद्येयामि यथा प्राहुर्मनीषिण ॥
पञ्च पूर्वादिपुरुषा षट च ये वसुधा गता ।
एकादश ददद्भूमिं परित्रातीह मानव ॥
रत्नोपकीर्णा वसुधा यो ददाति पुरन्दर ।
स मुक्त सर्वकलुषै स्वर्गलोके महीयते ॥
महीं स्फीता ददद्राजा सर्वकामगुणान्विताम् ।

राजाधिराजो भवति तद्ददानमनुत्तमम् ॥
सर्वकामसमायुक्तां काश्यपीं य प्रयच्छति ।
सर्वभूतानि मन्यन्ते मां ददातीति वासव ॥
सर्वकामवतीं भूमिं सर्वकामपुरोगमाम् ।
ददातीह सहस्राक्ष स स्वर्गं याति मानव ॥
मधुसर्पिः प्रवाहिन्य पयोदधिवहास्तथा ।
सरितस्तर्पयन्तीह सुरेन्द्र वसुधाप्रदम् ॥
भूमिप्रदानात्कृतिर्मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ।
न हि भूमिप्रदानेन दानमन्यद्विशिष्यते ॥
पुण्या भूवुरसा भूमि यो ददाति पुरन्दर ।
न तस्य लोका क्षीयन्ते भूमिदानगुणार्जिता ॥
सर्वथा पार्थिवेनेह सतत भूतिमिच्छता ।
भूर्देया विधिवच्छक्र पात्रे सुक्षमभीप्सता ॥
अपि कृत्वा नर पापं भूमि दत्वा द्विजातये ।
समुत्सृजति तत्पापं जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥
सागरा सरित शैलास्तीर्थानि विविधानि च ।
एतानि भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
तस्मात् प्राप्यैव मेधावी दद्याद्विप्राय पार्थिव ।
न भूमिपतिना भूमिरधिछेया कथञ्चन ॥
अग्निहोत्रप्रभृतिभिरिष्ट्वा यज्ञै सदक्षिणै ।
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ॥
दाता दशानुपूर्वाश्च दश हन्ति तथा क्षिपन् ।
पूर्वदत्तां हरन् भूमि नरकायोपपद्यते ॥
न ददाति प्रतिश्रुत्य दत्वा वा हरते तु य. ।

द्वौ च द्वौ वाऽथवै पाशैस्तप्येते मृत्युशासनात् ॥
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिन ।
कृष्णसर्पास्तु जायन्ते ये हरन्ति वसुन्धराम् ॥
पतन्त्यधोमि रुदता दीनानामवसीदताम् ।
ब्राह्मणानां हते क्षेत्रे हन्युस्त्रिपुरुष कुलम् ॥
आहिताग्नि समादाय कृशभृत्य प्रियातिथिम् ।
वसुधा ये प्रयच्छन्ति नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥

तथा ।

इक्षुभि सतता भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।
गोष्ठावहनसपूर्णा बहुवीर्यसमार्जिताम् ॥
बीजगर्भा ददद्भूमि सर्वरत्नपरिच्छदाम् ।
अक्षयान् लभते लोकान् भूमिसत्र हि तस्य तत् ॥
विधूय कल्मष सर्व राजा स्यात् सम्मत सताम् ।
लोके महीयते सद्भियों ददाति वसुन्धराम् ॥
यथाऽप्सु पतित शक्र स्नेहबिन्दु प्रसर्पति ।
तथा भूमिकृत दान सस्ये सस्येऽभिवर्धते ॥
नृत्यगीतपरा नार्यो दिव्यमालाविभूषिता ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र सदा भूमिप्रद नरम् ॥
मोदते च सुख स्वर्गे देवगन्धर्वपूजित ।
यो ददाति महीं सम्यग्विधिनेह द्विजातये ॥
शतमप्सरसा चैव दिव्यमालं विभूषितम् ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र ब्रह्मलोके धराप्रदम् ॥
उपतिष्ठन्ति भूतानि सदा भूमिप्रद नरम् ।
शक्र भद्रासनं छत्रं धराऽश्वा वरवारणा ॥

भूमिदानस्य पुण्यानि हिरण्यनिचयास्तथा ।
आसा सदाऽप्रतिहता जयशब्दो भवत्यथ ॥
भूमिदानस्य पुण्याणि* फलं स्वर्गं पुरन्दर ।
हिरण्यपुष्पाश्चाप्यस्य कुशकाञ्चनशाद्वला ॥
अमृतप्रस्रवा भूमिं प्राप्नुवन्ति पुरुषा ददत् ।
नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति यज्ञसमो मखः ॥
नास्ति सत्यपरो धर्मो नास्ति दानसमो निधिः ।
एतदाङ्गिरसीं श्रुत्वा वासवो वसुधामिमाम् ॥
वसुनन्दसमाकीर्णां ददावाङ्गिरसे तदा ।
य इदं श्रावयेच्छ्राद्धे भूमिदानस्य संस्तवम् ॥
न तस्य रक्षसां भागो नासुराणां भवेत्क्वचित् ।
अक्षयं च भवेद्दत्तं पितृभ्यश्च न संशयः ॥

देवलः ।

श्रेष्ठाच्छ्रेष्ठतरं प्रोक्तं भूमिदानं द्विजातिभिः ।
तद्दत्त्वा पुरुषः स्वर्गे पूज्यते त्रिदशोत्तमैः ॥
वाञ्छन्ति पितरोऽप्येवं स्वर्गलोके व्यवस्थिताः ।
यद्यस्मत्कुलजः कश्चित् भवत्यवनिदानकृत् ॥
नरकस्था मरुल्लोके स्वर्गस्था परमं पदम् ।
यथा वयमतीता ये व्रजामस्तत्प्रभावतः ॥
किमत्र चित्रं दातारं यत् समुद्धरते धरा ।
प्रतिग्रहगृहीतारमपि तारयति द्विजम् ॥
न तद्यज्ञैर्व्रतैर्दानैर्न तीर्थैर्भूमिदः फलमाप्नुते ।
अपि यद्दत्तया भूम्या दण्डत्रितयमात्रया ॥

* पुण्यानीति ग घ पुस्तकपाठः

यद्दानं दीयते किञ्चित् परत्र स्व दिहैव हि।
भूदानेन पुन सर्वदानानां प्राप्यते फलम्॥
ते धन्यास्ते सुकृतिन कृतार्थास्त न सशय।
सत्पात्राय प्रदत्त यैर्भूदान विधिन नरै॥

विष्णुधर्मोत्तरे। हंस उवाच।

हस्तमात्र तु या दद्याद्भूमे पुरुषसत्तम।
तेनैव ध्रुवमाप्नोति भूमिदानफल नर॥
गोचर्ममात्रा ता दत्त्वा वसूना लोकमाप्नुयात्।
शाकभूमि नरो दत्त्वा लोकमाद्भिरस लभत्॥
आरामभूमि दत्त्वा च मारुत लोकमाप्नुयात्।
जलाशयार्थं यो दद्याद्वारुण लोकमाप्नुयात्॥
यस्य देवस्य वेश्मार्थं तस्य देवस्य सोऽभूत।
उद्यानभूमि दत्त्वा च गन्धर्वै सह मोदते॥
रत्नाकरभुव दत्त्वा शक्रलोके महीयते।
अन्येषामाकरभुवं लोकाना य प्रयच्छति॥
तस्यापि गतिरुद्दिष्टा लोके हैमावतीये द्विजा।
धान्याकरभुव दत्त्वा नागपृष्ठे महीयते॥
अञ्जनाकरभूमि च य प्रयच्छति वै द्विजा।
पितृभिर्यमलोकस्थ पूज्यतेऽसौ नरोत्तम॥
लवणाकरभूमि च सोमलोके महीयते।
आयुधाकारभूमि च अम्बल के महीयते॥
शिम्बीशाकयवरोहा तु भुव दत्त्वा नरोत्तम।
साध्याना लोकमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥
इन्धनाकरभूमि च वह्निलोके महीयते।

सर्वदानफलं दत्त्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥
केदारभूमिं धर्मार्थं यः प्रयच्छति धर्मतः ।
महत् पुण्यमवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥
इक्षुभूमिं नरो दत्त्वा शालिभूमिमथापि वा ।
सोमलोकमवाप्नोति सर्वकामांश्च विन्दति ॥
गुल्मपुष्पलताकीर्णां यो भूमिं सम्प्रयच्छति ।
विमाने नन्दने सोऽथ क्रीडत्यप्सरसां गणैः ॥
पुष्पवृक्षफलद्रुमैर्वृतां पृथिवीं ददत् ।
स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो नगराधिपतिर्भवेत् ॥
ब्राह्मणाय गुणवते दत्त्वा वसूना* लोकमश्नुते ।
सारमभूमिदो विप्र क्रीडते नन्दने वने ॥
ग्रामप्रदः स्यान्नृपतिः सम्राट् नगरदो भवेत् ।
समग्रवसुधेशः स्याच्चक्रवर्त्ती च राज्यदः ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
अप्येककुलमात्रां वा प्रमादाज्ञानमोहितः ॥
बहून्यब्दसहस्राणि धर्मेऽपि पुरुषोत्तम ।
विष्ठायां कृमितामेति पितृभिः सहितस्तथा ॥
स्वे राष्ट्रे परराष्ट्रे वा देवब्राह्मणसात्कृताम् ।
चिरं नरकमाप्नोति हृत्वा भूमिपतिर्भुवम् ॥
भूमिं कृत्वा तु यः कुर्यादेवब्रह्मणसाद्वरः ।
स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽपि सुदारुणः ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिदः ।
आच्छेत्ता चानुमन्ता च तावन्ति नरकं वसेत् ॥

* वायूनामिति पाठान्तरम् ।

(पञ्चमस्था वसुमतीं योऽलङ्कृत्य प्रयच्छति ।
कामगेन विमानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

निवर्त्तनसहस्राख्या सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
दद्याद्भूमि फलोपेता भूमिदान तदुच्यते ॥
एकच्छत्रा महीं कृत्वा द्विजेभ्य प्रतिपादयेत् ।
सपूर्णा यो नृप कश्चित् भूमिदान तदुच्यते ॥

कूर्मपुराणे ।

गोचर्ममात्र भूखण्डमधिक वा स्वशक्तित ।
त्रिधा सदक्षिण कृत्वा दत्त्वा शिवपुर व्रजेत् ॥

त्रिधा सदक्षिणं कृत्वा पञ्चाशत्कपिलायुतं सप्तविंशतिसमन्वित ।

बृहस्पतिः ।

अपि गोचर्ममात्रेण* सम्यग्दत्तेन मानव ।
धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्त्तनम् ।
दश तान्यत्र गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति य ॥
यत् किञ्चित् कुरुते पाप पुरुषो लोभमोहित ।
तत् सर्वं भूमिदानेन क्षिप्रमेव विनश्यति ॥

कात्यायनः ।

मुच्यते ब्रह्महा गोघ्न पितृघ्नो गुरुतल्पग ।
भूमि सर्वगुणोपेता दत्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥

* गोचर्मप्रमाणेनेति पुस्तकान्तरे

वृद्धवशिष्ठः ।

दशहस्तेन दण्डेन दशहस्तान् समन्ततः ।
पञ्च चाभ्यधिकान् दद्यादेतद्गोचर्म कथ्यते ॥

मत्स्यपुराणे ।

सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्त्तनम् ।
त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः ॥
मानेनानेन यो दद्यान्निवर्त्तनशतं बुधः ।
विधिनाऽनेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः ॥
तदर्धमथ वा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।
भवनस्थानमात्रा गा सोऽपि पापात् प्रमुच्यते ॥

तथा ।

यत् किञ्चित् कुरुते पापं जन्मप्रभृति मानवः ।
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुद्ध्यति ॥
गवां शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयन्त्रितः ।
तद्धि गोचर्ममात्रं तु प्राहुर्वेदविदो जनाः ॥

अत्र चैतेषु गोचर्मप्रकारेषु उत्तममध्यमाधमभावेन व्यवस्था वेदितव्या । अत्र बहिया ।

यदाह माण्डव्यः ।

न हि भूमेः परं वस्तु गोः सुवर्णाच्च किञ्चन ।
अतो भुवि गवि प्राज्ञैः सुवर्णं दक्षिणा मता ॥

भूमिदानमप्रस्तुत्य मत्स्यपुराणे ।

तथा भूमिप्रदानस्य फलं नार्हन्ति षोडशीम् ।
दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्धवत्विह ॥

अस्त्रेयं प्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकस्मिन् देशेऽमुकसगोत्रायामुकप्रवरायामुकशर्मणेऽमुकसगोत्रेऽमुकप्रवरेऽमुकशर्मणे इमां भूमिं प्रियदत्तां विष्णुदैवतामामुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम-इति सपुष्पं कुशतिलोदकं ब्राह्मणहस्ते निक्षिपेत्। तेन च मनसा भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिगृह्णीयात् । भूमिं समीपे चेत् साक्षात् प्रदक्षिणीकुर्यात्।

ॐ अद्यामुकसगोत्रायेत्यादि एतद्भूमिदानप्रतिष्ठार्थमेतत् सुवर्णं द्रव्यं वा तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम-इति।

विश्वामित्रः ।

गोचर्ममात्रा या पृथ्वी ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
सर्वदं स तु विज्ञेय शक्रवद्दिवि मोदते ॥
ग्राम वा नगर वापि विप्रेभ्यो य प्रयच्छति ।
क्षेत्र वा सस्यसम्पन्नं सर्वपापै प्रमुच्यते ॥

बृहस्पतिः ।

आस्फोटयन्ति पितर प्रगल्भन्ति पितामहा ।
भूमिदोऽस्मत्कुले जात सोऽस्माक तारयिष्यति ॥

नन्दिपुराणे ।

दत्त्वा च भूमि पुरुष सभ्रेया सस्यमेदिनीम* ।
सुमेध्या रम्यसस्याना फलवृक्षसमन्विताम् ॥
अनूचरामनाबाधा पात्रे बहुगुणान्विते ।
अध्येकपुरुषाधारा दत्त्वा भूमि महात्मने ॥
इह कल्पानि वसति स्वर्गे विगतपातक ।

---

* दत्त्वाहाविनीमिति पुस्तकान्तरे पाठ ।

महाभारते ।

शीतवातातपसहा गृहभूमि सुसस्कृताम् ।
प्रदाय सुरलोकस्थ पुण्यान्तेऽपि न चाल्यते ॥

तथा ।

प्रादेशमात्रा भूमि तु यो दद्यादनुपस्कृताम् ।
न स सीदति कृच्छ्रेण न च दुर्गाण्यवाप्नुते ॥
मुदितो राजते प्राज्ञ शक्रेण सह नन्दति ।
यावन्ति लाङ्गलमुखेन रजासि भूमे-
र्भासा पतेर्दुहितुरङ्गजरोमकाणि ।
तावन्ति शङ्करपुरे स युगानि तिष्ठेद्-
भूमिप्रदानमिह य कुरुते मनुष्य ॥
गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्धसङ्घै-
राधूतचामरमुपेत्य महद्विमानम् ।
सपूज्यते पितृपितामहबन्धुयुक्त
शम्भो पुर व्रजति चामरनायक स्यात् ॥
स्वदत्ता परदत्ता वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
स विष्ठाया कृमिर्भूत्वा पितृभि * सह मज्जति ॥

इति भूमिदानविधि ।

तत्र शिवधर्मे ।

य शिवाय हलोपेता सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
यावद्दण्डा भवेद्भूमिर्मीयमाना समन्तत ।

* कृमिभिरिति न घ पु पाठ

स तावत्कल्पसङ्ख्यानं रुद्रलोके महीयते ॥
एव सर्वत्र विज्ञेय फल दण्डप्रमाणत ।
ग्राम खेट पुर क्षेत्र विषयादि निवेदयेत् ॥
सर्वसस्यजलोपेत सर्वबाधाविवर्जितम् ।
ग्राम शिवाय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्य ग्रामदानेन यत् फलम् ।
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसयुत ॥
सयुक्त कोटिशोऽनकै सर्वरत्नसमन्वितै ।
विमानैर्ग्रामदानेन त्रि समकुलसयुत ॥
यथेष्टमैश्वरे ल के क्रीडते कालमक्षयम् ।
पुण्य नगरदानस्य ग्रामदानाच्छताधिकम् ॥
देशद नेन चात्यन्त न शक्य तत् प्रकीर्त्तितुम् ।
रत्नान्नपानगोभ्यश्च सर्वं भूमौ प्रजायते ॥
तस्माद्भूमिप्रद नेन नरो भवति सर्वद ।

इति शिवभूमिदानविधि ।

वराहपुराणे ।

विष्णवे विषय ग्राम ग्रामार्धमपि शक्ति ।
दत्त्वा क्रीडति वैकुण्ठेऽकण्ठेषु निरत्ययम् ॥
राजराजेश्वर श्रीमान्नरोग सुभग सुखी ।
विद्याना पारदर्शंव जायते कीर्त्तिमानपि ॥
निवर्त्तनसहस्र यो विष्णवे विनिवेदयेत् ।
सर्वतीर्थाणदेवेषु* स क्रीडति युगावधि ॥

---

* छेदेष्विति क्वचित् पाठ ।

निवर्त्तनशतेनापि य प्रीणयति केशवम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं स राजा भूतले भवेत् ॥
अपि गोचर्मप्रात्रा यो ददाति हरये भुवम् ।
सप्तजन्मानि राजेन्द्र स श्रीमानभिजायते ॥
विष्णवे भोगमुद्दिश्य क्षेत्र वा गृहमेव वा ।
यो ददाति स पुण्यात्मा सर्वपापै प्रमुच्यते ॥

इति त्रिष्वाद्ये भूमिदानम् ।

भविष्यत्पुराणे ।

य सूर्याय फलोपेता सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
भूभागाश्चैव यावन्तो भूतले भान्ति सत्तम ।
तावद्युगसहस्राणि स्वर्गलोके* महीयते ॥
एव सर्वत्र विज्ञेयं फल द्रव्यानुसारत ।
ग्रामखेटपुरक्षेत्रविषयादिनिवेदने ॥
सर्वसस्यफल पेत सर्वशत्रुविवर्जितम् ।
ग्राम सूर्याय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्य सर्वव्रतेषु यत् फलम् ।
सर्वदानेषु यत् पुण्य ग्रामदानेन तल्लभेत् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसकुलै ।
नानारत्नसमाकर्णैनानाकामसमन्वितै ॥
विमानैर्ग्रामदानेन त्रि सप्तकुलसवृत ।
यथेष्ट सर्वलोके तु क्रीडते कालमक्षयम् ॥

* द्यूलोके इति क्वचित् पाठ.

पुण्यं नगरदानस्य ग्रामदानशतत्रयम् ।
देशदाने तदऽनन्त फलमाहुर्मनीषिण ॥

इति भानुभूमिदानम् ।

अथ विद्यादानाख्यमतिदानमारभ्यते ।

तत्रादित्यपुराणे ।

त्रीणि तुल्यप्रदानानि त्रीणि तुल्यफलानि च ।
सर्वकामसुधा नूनं गाव पृथ्वी सरस्वती ॥

नन्दिपुराणे ।

यस्तु पुण्यपरो मर्त्यो जिगीषु कीर्तिसाधक ।
सविधानेन वै दद्याद्विद्या विविधकामदाम् ॥
नित्य विद्याप्रदान वै सर्वकामगुणाधिकम् ।
यतेत पात्रे सत्यक्तु रहस्य चैनदुत्तमम् ॥
उद्दिश्य देवतां दत्त प्रदान यत्र कुत्र चित् ।
तस्या समस्तपुण्यस्य फल केन निरूप्यते ॥

गारुडपुराणे ।

दानानामुत्तम दान विद्यादानं विदुर्बुधा ।
आहु समस्तविद्याना श्रियमेवाधिदेवताम् ॥
यथा वसिष्ठो देवाना विष्णु कारणपूरुष ।
यथा च योषित्प्रवरा कमला पद्मवासिनी ॥
आहुर्बलवता* श्रेष्ठो यथा ज्योतिष्मतां रवि ।
जलाशयाना प्रवरो यथाऽब्धि सरितां पति ॥
तथा विद्याप्रद श्रेष्ठो गरीयाँश्च गरीयसाम् ।

---

* बाहुर्बलवतामिति क्वचित् पाठ ।

पुण्यश्चापि स सर्वत्र यश्च विद्यां प्रयच्छति ॥
इहामुत्र सुखक्षेममाहुर्विद्याधनं धनम् ।
विद्ययाऽमलया युक्तो विमुक्तिं याति संयमी ॥
विद्यया च सुखं गच्छेद्विद्यया च परां गतिम् ।
विद्या प्रतिष्ठा भूतानां विद्यायोनिश्च देवता ॥
तस्माद्विद्याप्रदो लोके सर्वदः प्रोच्यते बुधैः ।

बृहस्पतिः ।

सहस्रमेव धेनूनां शतं चानड्वहां समम् ।
दशानड्वत्समं यानं दशदानसमो हयः ॥
दशवाजिसमा कन्या भूमिदानं च तत्समम् ।
भूमिदानात् समं नास्ति विद्यादानं ततोऽधिकम् ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्या कामदुघा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमम् ।
विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥
विद्यावान् सर्वकामानां भाजनं पुरुषो भवेत् ।
तस्माद्विद्यां हि वदता सर्वं दत्तं भवेदिह ॥
पराध्यापनशक्तो हि पुरुषस्तु यदश्नुते ।
तपस्तत्परमं तस्य ब्रह्मलोकसमं स्मृतम् ॥
दानानामुत्तमं लोके तपसश्च तथोत्तमम् ।
विद्यादानं महाभाग सर्वकामफलप्रदम् ॥

देवीपुराणे ।

विद्याविवेकबोधेन शुभाशुभविचारणात् ।
विन्दते सर्वकामांस्ति यस्माद्विद्या परा मता ॥
विद्यादानात् परं दानं त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ।

येन दत्तेन चाप्नोति शिव परमकारणम् ॥

तथा ।

सिद्धान्तमोक्षशास्त्राणि वेदा स्वर्गादिसाधका ।
वेदाङ्गानीतिहासाश्च वेदा धर्मविवृद्धये ॥
गारुड चालतन्त्र च भूततन्त्राणि भैरव ।
शास्त्राणां पाठनाद्दानान्मातर फलदा नृणाम् ॥
ज्यौतिषं वैद्यशास्त्राणि कला काव्य शुभागमा ।
दानाद्वारोग्यमाप्नोति गान्धर्वं लभते पदम* ॥
विद्यया वर्त्तते लोको धर्माधर्मं च विन्दति ।
विद्या तस्मात् सदा देया सद्भावफलार्थिभि ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ।
सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्ष प्राप्नोति वैधिकम्† ॥
शास्त्राणि दत्त्वा चाप्नोति नर स्वर्गं महीयते ।

नन्दिपुराणे ।

विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ता क्रमेण तु यथाविधि ।
षडङ्गाश्चतुरो वेदा धर्मशास्त्रं पुरातनम् ॥
मीमासा तर्कमपि च एता विद्याश्चतुर्दश ।

धर्मशास्त्र स्मृतय । पुरातनं पुराणम् ।

आसामेवान्तरोत्पन्ना परा विद्या सहस्रशा ।
आयुर्वेद शस्त्रवेदो बहुभेद प्रकीर्त्तित ॥

शस्त्रवेद धनुर्विद्याशास्त्रम् ।

* उक्तमिति क्व चित्र पाठ ।
† प्रोक्तमाप्नोत्यसंशयमिति क्व चित् पुस्तके ।

सर्वात्मा चात्मविद्या च समारम्भयनाशिनी ।
सर्वेषु खान्तकरणी सर्वपापप्रणाशनी ॥
एता विद्या समाख्याता बहुभेदोपभेदजा ।
कलाविद्यास्तथा चान्या शिल्पविद्यास्तथा परा ॥

शिल्पविद्या प्रासादादिनिर्माणशास्त्रम् ।

सर्वा एता महाभागा सर्वा सर्वार्थसाधिका ।
मनाश्च तारतम्येन विशिष्टफलसाधिका ॥
आत्मविद्या प्रधाना तु तथाऽऽयुर्वेदसहिता ।
धर्माधर्मप्रणयिनीकला शिल्पार्थसाधिका ॥
शस्त्रविद्या च विततां एता विद्या महाफला ।
धर्माधर्मप्रणयिनी धर्माधर्मप्रसाधिका ॥
यथैको जीवति प्राणी कथाऽपि किल कुत्र चित् ।
अप्रधानाऽपि सा विद्या कुलानां शतमुद्धरेत् ॥

अप्रधाना अवान्तरविद्या ।

याऽपि साऽप्यवबोधत्वाद्विद्या वै यत्र कुत्र चित् ।
प्रयास्यत्यक्षयाँल्लोकान् विधिना वाऽविधानत ॥

अवबोधत्वात् अवबोधहेतुत्वात् । प्रयास्यतीत्यत्रभाविता यथा । तेन पविष्यतीत्यर्थः ।

शिल्पविद्या नरो दत्त्वा यान्ति वै ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
कलाविद्या नरो दत्त्वा वैष्णवं लोकमाप्नुयात् ॥
कल्पमेकं न सन्देह स्वर्गभोगसमन्वित ।
शस्त्रविद्या नरो दत्त्वा तृप्तिमान् कामसंयुत ॥
प्रजापतिपुरं गच्छेन्नरकात् तारयेत् पितॄन् ।
आयुर्वेदं नरो दत्त्वा लोकान् प्राप्नोति निर्मलान् ॥

अश्विनोर्दिव्यकामाप्तान् दिव्यमन्वन्तरं नरः ।
तर्कविद्या नरो दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात्* ॥
मीमांसां तु बुधो दत्त्वा शास्त्रमिन्दुपुरे वसेत् ।
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ॥
दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्त्वाथर्वणकान् पितॄन् ।
वेदविद्यां नरो दत्त्वा स्वर्गलोकत्रयं वसेत् ॥
आत्मविद्यां च यो दद्यात् तस्य मुक्तिर्न शक्यते ।
पुण्यस्य गणितुं सम्यगपि वर्षशतायुषैः ॥
एतावच्छक्यते वक्तुं यत् फलमायुतमुत्तमम् ।
स्वर्गलोके वसन्मर्त्यो यत्र ब्रह्मा वसत्यजः ।
अन्यत्र नीरुजीकृत्य जन्तुं यादृशतादृशम् ।
आयुर्वेदप्रभावेण किं न दत्तं भवद्भवि ॥
शक्यवेदप्रमाणेन सपक्षा शास्त्रशालया ।
किं न नाम कृतं तत्र पुण्यं भवति शाश्वतम् ॥
मीमांसाशास्त्रमाहात्म्यं वक्तुं वै वेदनिर्णयम् ।
किं न नाम शुभं दातुर्यज्ञकर्मप्रवर्तनात् ॥
आत्मविद्या च पौराणी धर्मशास्त्राभिधा च या ।
एता विद्यास्त्रयीभूता सर्वदानक्रियाफलैः ॥
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा यत्किञ्चिदधमाश्रयेत् ।
तस्य धर्मं शतगुणं धर्मशास्त्रप्रवक्तृ च ॥
पुराणाख्यानविद्वांस पितृदेवार्चने रता ।
लोकान् सर्वान् कामपूर्णान् यान्ति सर्वशुभोदयान् ॥
पुराणविद्यादातारस्त्वनन्तफलभागिनः ।

* स्वर्गं कल्पचतुर्भागं इति क्वचित् पाठः ।

आत्मविद्याप्रदातारो नरा धर्मसमाश्रयात् ॥
न पुनर्योनिनिरयं प्रविशन्ति कदाचन ।
उत्तीर्णा. सर्वपापेभ्य सपुत्रपशुबान्धवा ॥
मुच्यन्ते निरयैर्घोरैरसङ्ख्येयातनात्मकै ।

तथा ।

श्लोकं प्रहेलिकां गाथामन्यथा वा सुभाषितम् ।
दत्त्वा प्रीतिकरं याति लोकमप्सरसा शुभम् ॥

वाराहपुराणे ।

रामायण भारत च दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।
पुराण तर्कशास्त्र च छन्दोऽलङ्कारलक्षणम् ॥
वेदमीमासिका दत्त्वा शिवधर्म च वै नृप ।
सप्तद्वीपपृथिव्या च राजराजो भवेत् तु स ॥
पाणिनीय निरुक्तादि वेदाङ्ग स्मृतयस्तथा ।
दत्त्वा ज्ञानमवाप्नोति वेदान्त च विशेषत ॥
नित्य देयानि राजेन्द्र गाव पृथ्वी सरस्वती ।

इति विद्यादानप्रशसा ।

अथ वेददानं तावन्निरूप्यते ।

आदित्यपुराणे ।

(सर्वेषामेव दानाना ब्रह्मदान विशिष्यते ।
कार्यं न गोमहीवाससतिलकाञ्चनसर्पिषाम् ॥

ब्रह्मदान वेददानम् ।)

याज्ञवल्क्यः ।

सर्वधर्ममय ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यत ।
तद्दत्त समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युत ॥)

महाभारते ।

यो ब्रूयाद्वापि शिष्याय धर्म्यां ब्राह्मीं सरस्वतीम् ।
पृथिवीगोप्रदानाभ्यां स तुल्यं फलमश्नुते ॥

ब्राह्मीं वेदाख्यानुगताम् ।

तथा ।

अधीत्यापि च यो वेदान् न्यायविद्भ्य प्रयच्छति ।
गुरुकर्मप्रशस्तोऽप्य सोऽपि स्वर्गे महीयते ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

वेददानाद्वाप्नोति सर्वयज्ञफलं नर ।
उपवेदप्रदानेन गन्धर्वैः सह मोदते ॥
वेदाङ्गानां च दानेन शक्रलोकमवाप्नुयात् ।

गारुडपुराणे ।

विद्यानां च परा विद्या ब्रह्मविद्या समीरिता ।
अतस्तद्दानतो राजन् सर्वदानफलं भवेत् ॥
आयुः समस्तविद्यानां वेदविद्यामनुत्तमाम् ।
अतस्तद्दातुरस्यैव लाभः स्वर्गापवर्गयोः ॥

देवीपुराणे ।

वेद एव द्विजातीनां साधनं श्रेयस परम् ।
अतः स्वाध्यायनाभ्यासात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
तमेव शीलयेत् प्राज्ञः शिष्येभ्यस्तं प्रदापयेत् ।
तदभ्यासप्रदानाभ्यां तत् किं यन्नाधिगच्छति ॥
अङ्गोपाङ्गसमायुक्तं यो वेदं वेद तत्त्वतः ।
न स क्षिप्यति पापेन वदन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥

तथा । मनुरुवाच ।

कि वेदरूप मान च उपाङ्गसङ्ख्याभेदत ।
अङ्गानि चैव वेदाना तन्नो ब्रूहि सनातन ॥

ब्रह्मोवाच ।

ॐकारप्रभवा वेदा गायत्री वेदसम्भवा ।
षडङ्गास्ते समाख्याता सहोपाङ्गास्तथैव च ॥
छन्दोलक्षणसयुक्ता मातृकागर्भजा स्मृता ।
एक पद्य भवेद्वेदश्चतुर्वेद पुन कृत ॥
शाखार्थमलपयुक्ताना* ग्रहणायातिविस्तरात् ।
सविभक्ता मया वत्स ऋग्यजु सामाथर्वका ॥
तत्र भेदास्तु ऋग्वेदे दश चैव प्रकीर्त्तिता ।
आस्तया †साङ्ख्यचर्चाश्च भावकाश्चर्चकास्तथा ॥
आरणीया वक्रमाया षट् क्रमा षडनुक्रमा ।
वृण्डाश्चेति समासेन पुनरेकैव पारणा ॥
शाखाश्च त्रिविधा भूप शाकलायाश्कमाण्डुका ।
तेषामध्ययन प्रोक्त मण्डलानि च सतति ॥
चर्चाना परिसङ्ख्या तु चतुर्विंशच्छतानि च ।
ऋचा दशसहस्राणि ऋचा पञ्च शतानि च ॥
ऋचामशीति पादश्च एतत् पारणमुच्यते ।
ऋग्वेदे तु भवेत् सङ्ख्या यजुर्वेदस्य भूयताम् ॥
षडशीतिर्विभेदेन मया भिन्ना शिवाज्ञया ।

* शाखार्थमल्पसत्त्वानामिति न प्र पु पाठ ।
† आस्तया इति ख च चित पाठ ।

द्वशाखा *चरकास्तत्र कारका हारिद्रवीया ॥
कठा प्राच्यकठाश्चैव कपिष्ठलकठास्तथा ।
†नारायणीया श्वेताश्च श्वेताश्वतरमैत्रायणा ॥
पुनः सप्त विभेदेन मैत्रायण्य प्रकीर्त्तिता ।
मानवा वुन्दुभा वाराहाश्छागेया हारिद्रवीया ॥
श्यामा श्यामायनीयाश्च तथाभ्ययनमुच्यते ।
अष्टादशसहस्राणि पाठो वह्वृविदोऽधिकम् ॥
द्विगुणा पदपारीयास्त्रिगुणा क्रमपारगा ।
षडङ्गानि यदाऽधीत स षडङ्गविदुच्यते ॥
शिक्षा कल्पो व्याकरण निरुक्त छन्दो ज्यौतिषम् ।
षडङ्गानि भवन्त्यतान्युताङ्गानि शृणुष्व भो ॥
प्रतिपदमनुपद छन्दोभाषासमन्वितम् ।
मीमांसा न्यायतर्कश्च उपाङ्गा परिकीर्त्तिता ॥
परिशिष्टाश्च सङ्ख्याता मन्वादय शृणुष्व तान् ।
§यूपलक्षणं छागलक्षण प्रतिष्ठानुवाकसङ्ख्याचरणव्यूहश्राद्धकल्प-

* चरकाश्चा द्वादश भेदा चरका आहुरका कठा वाह्यकठा कपिष्ठ ला आपस्तम्बा, आष्टककठा वाराहणीया पाराशरणीया वाजसन्यया वाजसनेया । श्वेताश्वतरा वा मैत्रायणीया -इत्युपलभ्यते दृष्ट्वा वाजसन्य ख्य ।

† पारायणीया -इति म घ पु पा ।

छागेया, श्यामायनीया इत्यत्र क्वेत्र श्यामायणीया इत्युपलभ्यते दृ वेदशब्द ।

§ उपयोगिदम् लाङ्गलक्षणम् प्रतिष्ठानुवाकम्, परिसङ्ख्याचरणम् षाङ्कल्प, ध्याय यूपम् ऋतु सङ्ख्यान, आगम यज्ञपात्रं होमकम । पारायणेष्टो ना पशव उक्तानि, कृमवलक्षणम्-इति परिशिष्टा दृ वाक्य यजमान्य ।

सूक्तानि परिषदस्यग्नुषमिद्धकापूरणं प्रवराध्यायोऽष्टशार्ङ्गं क्रतुस निगमा यज्ञपार्श्वं हेतूकम् ।

व्रत च प्रसवोत्थानं कूर्मलक्षणसंयुतम् ।
कथिता परिशिष्टास्तु द्वयूनविंशतिसङ्ख्यया ॥
कठानां पुनर्याज्याद्वयत्वारिंशच्चतुर्युताम् ।
प्राच्योदीच्या निरुक्ताश्च वाजसनेयास्तु *पञ्च च ।
दश भेदविभिन्नाश्च द्रष्टव्या मुनिपुङ्गव ॥
जाबाला बौधेया काण्वा माध्यन्दिनाश्च शापेया ।
सुपायिन कपालाख्या पौण्ड्रवसावटिका ॥
परमारविका पराशरा ऋद्धया बौधायनीया ।
आयोध्या आयोधेयाश्च तेषामध्ययनानि च ॥
द्विसहस्रे शतम्यूने वेदे वाजसनेयके ।
अग्गणीय प्रसङ्ख्यातस्ततोऽन्यानि यजूषि च ॥

यतस्तमाद् यजुषां हि लेखनम् ।

सखिलं सक्रिय परिसङ्ख्यात ब्राह्मणम् ।
चतुर्गुण तु जानीयात् तैत्तिरीया द्विधा पुन ॥
†ऋचेया खाण्डिकेयाश्च खाण्डिका पञ्चधा पुन ।
‡कालेया बौधायनीया हिरण्यकेशास्तथैव च ॥
भारद्वाजापस्तम्बाश्च तेषा भेदा प्रकीर्तिता ।

* जाबाला बौधेया आपस्त माध्यन्दिना, आतातपीया, साप कापाला, पौण्ड्रवत्सा वावटिका, पामावटिका (परमावटिका वा), पार शेनेया, बौधेया गालवा, वैजवापा, कात्यायनीया इति भेदा द्र वाच ६

† बौध्या-इति वाचस्पत्ये ।

‡ आपस्तम्बी, बौधायनी सत्याषाढी, द्विरण्यकेशी, बौधेयी-इति व

अध्ययन सौत्रिक चैव प्रवचनीय तथाऽपरम् ॥
सामवेदस्तु विस्तीर्ण सहस्रभेदश पुरा ।
अनध्यायेष्वधीयन्ते तदा इन्द्रेण धीमता ॥
वज्रेण निहता शेषास्तान् वक्ष्ये शृणु सत्तम ।
राणायनीया कौथुमास्तत्र भेदान् पुन शृणु ॥
राणायनीया सप्तैव सुप्राह्यास्तपता वर ।
कालवेया महाकालवेया लाङ्गलवैयुता ॥
कं थुमानामपि सप्त असुरा वनरायणा ।
प्रज्ञालावैनभृत्याश्च पत्रियाग्या परिक्रायणा ॥
अध्ययनमपि तेषा तु यथावत् कथित शृणु ।
इष्टौ स सप्तसहस्राणि सामानि च चतुर्दश ॥
अष्टौ शतानि नवती दश सवालखिल्यका ।
समुपणाश्च प्रख्याश्च एत सामगणं विदु ॥
अथो अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति हि ।
*पिप्पलादा नर्मदाश्च मुनायना कातयस्तथा ॥
जाजला ब्रह्मवेदाश्च शौनकी कुनखी तथा ।
वेदऋषिश्चारविद्या तेषामध्ययन शृणु ॥

पञ्चकल्पा भवन्ति ।

नक्षत्रकल्पो वैतान सहितावधिराङ्गिरसम् ।
शान्तिकल्पश्च अथर्वणो भवन्ति हि ॥
सर्वेषामेव वेदानामुपवेदान् शृणुष्व तान् ।
ऋग्वेदस्यायुर्वेदो यजुर्वेदे धनुस्तथा ॥

---

* पैप्पला, दान्ता, दण्डा, शान्ता, शौता, ब्रह्मदावला, शौनकी, देव जारविद्या इति पाठान्तरम् ।

सामवेदस्य गान्धर्वं अर्थशास्त्राण्यथर्वण ।
ऋग्वेदस्यात्रेय गोत्र सोम देव विदुर्बुधा ॥
काश्यप च यजुर्वेद रुद्रदेव तु त विदु ।
सामवेदोऽपि गोत्रेण भारद्वाज पुरन्दरम् ॥
अधिदैव विजानीयात् वैतान तु ऋथवणे ।
ब्रह्मदेव विजानीयाद्रूपाण्यस्मत् शृणुष्व मे ॥
ऋग्वेद पद्मपत्राक्ष प्रलम्बजठर शुचि ।
भक्तग्रीव कुञ्चितवेशदमश्रु प्रमाणेनापि वितस्ति ॥
पञ्चराजतो मौक्तिकजोऽथ पूज्यो वरप्रदो* भक्तियुता द्विजाय
यजुर्वेद पिङ्गलाक्ष कृशमध्य स्थूलगलकपोलस्ताम्रायतवर्ण
कृष्णचरण प्रसादेन पददीर्घत्वेन ।
चित्रे लिङ्गेऽथ वा पूज्य सर्वकामानवाप्नुयात् ।
सामवेदो नित्यस्रग्वी सुव्रत शुचि ।
शुचिवासा क्षमी दान्तश्च महादण्डी काचरणनयन
आदित्यघणा वर्णन षडरत्निमाह ।
ताम्रे वाऽथ मणौ देव पूजित शुभदो भवेत् ॥
अथर्ववेदस्तीक्ष्णदण्ड कामरूपी विश्वात्मा विकृतक्रूर ऊर्ध्वज्वाल
क्षुद्रकर्मा शास्त्रकृती स्थायी नीलोत्पलवर्णो वर्णन स्वदारतुष्ट ।
परस्त्रीष्वथश पद्मरागे वाऽथ रुद्राक्षे प्रपूजयेत् ।
सर्वकामानवाप्नोति अथर्वविहितानि च ॥
य एत नामरूपं तु गोत्रवेदप्रमाणजम् ।
वर्ण वर्ण च यो विद्यात् स पुण्यफलभाग्भवेत् ॥

* वरप्रद इति न ब पु पा ।
† शङ्खगलकपाल इति न ब पु पा ।

गारुडपुराणे ।

अथ दानविधिं वक्ष्ये रहस्यं परमं मतम् ।
यं विधाय नरो घोराश्चिरयाम्नोपसर्पति ॥
आत्मायकृपाणि विधाय सम्यक् हैमानि पूर्वोदितलक्षणानि ।
विशुद्धमानामणिभूषितानि अङ्गादिवेदक्रमतो निवेश्य ॥

आचार्यादिलक्षणं महाभूतघटदानं दानसम् ।

यामासि देयानि यथाक्रमेण पीतानि शुक्लान्यथ लोहितानि ।
नीलानि चैव कुसुमानि दत्त्वा सपूज्य गन्धाक्षतधूपदीपैः ॥
आमोदिमोदकयुत घृतपायस च
सक्षौद्रमन्नमयपूपघृत च मेण ।
तेभ्यो निवेद्य प्रथित विधिवत् प्रणम्य
सम्यक् प्रदक्षिणविधि विदधीत विद्वान् ॥
तथा पूजाविधि कार्य गायत्र्या धीमता वर ।
व्याहृत्य व्याहृती कुर्यादावाहनविसर्जने ॥
मन्त्रैरेतैस्तत कुर्यादग्नीयामनुमन्त्रणम् ।
ऋग्वेद पश्यपत्राक्ष रक्ष रक्ष क्षिपाशुभम् ॥
शरण त्वा प्रपद्येऽहम् देहि मे हितमद्भुतम् ।
यजुर्वेद नमस्तेऽस्तु लोकत्राणपरायण ॥
त्वत्प्रसादेन मे सेमा निखिला सन्तु सन्ततम् ।
सामवेद महाबाहो त्व हि साक्षादधोक्षज ॥
प्रसादसुमुखो भूत्वा कृपयाऽनुगृहाण माम् ।
अथर्वन् सर्वभूताना त्वदायत्त हिताहिते ॥
शान्ति कुरुष्व देवेश पुष्टिमिष्टा प्रयच्छत ।
इति सप्रार्थ्य दैवज्ञान् विप्रेभ्य प्रतिपादयेत् ॥

प्रदद्यादेकमेकस्मिन् सुवर्णश्रिपलान्वितम् ।
दद्यादेकपलोपेतमेकैकमिह दुर्बल ॥
अथ स्वशक्तितो वापि दानमेषा विधीयते ।
एतदेव प्रमाण स्यात् तेषा मूर्त्तिविनिर्मितौ ॥
अनधीतवतो वेदान वेददानविधिस्त्वयम् ।
स्वाध्ययनयुक्तस्य शिष्याध्यापकमेव हि ॥
स्वय शुचि शुचीन् विप्रान् प्रात स्नातो यतेन्द्रिय ।
दर्भानादाय पाणौ तु पाठयेत् तान् तथाविधान् ॥
अनध्यायान् परिहरन् नीचानश्रावयन्नपि ।
एव विधानतो यस्तु ऋचमेका प्रयच्छति ॥
त्रिर्वित्तपूर्णसपूर्णा तेन दत्ता मही भवेत् ।
न तत् कल्पसहस्रेण गदितु शक्यते फलम् ॥
यद्येददानादाप्नोति स्वल्पादपि महामते ।
यावन्ति वेदगीतानि पुण्यवेदव्रतानि च ॥
तावन्ति वेददानेन प्राप्नुयाद्भक्तिभावित ।
उपाध्य यस्य यो वृत्ति दत्त्वाऽध्यापयते जनम् ॥
कि न दत्त भवेत् तेन धर्मकामार्थदर्शितम् ।
छात्राणा भोजनाभ्यङ्ग वस्त्र भिक्षामथापि वा ॥
दत्त्वा प्राप्नोति पुरुष सर्वकामान् न सशय ।
विवेकी जीवित दीर्घ धर्मकामार्थमाप्नुयात् ॥
सर्वमेव भवेद्दत्त छात्राणा भोजने कृते ।

वशिष्ठपुराणे ।

प्रातरुत्थाय यो वेदान् वेदाङ्गमपि पाठयेत् ।
पृथिवीदानतुल्य स्यात् फल तस्य नृपोत्तम ॥

यमः ।

य इमां पृथिवीं दद्यात् सर्वरत्नोपशोभिताम् ।
दद्याच्छास्त्रं च विप्राणां तद्ह्येतानि च तत्समम् ॥

तत्सर्वरत्नोपशोभितं पृथिव्याश्चानम् । एतानि पूर्वोक्तानि दानानि तदुभयं वि तत्समं भवति ।

शास्त्रं चक्षुर्हि लोकानां स्वर्गमार्गप्रकाशकम् ।
शास्त्रेण धार्यते नूनं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
यो वृत्तिं पठमानानां करोत्यनुदिनं नृप ।
स यज्ञफलमादत्ते दानाच्छास्त्रप्रभाजनैः ॥

भविष्यत्पुराणे ।

अपुत्रो लभते पुत्रान् निर्धनो धनमाप्नुयात् ।
अविद्वान् विद्यां प्राप्नोति दुःखी दुःखात् प्रमुच्यते ॥
सदाऽध्ययनयुक्तस्तु परे ब्रह्मणि लीयते ।

इति षष्ठदानविधिः ।

अथ शास्त्रदानं तत्र नन्दिपुराणे ।

शास्त्रे यस्माज्जगत् सर्वं सश्चित्तं च शुभाशुभम् ।
तस्माच्छास्त्रं प्रयत्नेन दातव्यं शुभकर्मणे ॥
योजनानां सहस्रेऽपि वर्षकोटिशतेन च ।
सद्यस्तिरोहितं वस्तु शास्त्रं दर्शयितुं क्षमम् ॥
अतः शास्त्रात् परं नास्ति त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
समारनिविदध्वान्ततरणिस्तत् प्रकीर्तितम् ॥
दद्यादेतत् प्रयोगेण नरः सन्ततमादृतः ।
किं न दत्तं भवेत् तेन शास्त्ररत्नं ददाति यः ॥

तत्र सकलशास्त्रप्रधानतया धर्मशास्त्रप्रदानमेव वदुच्यते । नन्दिपुराणे ।

श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां चक्षुषी द्वे प्रकीर्त्तिते ।
काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्ध प्रकीर्त्तितः ॥

तथा ।

धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा नाकपृष्ठे महीयते ।
दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्तारयेन्नरकात् पितॄन् ॥
आत्मविद्या च पौराणी धर्मशास्त्रान्विका च या ।
तिस्रो विद्या इमा मुख्या सर्वदानक्रियाफले ॥
धर्मशास्त्रं नरो बुद्ध्वा यत् किञ्चिद्धर्ममाश्रयेत् ।
तस्य धर्मं शतगुणं धर्मशास्त्रप्रदस्य च ॥
अतः सद्भिर्बुधैर्ज्ञेयं* धर्मशास्त्रं विचक्षणैः ।
न तस्य पुण्यसङ्ख्यानं ब्रह्मापि गदितुं क्षमः ॥

अग्निपुराणे ।

कपिलानां सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ।
तद्राजन् सकलं लेभे धर्मशास्त्रप्रदायकः ॥

तत्र धर्मशास्त्रप्रणेतृकथनद्वारा तदनुक्रममाहतुः दुरवलिखितौ ।

स्मृतयो धर्मशास्त्राणि तेषां प्रणेतारो मनुर्विष्णुर्यमदक्षाङ्गिरो बृहस्पत्युशनोऽपस्तम्बसंवर्त्तशिष्टकात्यायनपराशरव्यासशङ्खलिखितसंवर्त्तगौतमशातातपहारीतयाज्ञवल्क्यप्रचेतसादयः ।

आदिशब्दाच्च बुधदेवलसोमप्रजापतिवृद्धशातातपपैठीनसिच्छागलेयव्यघ्रविवत्सव्यासस्कन्दपुलस्त्यपुलहऋतु-जमदग्निप्रभृतयो गृह्यन्ते ।

* ज्ञेयमिति वा पाठः ।

आह पैठीनसिः ।

तथा मन्वङ्गिरोव्यासगौतमा लिखितो यम ।
वशिष्ठदक्षसंवर्त्तशातातपपराशराः ॥
विष्णवापस्तम्बहारीता शङ्खः कात्यायनो गुरु ।
प्रचेता नारदो योगी वैधायनपितामहौ ॥
सुमन्तु काश्यपो वभ्रु पैठीनो व्याघ्र एव च ।
सत्यव्रतो भरद्वाजो गार्ग्य कार्ष्णाजिनिस्तथा ॥
जातूकर्ण्यमदग्निश्च लौगाक्षिर्ब्रह्मसम्भव ।
इति धर्मप्रणेतार षड्त्रिंशदृषय स्मृता ॥

भविष्यत्पुराणे ।

षड्त्रिंशदतिरिक्ता स्मृतय सन्तीति दर्शितम् ।
अष्टादशपुराणेषु यानि वाक्यानि पुत्रक ॥
तान्यालोक्य महाबाहो तथा स्मृत्यन्तरेषु च ।
मन्वादिस्मृत्यो याश्च षड्त्रिंशत् परिकीर्त्तिता ॥
तासा वाक्यानि क्रमश समालोक्य ब्रवीमि ते-ऽरि ।

आह मनुः ।

विष्णु पराशरो दक्ष सवर्त्तव्यासहारिता ।
शातातपो वशिष्ठश्च यमापस्तम्बगौतमा ॥
देवल शङ्खलिखितौ भरद्वाजोशनाऽत्रय ।
शौनको याज्ञवल्क्यश्च दशाष्टौ स्मृतिकारिण ॥

तथा ।

भार्गवीनार्चीया च बाहंस्पत्याङ्गिरस्यपि ।
स्वायम्भुवस्य शास्त्रस्य चतस्र संहिता मता ॥

अङ्गिराः ।

जाबालिर्नाचिकेतश्च स्कन्दो लौगाक्षिकश्यपौ ।
व्यास सनत्कुमारश्च शरभूर्जनकस्तथा ॥
व्याघ्र कात्यायनश्चैव जातूकर्ण्य कपिञ्जल ।
बौधायन कणादश्च विश्वामित्रस्तथैव च ॥
उपस्मृतय इत्येता प्रवदन्ति मनीषिण ।

यमः ।

एतैर्यानि प्रणीतानि धर्मशास्त्राणि वै पुरा ।
तान्येवातिप्रमाणानि न हन्तव्यानि हेतुभि ॥

स्कन्दपुराणे ।

स्मृतयो धर्ममूल हि धर्म सर्वार्थसाधनम् ।
अत स्मृतिषु दत्तासु सर्वदानफल लभेत् ॥
एकमेव समुद्धृत्य प्राणिन दु खसागरात् ।
अनन्तफलमाप्नोति कि पुनर्ज्ञानदो बहून ॥
किमत स हि धर्मोऽस्ति कि वा ज्ञान तथाविधम् ।
अन्यद्वा तत् किमस्तीह यद्वा स्मृतिषु दृश्यते ॥
अतस्तासु प्रदत्तासु ज्ञानवानभिजायते ।
पार प्राप्य च शास्त्राणा ब्रह्मलोके महीयते ॥

इति स्मृतिदानम ।

अथ पुराणदानं तत्र नारदीये ।

वेदा प्रतिष्ठिता देवि पुराणैर्नात्र सशय ।
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामय प्रतरिष्यति ॥
इतिहासपुराणैश्च कृतोऽय निश्चल पुरा ।
यत्र दृष्ट हि वेदेषु तदृष्ट स्मृतिभि किल ॥

उभाभ्यां यत्र दृष्टं हि तत् पुराणेषु गीयते ।

मत्स्यपुराणे ।

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।
अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥
पुराणमेकमेवासीदस्मिन् कल्पान्तरेऽनघ ।
त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
निदग्धेषु च लोकेषु यात्रिरूपेण वै मया ।
अष्टादश चतुरो वेदा पुराणन्यायविस्तरा ॥
मीमांसा धर्मशास्त्राणि षट् गृहाणमत्तः कृतम् ।
मत्स्यरूपेण च पुनः कल्पादावुदकार्णवे ॥
अशेषमेतत् कथितमुदकान्तर्गतेन च ।
श्रुत्वा जगाद च मुनीन् प्रतिबोधश्रुतुर्मुखः ॥
प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत् ततः ।
कालेन ग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो नृप ॥
व्यासरूपमहं कृत्वा संहरामि युगे युगे* ।
चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरे द्वापरे सदा ॥
तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽस्मिन् प्रभाष्यते ।
अद्यापि देवलोके तत् शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
तदर्थाऽत्र† चतुर्लक्षं संक्षेपेण निवेदितम् ‡ ।
पुराणानि दशार्हाणि च साम्प्रतं तदिहोच्यते ॥
नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः ।

* संहरामि युगे युग इति क्व चित् पाठः
† तदर्धानि क्व चित् पाठः ।
‡ निवेदितमिति ग घ पु पाठः ।

वाराहपुराणे ।

ब्राह्म पाद्म वैष्णव च शैव भागवत तथा ।
तथा न्यन्नारदीय च मार्कण्डेय च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टम प्रोक्त भविष्यन्नवम तथा ।
दशम ब्रह्मवैवर्त्त लिङ्गमेकादश तथा ॥
वाराह द्वादश प्रोक्त स्कान्द चात्र त्रयोदशम ।
चतुर्दश वामन च कौर्म पञ्चदश तथा ॥
मात्स्य च गारुड चैव ब्रह्माण्डमष्टादश तथा* ॥

कालिकापुराणे ।

शैव यद्वायुना प्रोक्त वैरिञ्चि वैष्णव तथा ।
यदिद कालिकाख्य च मूल भागवत स्मृतम् ॥
सौर च नारदीय च मार्कण्डेय च वह्निजम् ।
वामन कौर्म मात्स्य च सप्तदश च गारुडम् ॥
ब्रह्माण्डमष्टादश ज्ञेय पुराण च न सशय ।

सौरपुराणे ।

यदुक्त भानुना पूर्व पुत्राय मनवे द्विजा ।
तदह सम्प्रवक्ष्यामि शृणुध्व वदतो मम ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशमन्वन्तराणि च ।
वशानुचरित चैव पुराण पञ्चलक्षणम् ॥
यत् तन्नोपपुराणाना खिलत्वाल्लक्षण स्मृतम् ।
ब्राह्म पुराण तत्राद्य सहिताभ्या विभूषितम् ॥
श्लोक ना दशसाहस्र नानापुण्यकथायुतम् ।

* ब्रह्माण्ड च तत परमिति क्व चित् पाठ ।

पाद्म द्वितीय कथित तृतीय वैष्णव स्मृतम् ॥
चतुर्थ वायुना प्रोक्त वायवीयमिति स्मृतम् ।
ततो भागद्वय प्रोक्त* भागद्वयविभूषितम् ॥
चतुर्भि पर्वभि प्रोक्त भविष्य तदनन्तरम् ।
मार्कण्डेयमथाग्नेय नारदीयमत परम् ॥
दशम ब्रह्मवैवर्त लिङ्गमेकादश स्मृतम् ।
भागद्वयन लिङ्ग च ततो वाराहमुत्तमम् ॥
सयुक्तमष्टभि खण्ड स्कान्द चैवात्र विस्तरम् ।
ततस्तु वामन कौम भागद्वयविराजितम् ॥
मात्स्य च गारुड प्रोक्त ब्रह्माण्ड च तत परम् ।
भागद्वयेन कथित ब्रह्माण्डमभिमण्डितम् ॥
खिलान्युपपुराणानि यानि चोक्तानि सूरिभि ।
इद ब्रह्मपुराणस्य खिल सौरमनुत्तमम् ॥
सहिताद्वयसयुक्त पुण्य शिवकथाश्रयम् ।
आद्या सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूर्यभाषिता ॥

कूर्मपुराणे ।

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभि कथितानि तु ।
आद्य सनत्कुमारोक्त नारसिंहमत परम् ॥
तृतीय नारदप्रोक्त कुमारेण तु भाषितम् ।
चतुर्थ शिवधर्माख्य साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥
दुर्वाससोक्तमाश्चर्य नारदीयमत परम् ।
कापिल मानव चैव तथैवोशनसेरितम् ॥

* ततो भागवत प्रोक्तमिति पुस्तकान्तर पाठ ।

ब्रह्माण्ड वारुण चाथ कालिकाह्वयमेव च ।
माहेश्वर तथा साम्ब सौर सर्वार्थसञ्चयम् ॥
पराशरोक्त प्रवर तथा भागवत* त्रयम् ।
इदमष्टादश प्रोक्त पुराण कौर्मसज्ञितम ॥
चतुर्धा सस्थित पुण्य सहताना प्रभेदत ।

मत्स्यपुराणे ।

पाद्मे पुराणे या प्रोक्ता नरसिंहेऽपवर्णना ।
तत्राष्टादशसाहस्र नारसिंहमिहोच्यते ॥
नन्दाया यत्र माहात्म्य कार्त्तिके येन वर्ण्यते ।
नन्दीपुराण तल्लोकैर्व्याख्यानमिति कीर्त्यते ॥
यत्र साम्ब पुरस्कृत्य भविष्यति कथानकम् ।
प्रोच्यते तत् पुनर्लोके साम्बमेव मुनिव्रता ॥
एवमादित्यसज्ञ च तत्रैव परिपठ्यते ।
अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराण यत् प्रदृश्यते ॥
विजानीध्व† द्विजश्रेष्ठास्तदेतेभ्यो विनिर्मितम ।
पञ्चाङ्गवत् पुराण स्यादाख्यानमितरत् स्मृतम् ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशमन्वन्तराणि च ।
वशानुचरित चेति पुराण पञ्चलक्षणम् ॥
ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राणा माहात्म्य भुवनस्य च ।
ससहार प्रदृश्येत पुराण पञ्चवर्णता ॥
धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षश्च परिकीर्त्यते ।
सर्वेष्वपि पुराणेषु तद्विरुद्धे च यत् फलम् ॥

* विनिर्गतमिति क्व चित पाठ ।

† भागवतानुत्रयम-इति न प्र पु पाठ ।

सात्त्विकेषु च कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरे ।
राजसेषु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥
तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च ।
सङ्कीर्णेषु सरस्वत्याः पितॄणां च निगद्यते ॥

तथा ।

अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ।
भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपबृंहितम् ॥
लक्षश्लोकमितं पूर्वं वेदार्थपरिबृंहितम् ।
वाल्मीकिनाऽपि यत् प्राक्तं * रामायणमनुत्तमम् ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं यच्च शतकोटिप्रविस्तरात् ।
आहृत्य नारदेनैव वाल्मीकाय पुनः पुनः ॥
तत्तु वाल्मीकिना च लोकेषु धर्मकामार्थसाधनम् ।
एवं सपादाः षट्त्रिंशल्लक्ष्यास्वेषु प्रकीर्तिताः ॥

मत्स्यपुराणे ऋषय ऊचुः ।

पुराणसङ्ख्यामाचक्ष्व सूत विस्तरतः क्रमात् ।
दानं धर्मशमं च यथावदनुपूर्वशः ॥

सूत उवाच ।

इममेव पुरा प्रश्नं नारदेन पुरोगमम् ।
यदुवाच स विश्वात्मा मुनयस्तन्निबोधत ॥
पुराणानि दशाष्टौ च सम्प्रतं तद्विदोऽब्रुवत् ।
तानि तस्मान्निबोधध्वं शृणुध्वमृषिसत्तमाः ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं यावन्मात्रं मरीचये ।
ब्राह्मं तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ॥

* रामोपाख्यानमुत्तमम्-इति ग घ पुस्तकपाठः ।

लिखित्वा तच्च यो दद्याज्जलधेनुसमन्वितम् ।
वैशाख्या पौर्णमास्या तु ब्रह्मलोके महीयते ॥
एतदेव यदा पद्ममभूद्धैरण्मय जगत् ।
तद्वृत्तान्ताश्रय तद्वत् पाद्ममित्युच्यते बुधै ॥
पाद्म तत् पञ्चपञ्चाशत्साहस्राणीह पठ्यते ।
तत पुराण च यो दद्यात् सुवर्णकमलान्वितम् ॥
ज्यैष्ठे मासि तिलैर्युक्त सोऽश्वमेधफल लभेत् ।
वाराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य पराशर ॥
यत्राह धर्मानखिलाँस्तद्युक्त वैष्णव विदु ।
तदाषाढे च यो दद्याद्घृतधेनुसमन्वितम् ॥
पौर्णमास्या विपूतात्मा स पद याति वारुणम् ।
त्रयोविंशतिसाहस्र तत पुराण विदुर्बुधा ॥
श्वेतकल्पप्रसङ्गेन धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् ।
यत्र तद्वायवीय स्याद्रुद्रमाहात्म्यसयुतम् ॥
चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराण तद्विदोऽब्रुवन् ।
श्रावण्या श्रावणे मासि गुडधेनुसमन्वितम् ॥
यो दद्याद्विधियुक्त ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
शिवलोके स पूतात्मा कल्पमेक वसेन्नर ॥
यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तर ।
वृत्रासुरवधोपेत तद्भागवतमुच्यते ॥
सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामरा ।
तद्वृत्तान्तोद्भव लोके तद्भागवतमुच्यते ॥
लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेमसिंहसमन्वितम् ।
पौर्णमास्या प्रौष्ठपद्या स याति परम पदम् ॥

अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत् प्रकीर्त्तितम् ।
यत्राह नारदो धर्मान् बृहत्कल्पाभिधानस्थितः ॥
पञ्चविंशतिसहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ।
तदिदं पञ्चदश्या तु यो दद्याद्धेमसंयुतम् ॥
उत्तमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ।
यत्राधिकृत्य शकुनीन् धर्माधर्मविचारणम् ॥
पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयमिहोच्यते ।
परिलिख्य च यो दद्यात् सौवर्णकरिसंयुतम् ॥
कार्त्तिक्यां पौण्डरीकस्य यज्ञस्य फलभाग्भवेत् ।
यत् तद्दीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
वशिष्ठायाग्निना प्रोक्तमाग्नेयं तत् प्रचक्षते ।
लिखापयित्वा यो दद्याद्धेमपद्मसमन्वितम्* ॥
मार्गशीर्षे विधानेन तिलधेन्वाऽन्वितं तथा ।
एतत् षोडशसाहस्रं सर्वकल्पफलप्रदम् ॥
यत्राधिकृत्य माहात्म्यमादित्यस्य चतुर्मुखः ।
अघोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन जगत्पतिः ॥
नवमे कथयामास भूतग्रामस्य लक्षणम् ।
चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ॥
भविष्यच्चरितप्राय भविष्यत् तद्विदुर्बुधाः ।
तत् पौष्ये मासि यो दद्यात् पौर्णमास्यां विमत्सरः ॥
गुडकुम्भसमायुक्तमभिष्टोमफलं लभेत् ।
रथन्तरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
सावर्णिना नारदाय कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ।

* हेमपद्मसमन्वितमिति क्वचित् पाठः ।

यत्र ब्रह्मवराहस्य चरित वर्ण्यते मुहु ॥
तदष्टादशसाहस्र ब्रह्मवैवर्त्तमुच्यते ।
पुराणं ब्रह्मवैवर्त्त यो दद्यान्माघमासि च ॥
पौर्णमास्या सभवन ब्रह्मलोके महीयते ।
यत्राग्निलिङ्गमध्यस्थ प्राह देवीं महेश्वर ॥
धर्मार्थकाममोक्षार्थमाग्नेयमधिकृत्य च ।
कल्प तल्लैङ्गमित्युक्त पुराण ब्रह्मणा स्वयम् ॥
तदेकादशसाहस्र फाल्गुन्या य प्रयच्छति ।
तिलधेनुसमायुक्त स याति शिवसात्मताम् ॥
महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ।
मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तम ॥
चतुर्विंशतिसहस्राणि तत् पुराणमुदाहृत्यते ।
विष्णुनाऽभिहित क्षोण्यै तद्वागहमिहोच्यते ॥
काञ्चन गरुड कृत्वा तिलधेनुसमन्वितम् ।
पौर्णमास्या मधौ दत्त्वा ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
वराहस्य प्रसादेन* पदमाप्नोति वैष्णवम् ।
यत्र माहेश्वरान् धर्मानधिकृत्य च षण्मुख ॥
कल्पे तत्पुरुष वृत्ते चरितैरुपबृंहितम् ।
स्कान्द नाम पुराण तदेकाशीतिर्निगद्यते ॥
सहस्राणि शत चैकमिति मर्त्येषु पठ्यते ।
परिलिख्य च यो दद्याद्धेमशूलसमन्वितम् ॥
शैव च पदमाप्नोति मकरोपगमे रवे ।
त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुख ॥

* प्रदानेनेति क्व चित् पाठ ।

त्रिवर्गमव्ययात् तत्र दानमं परिकीर्तितम् ।
पुराणं दशसाहस्रं कूर्मकल्पानुगं शिवम् ॥
यस्तत्करत्रिपुरे दद्याद्वैष्णवं यात्यसौ पदम् ।
यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ॥
माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दन ।
इन्द्रद्युम्नप्रसङ्गेन ब्रह्मणा शक्रसन्निधौ ॥
सप्तदशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पानुवर्त्तिकम् ।
यो दद्याद्दयने कुम्भं हेमकूर्मसमन्वितम् ॥
गोसहस्रप्रदानस्य स फलं प्राप्नुयाद्ध्रुवम् ।
भूतीनां यत्र कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दन ॥
मत्स्यरूपी च प्रलये नरसिंहोपवर्णनम् ।
अधिकृत्याब्रवीत् सप्तकल्पवृत्तं मुनिव्रता ॥
तन्माहात्म्यमिति ज्ञात्वा सहस्राणि चतुर्दश ।
विष्णवे हेममत्स्येन धेन्वा चैव समन्वितम् ॥
यो ददात् पृथिवीं तेन दत्ता भवति वाऽखिला ।
यदा च गारुडे कल्पे विश्वाण्डाद्गरुडोद्भवम् ॥
अधिकृत्याब्रवीत् कृष्णो गारुडं तद्विधीयते ।
तद्द्वादश चैक च सहस्राणीह पठ्यते ॥
सौवर्णहंससंयुक्तं विष्णवे नर ।
यो ददाति परां सिद्धिमाप्नोति शिवसन्निधिम् ॥
ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याब्रवीत् पुन ।
तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विजसत्तमाः ॥
भविष्याणां च कल्पानां श्रूयते यत्र विस्तर ।
तद्ब्रह्माण्डपुराणं तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥

यो ददाति व्यतीपाते पञ्चोर्जंयुगसंयुतम् ।
राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानव ॥
हेमधेन्वा युतं तच्च ब्रह्मलोकफलप्रदम् ।

सौरपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह ।

इयं पुण्यतमा ख्याता सहिता पापनाशिनी ।
वैवस्वताय मनवे कथिता रविणा पुरा ॥
दानमस्य पुराणस्य दानानामुत्तमं द्विजा ।
यो ददाच्छ्रवभक्ताय ब्राह्मणाय तपस्विने ॥
यानि दानानि लोकेषु प्रसिद्धानि द्विजोत्तमा ।
सर्वेषां फलमाप्नोति चतुर्वेद्या न संशय ॥
अन्यान्युपपुराणानि सहितान्यानि पर्वणि ।
लिखित्वा य प्रयच्छेत्तु स विद्यापारगो भवेत् ॥
शिवधर्मादिशास्त्राणि य प्रयच्छति पुण्यधी ।
सोऽनन्तफलमाप्नोति शिवधर्मप्रकाशनात् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

धर्मार्थकाममोक्षाणा सारं भारतमुच्यते ।
तदेकस्य प्रदानेन वेदशास्त्रप्रदो भवेत् ॥
रामायणं लिखित्वा तु य समग्रं प्रयच्छति ।
तस्य प्रसन्ना भवति पद्मबन्धौ सरस्वती ॥

वह्निपुराणे ।

पुराणं भारत वापि रामायणमथापि वा ।
दत्त्वा यत् फलमाप्नोति न तत् स्वर्गेऽपि लभ्यते ॥

कूर्मपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह ।

ब्राह्मो पैराजिकी चेयं सहिता पापनाशिनी ।

लिखित्वेमां च यो दद्याद्वेश्मन्येऽस्मिन् सुव्रत ॥
विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् विद्यावान् धनवान् भवेत् ।

इति पुराणदानविधिः ।

अथ पुराणश्रवणदानम् ।

तत्र महाभारते ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि यानि देयानि भारत ।
वाच्यमाने तु विप्रेभ्यो राजन् पर्वणि पर्वणि ॥
स्वस्तिवाच्य विधायादौ ततः कार्यं प्रवर्त्तते ।
समाप्ते पर्वणि ततः स्वशक्त्या तर्पयेद्द्विजान् ॥
आदौ तु वाचकं पूज्य रत्नगन्धसमन्वितम् ।
विधिवद्भोजयेद्राजन् मधुपायसमुत्तमम् ॥
ततो मूलफलप्राय पायसं मधुसर्पिषी ।
आस्तिके भोजयेद्राजन् दध्याज्यैश्च गुडोदनम् ॥
अथ पूपैश्च पूपैश्च मोदकैश्च समन्वितम् ।
सभापर्वणि राजेन्द्र हविष्यं भोजयेद्द्विजान् ॥
आरण्यकैर्मूलफलैस्तर्पयेच्च द्विजोत्तमान् ।
आरण्यपर्वण्यासाद्य जलकुम्भान् प्रदापयेत् ॥
तर्पणानि च मुख्यानि धान्यमूलफलानि च ।
सर्वकामगुणोपेतो विप्रेभ्योऽद्य प्रदापयेत् ॥
विराटपर्वणि तथा वासांसि विविधानि च ।
उद्योगे भरतश्रेष्ठ सर्वकामसमन्वित ॥
भोजनं भोजयेद्विप्रान् गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

एवं करोति यो विद्वान् दानं पर्वप्रतिष्ठितम् ।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य स देवैः सह मोदते ॥
यश्चानेन प्रकारेण भारत श्रावयन्नर ।
तद्विद्यादानमाहात्म्याल्लोकानुद्धरति ह्यसौ ॥

इति पुराणसर्वस्वदानविधिः ।

अथ सर्वशास्त्रसाधारणदानविधिः ।

तत्र देवीपुराणे ।

विद्यादानं प्रवक्ष्यामि येन तुष्यन्ति मातरः ।
लिख्यते दीयते येन विधिना तं शृणु प्रभो ॥

तथा ।

शृण्वतां जायते भक्तिस्ततो गुरुमुपास्यते ।
स च विद्यागमान् सर्वान् विद्यायुष्ट्वाभिधो नृप ॥
श्वेताष्टपत्रके सद्मे समे पत्रसुसंस्थिते ।
विचित्रकर्णिकापार्श्वं चर्मणा संपुटीकृते ॥
रक्तेन वाऽथ कृष्णेन मृदुना रक्षितेन च ।
दृढसूत्रनिबद्धेन पर्वत्रिधिकृतेन च ॥
यस्तु द्वादशसाहस्रीं संहितामुपलेखयेत् ।
ददाति चाभियुक्ताय स याति परमां गतिम् ॥
पूर्वोत्तरप्लवे देशे सर्वबाधाविवर्जिते ।
गोमयेन शुभेनैव कुर्यान्मण्डलकं बुधः ॥
धनुर्हस्तप्रमाणेन शुभं च चतुरस्रकम् ।
तस्य मध्ये लिखेत् पद्मं सितरक्तासितादिभिः ॥
सर्वर्तुकामजैः पुष्पैर्भूषये त्तत्समंततो दिशम् ।

वितान शापयेन्मूर्ध्नि शुभं चित्रविचित्रितम् ॥
पार्श्वतोप्रसितवस्त्रैश्च सम्यक् शोभा प्रकल्पयेत् ।
कन्तुकैरर्धचन्द्रैश्च दर्पणैश्चामरैस्तथा ॥
घण्टाकिङ्किणिशब्दैश्च सर्वतश्चोपकल्पयेत् ।
तस्य मध्ये न्यसेत्पन्न नागदन्तमय शुभम् ॥
अध किञ्चित्रिबद्ध तु ऊर्ध्वतोऽपि सुसंयुतम् ।
शोभित दृढबन्धेन बद्धं सूत्रेण बुद्धिमान् ॥
तस्याश्च विन्यसद्विद्वान् पुस्तक लिखित शुभम् ।
आलेख्यमपि तत्रैव पूजयद्विधिना तत ॥
निरुद्धकैस्तथा पुष्पै कृमिकीटविवर्जितै ।
चन्दनेन सदपण भस्मना वाऽवधूलयेत् ॥

सदपण अगस्तहर्षितम् ।

धूपश्च गुग्गुलुर्दयस्तुरुष्कागुरुमिश्रित ।
दीपमाला तथा चाग्रे नैवेद्य विविध पुन ॥
खाद्य पेयं सित लेह्य चोष्य वा विनिवेदयत् ।
पूजयेच्च दिशा पालान् लोकपालान् यथाक्रमम् ॥
कन्या स्त्रियश्च सम्पूज्य मातर कल्पयेच्च वा ।
पुस्तक देवदेवीश्च विप्राणा दक्षिणा तथा ॥
स्वशक्त्या चैव दातव्या नृप पौरांश्च पूजयेत् ।
तथा सम्पूजयेद्वत्स लेखक शास्त्रपारगम् ॥
छन्दोलक्षणतत्त्वज्ञ सत्कविं मधुरस्वरम् ।
प्रणष्ट स्मरति ग्रन्थ श्रेष्ठ पुस्तकलेखकम् ॥
नाभिसम्मतिविच्छिन्नैर्न च स्खलनैर्न कर्कशै ।
नन्दिनागरकैर्वर्णैर्लेखयेच्छिवपुस्तकम् ॥

प्रारभ्य पञ्च वै श्लोकान् पुन शान्तिं तु कारयेत्।
रात्रौ जागरणं कुर्यात् सर्वप्रेक्षा प्रकल्पयेत्॥
नटचारणनर्मैश्च देव्या कथनमस्मवै।

सर्वप्रेक्षा सर्वप्रकारप्रेक्षणकम्।

प्रत्यूषे पूजयेत्पश्चात् कौतुकं सर्वान् विसर्जयेत्।
एवमन्ते समन्त्रकेन विशुद्धेन दिने दिने॥
निष्पाद्य विधिनाऽनेन स्नपने च शुभवासरे।

स्नपने शुभवासरे।

तत्र पूर्वोक्तविधिना पुन पूजा प्रकल्पयेत्।
तथा विधानिमान् तु समपञ्चत्रिभूमिकम्॥
चित्रितं वस्त्रशोभाढ्यं शुभलक्षणलक्षितम्।
कारयेत् सर्वतोभद्रं किङ्किणीरवकान्वितम्॥
दर्पणैरर्धचन्द्रैश्च घण्टाचामरमण्डितम्।
तस्मिन् धूपं समुत्क्षिप्य सुगन्धचन्दनागुरुम्॥
तुरुष्क* गुग्गुलं वस्त्रं शर्करामधुमिश्रितम्।
पूजयेत् पूर्ववत् सर्वान् कन्यालीन्द्रिजन जितान्॥
तथा तत् पुस्तकं वस्त्रं विन्यसेद्विधिपूर्वकम्।
एवं कृत्वा यथा विद्या प्रीयन्तां मातरो मम॥
यस्यैष सक्त तच्छास्त्रं त पुस्त परिकल्पयेत्।

यस्येत सक्त यस्येव देवस्य सक्त सम्बन्धि। तत पुस्त पुस्तकं तं देव परिकल्पयेत प्र वपेदित्यर्थ।

तथा तपस्विन पूज्या सर्वशास्त्रार्थपारगा।
शिवव्रतधरा मुख्या विष्णुधर्मपरायणा॥

* चतुरुष्कमिति क्व चित् पुस्तके पाठ।

HP750

महता जनसङ्घेन रथस्थं हृदवाहनैः ।
युवभिश्चाभितो नेयं यस्य देवस्य चागमम् ॥
सामान्यं सर्वतीर्थेषु* मातृणां भवनेषु च ।
तस्मिन् पूजां तथा कृत्वा देवदेवस्य शूलिनः ॥
समर्पयतु प्रणम्येशं प्रीयन्तां मातरो मम ।
महाध्ययनयुक्ताय विद्यादानरताय च ॥
विद्यासंग्रहयुक्ताय कृतशास्त्रश्रमाय च ।
तेनैव वर्त्तते यस्तु तस्य तं विनिवेदयेत् ॥
जगद्धिताय वै शान्तिं सम्पूज्य वाचयेत् तथा ।
तेन तोयेन दातारं मूर्ध्नि सम्यक्निषेचयेत् ॥
शिवं वदेत तं शम्भुमुद्यार्यं जगतस्तथा ।
एवङ्कृते महाशान्तिर्देशस्य नगरस्य च ॥
जायते नात्र सन्देहः सर्वा बाधाः शमन्ति च ।
अनेन विधिना यस्तु विद्यादानं प्रयच्छति ॥
स भवेत् स्वर्गलोकानां दशनादघनाशनः ।
मृतोऽपि गच्छति ध्रुवं ब्रह्मविष्णुनमस्कृतम् ॥
सप्त पूर्वान् तथा यज्ञानात्मनं सर्वमेव च ।
उद्धृत्य पापकल्लिलाद्विष्णुलोके महीयते ॥
यावन्ति पत्रसङ्घातानि अक्षराणि भवन्ति हि ।
तावत् स विष्णुलोकेषु क्रीडते विविधैः सुखैः ॥
तत्र क्षितिं समायातो देव्या भक्तिपरो भवेत् ।
समस्तभोगसम्पन्नो विबुधो जायते कुले ॥

*मिलना चाहिये कि किस वाह ।

नन्दिपुराणे ।

यदेतत् पुण्यमाख्यातं विद्यादानस्य साम्प्रतम् ।
देशकालविधिभ्रद्धापात्रयोगादृथा बुध ॥
प्राप्नोति कोटिगुणितं फलं विद्याप्रदानतः ।
गुरुमाराध्य यत्नेन विद्याध्याख्यानपारगम् ॥
ज्ञानदा भवदा द्रव्येण विद्यादानं समारभेत् ।

तथा ।

विद्या च मुख्या दानानां गुरुतोऽस्य विधिं बुध ।
भक्त्या विद्या च विधिवत् भक्त्या भावितात्मना ॥
सम्पूजयेत्तु तं वस्त्राद्यैरोषादृगुणशालिषु ।
उपयाम्य च यत्नस्य तत्र तस्य प्रतिपादयेत् ॥
सुवालयेषु दिव्येषु यथाविभवविस्तरैः ।
दानव्याप्तु प्रयत्नेन महापुण्यफलार्थिभिः ॥
शुभे नक्षत्रदिवसे शुभे वाऽपि दिनग्रहे ।
लक्ष्मयेत् पूजयेद्देवेशान् रुद्रब्रह्मजनार्दनान् ॥
पूजयित्वा विधिज्ञो भूत्वा लिखेल्लेखकोत्तमः ।
निरीक्षितस्तथाहुभ्यां मणीपात्राधारणात् ॥
एकान्तक्षोपकरणं यस्यासौ लेखकोत्तमः ।
विद्यारम्भं प्रकुर्वीत हेमरूप्यमयं शुभम् ॥
ताम्रदन्तमयं वाऽपि शुभदारुमयं तथा ।
मनोज्ञमगुरुं रम्यं सुलक्षणयुतं प्रयागजम् ॥
सद्वृत्तपत्रसंयुक्तं विकासेन समन्वितम् ।
ताम्रदन्तमयं [illegible]

तत्र विद्या विनिर्दिष्टा कुर्यात् पुस्तकसंख्यिताम् ।

PROF. K. V. RANGASWAMI AIYANGAR'S COLLECTION.

कुर्याच्च पुस्तकं तस्य लिखेदक्षरपङ्क्तिकम् ।
शुभं लक्षणसंयुक्तं कृष्णं मेचकिलं च वा ।
अथ वा रक्तपत्राभं मेचकाम्बुजसंभवम् ॥
कार्पासमूलग्रथितं नानागन्धाधिवासितम् ।

मेचकाम्बुजम् मयूराधस्ताम्बुजम् ।

मषीभिश्चाप्यनेकाभिर्नानावर्णाभिरेव च ।
दृढस्तम्भनयुक्ताभिर्मलकैश्चाप्यनेकशः ॥

स्तम्भनम् मषी स्थापनम् ।

लेखनीभिश्च विख्याभिर्मत्तिकाभिरेव च ।
बद्धिश्च वर्णं कुर्वीत पुस्तकस्य मनोरमम् ॥
पीतै रक्तं कषायैर्वा सुलिखितं विचित्रितम् ।
रम्यं लघु सुविस्तीर्णं निर्ग्रन्थि ग्रन्थिसंयुतम् ॥
विद्याधारं ततो यत्नसंयुतं पूर्वपुस्तकम् ।
गृह्य मनोरमे शुभ्रे सुधालेपितभित्तिके ॥
नानारागाङ्कुरोपेते पुष्पचित्रसमाकुले ।
धूपामोदमनोज्ञे तु वितानकपरिस्तृते ॥
लेखको बुद्धिमान् ज्ञात्वा शुक्लपुष्पाम्बरोज्ज्वलः ।
सुवर्णमुक्ताकेयूरो मुद्रिकाशोभिताङ्गुलिः ॥
सुसंमिद्धे मषीभाण्डे लेखनीशास्त्रसंयुतः ।
आरभेत स्वयंधीमान् पूजां दत्वा तु विघ्नेशयोः ॥
ब्राह्मणान् स्वस्तिवाच्यादौ शास्त्रं च श्रावयेद्बुधः ।
अशोकदलकर्मादौ तु दशकं वापि लेखयेत् ॥
ततो लग्नबलोपेते द्वितीयेऽह्नि सलिलजोः ।
तादृशेनैव विधिना पुण्याहं शुभसंयुतं ॥

तत समाप्ते शास्त्रे तु पुन पुण्याहमयुतम ।
कुर्यात् तद्वेदागारे च पानभोजनवस्तुभि ॥
उभय वापि तल्लेख्य समीकुर्याच्च वाचकम ।

उभयं लेख्य वाचयन ब्रह्मकवाहितत्वत ।

ऊनाधिकैश्च सयुक्त वर्णैमात्रादिभिस्तथा ॥
अबुध्वारविसर्गैश्च युक्तायुक्तैर्विचारयेत् ।
शास्त्र प्रकृतया युक्तया पुनरुक्तापवादत ॥
ऊनार्थोक्त्याऽप्रसङ्ग च शब्दयोग्यतया तथा ।
सूत्राक्षरार्थबोधेन प्रश्नोत्तरविवेचत ॥
असूत्रत्वाच्च शास्त्रस्य समुदायार्थबोधत ।
प्रकान्तसूचनाद्यैर्गदिभेदादिभिरपि ॥
यद्यर्थानां च शब्दाना योग्यासत्ति परीक्ष्य तु ।
सर्वशास्त्राविरोधेन कारकाद्यैरविप्लवै ॥
क्वचिच्च शब्द वर्ज्यैव प्रकृतार्थं निरूपयेत् ।
छन्दसा वापि बुद्ध्वा त वृत्तस्यो भीप्सितम् ॥
एव विद्यां तु मेधावी शास्त्रं सस्कृत्य कृत्स्नश ।
प्रश्नाद्यभिर्वेदिद्यै सुरायतनवेश्मसु ॥
व्यक्तावेधाभिधिन्यास व्यक्त नागरमुच्यते ।
व्यक्तवेशालिपि न्यासव्यक्ता तद्देशसारिणीम् ॥

लिपि न्यास एव लारिमाख्यम ।

तथा

आरोप्य याने रत्नाढ्ये शुभचत्वरपरिष्कृते ।
घण्टाचामरशोभाढ्ये रत्नदण्डातपत्रिणि ॥
गजवाजिरथैश्च वा महाशोभासमन्वितम ।

पुरतो गीतनृत्येन नानावाद्यरवेण च ॥
मङ्गलैर्वेदनिर्घोषैर्वेणवे वि नवेद्यत् ।
नानारूपोपहारैश्च सम्पूज्य तु द्विजौकस ॥
दत्त्वा च पुस्तकं तत्र पित्रा धर्ममुदीरयेत् ।
बान्धवाना च हृद्यानामनन्तफलमिच्छताम् ॥
ततो दत्त्वा विधानेन ता विद्या शिवधर्मा वुधै ।
ततश्च भक्षयद्विप्रान् रुद्रभक्तांश्च मानवान् ॥
यथाशक्ति च कर्त्तव्या उत्सवा स्वेषु वेश्मसु ।
राज्ञा तु नगरे कार्या ग्रामे ग्रामाधिपैस्तथा ॥
पुरे पुरस्थै कर्त्तव्य उत्सवो बन्धुभि सह ।
ज्ञाते शुक्ले समालब्धे स्तम्भिभि सुसमादिते ॥
प्रीतियुक्तैस्ततो भाव्य शास्त्र श्रद्धासमन्वितं ।
याचक भक्षयेत् तत्र यथाविभवविस्तृत ॥
गुरुं च भक्त्या मतिमान् यथाशक्ति समर्चयेत् ।
तत पुष्पैश्च धूपैश्च श्रावकान् सम्प्रपूजयेत् ॥
याचको ब्राह्मण प्राज्ञ श्रुतशास्त्रो महामना ।
अभ्यस्ताक्षरविन्यासो वृत्तशास्त्रविशारद ॥
शब्दार्थवित् प्रगल्भश्च विनीतो मेधया युत ।
गीतज्ञो वाक्यसुभाव्यस्वरो नाविलभाषक ॥
गुरुश्च धर्मवान् प्राज्ञ श्रुतशास्त्रो विमत्सर ।
विप्र प्रकृतिसशुद्ध शुचि क्रियतमुख सदा ॥
सुवृत्तो वृत्तशास्त्रज्ञ शब्दशास्त्रविशारद * ।

* शब्दशास्त्रविशारद इति क्व चित् पुस्तके पाठ

अभ्यस्तशास्त्रसम्बाह प्रकृतार्थप्रवर्त्तक ॥

मूलशास्त्र ऊल्ल शास्त्र तत प्रकृतार्थप्रवर्त्तक वस्तुनोऽभिधाय
प्रकरणस्थाच्च पौर्वापर्याविरुद्धया ।

अध्यायसर्गनिरुद्दिष्टविभक्तार्थप्रयोजक ।
शास्त्रार्थपदविद्वांसान् पदकृत्याकार्थबोधक ॥
समुदायप्रतीतार्थमुपयशास्त्रानुषङ्गजम् ।
अनर्थक च हेतुस्तु व्यपदिश्यार्थसाधक ॥
प्रकाशादिवचश्चात्र स्वार्थविभागनिर्णिक्त ।
कार्याभिमानगृह्यार्थभङ्गेन च विरोधक ॥
श्रुत्यर्थागमनालस्य श्रुतृत्वप्रबोधक ।
सस्कृतं सस्कृता विद्या प्राकृतै प्राकृतामपि ॥
आत्मप्रमाणकर्त्तव्यानेर्यश्च शिष्यान् प्रबोधयेत् ।
वशाभिधानविन्यासैर्बोधयेच्चापि या गुरु ॥
स गुरु स पिता माता स तु चिन्तामणि स्मृत ।
य शास्त्रोपायमाख्याय नरकेभ्य समुद्धरेत् ॥
कस्तेन सदृशो लोके बान्धवो भुवि विद्यते ।
यस्य याद्दिमवृत्तेन हृदयान्मध्यते तम ॥
महासमाररङ्गीभय सोऽर्का महायति ।
सोद्यमेनास्य पाण्डित्ये न च वैलक्ष्यमावहेत् ॥
न चाक्ष्य व्याधिषु खेषु मलप्रसोतिरुद्भवेत् ।
प्रमादयेत् तु कुपित तु क्षमन समुद्धरेत् ॥
रोगेभ्यश्चापि यत्नेन परित्राणेन योद्धरेत् ।
एव व्याख्यां शुभा श्रुत्वा गुरुवक्त्राज्जरोत्तम ॥
विधेय चिन्तयेच्चस्तु परत्र हितकारणात् ।

शृणुयात् श्रद्धया युक्त प्रयतोऽभिमुखो गुरो ॥
अनन्यसत्कथाक्षेपी निष्प्रमादो ह्यतन्द्रित ।
बुबुध्य सशये जाते पृच्छेद्वाक्यमुदीरयन् ॥
गुरुणा चोक्तमेकान्ते श्रद्धावान् वाक्यमाश्रयेत् ॥
एतत्कृत स्वय कुर्यात् समभिव्याहृतयज्ञलाभिधा ।

अथ गुरुवाक्यम् ।

अप्रस्तुतं यो क्षेप य कुर्याद्यतो गुरो ॥
स ब्रह्महत्यामाप्नोति गुरुवाक्येष्वनिश्चय ।
यश्च भूत्वाऽन्यत शास्त्र सस्कार प्राप्य वाऽशुभम् ॥
अन्यस्य जनयेत् कीर्त्ति स गुरोर्ब्रह्महा भवेत् ।
विस्मारयच्च व्यामोहाद्यार्थ शास्त्रार्थमुत्तमम् ॥
स याति नरक घोरमक्षय भीमदर्शनम् ।
यस्तु मूढो नर शास्त्र विच्छिन्त कुर्यात् शुभाशुभम् ॥
भयच्छेतगुण तठं विज्ञानन्या रतस्य च ।
एव विधनता वाच्य वाचकेन विपश्चिता ॥
तप समाप्तिक सर्वं स्वर्गादिफलसाधकम् ।
ज्ञानैरवाप्य वै वाच्यमध्यात्मादि च यत्नवत् ॥
कुठाक्रियुद्धसक्षोभ धारावर्त्तन वाचयन् ।

धारावर्त्तन वर्णन ।

सराग लक्षितैर्वाक्यैर्वाचयद्वद्धसङ्गमे ॥
नानावृत्तानुरूपण लालित्यन च वाचयेत् ।
समाध्याय समाप्ते च कथापर्यन्त एव वा ॥
प्रह्लादशङ्खसयाग कुर्यादिति विरामणम् ।
समाप्त वाचके भीष्म ब्रूयादेव विचक्षण ॥

अवधार्यं जगच्छान्तिमन्त शान्त्युदक सृजेत् ।
सुभृत सुभृत ब्रूयादस्तु स्वाध्यातमित्यत ॥
लोक प्रवर्त्ततां धर्म राजा पायात्तु सदा जयी ।
धर्मवान् धनसपन्न गुरुश्चात्र निरामय ॥
इति प्राच्य यथा ज्ञात गन्तव्य च विभाविनै ।
शिष्यै परम्पर शास्त्र चिन्तनीय विचक्षणै ॥
कथावस्तुप्रसङ्गन नानाव्याख्यानभावनै ।
युक्तिभिश्च चरेच्छास्त्र शिष्टैश्चापि स्वयकृतै ॥
एव दिने दिने व्याख्या शृणुयाच्चियतो नर ।

समग्रशास्त्रश्रवण पुन अद्धाप्रधान भवतीह यत्न ॥
राग च शास्त्रात्मकमभ्युपैति दोषाश्च नाश निमिषेण यान्ति ।
यथाकथञ्चित् शृणुयात्र शास्त्रमश्रद्धया चेष्टितधर्मसङ्ग ॥
तत समाप्तावथ शास्त्रमर्ग कथोदये चापि विनीतबुद्धि ।
ज्ञात्वाऽर्चयेद् द्वादशकल्पमेव गुरु च भक्त्या पितृवत् त्रिकाल

एव विद्याप्रदानस्य प्रधानो विधिरुच्यते ।
अनेन विधानेन ब्राह्मणे शीलशालिनि ॥
प्रवेशयतिथीयुक्ते युक्तक्षे वेदवादिनि ।
क्रियमेत तु शुभं शास्त्र महापुण्यजिगीषया ॥
धनैर्वा विपुलैर्दक्षैर्गुरुं कृत्वा सुतर्पितम् ।
अध्यापयेच्छुभान् शिष्यानभिजातान् सुमेधस ॥
एव विद्याप्रदान तु सर्वदानोत्तम स्मृतम् ॥
सर्वदा सर्ववर्णानां सर्वकल्मषनाशनम् ।

अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां पुण्यफलो नर ॥
यत् फलं चाश्वमेधानां शतस्य सुकृतस्य च ।

राजसूयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ॥
तत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन भाग्यवान् ।
सर्वैस्यसुसपूर्णां सर्वैरत्नापशोभिताम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो महीं दत्त्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्ययो ।
यत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन तत् फलम् ॥
यावदक्षरसङ्ख्यानि विद्यते शास्त्रसंभवे ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे विद्याप्रदो भवेत् ॥
यावत्य पङ्क्तयस्तत्र पुस्तकेऽक्षरसंश्रिता ।
यावच्च पत्रसङ्ख्यान पुस्तके विद्यते शुभम् ॥
तावद्युगसहस्राणि सकुला मोदते दिवि ।
तावतो नरकात् कृत्स्नानुद्धृत्य नयते दिवि ॥
यावच्च पातकं तेन कृतं जन्मशतैरपि ।
तत्सर्वं नश्यते तस्य विद्यादानेन दद्विज ॥
स ज्ञानी मनुजो लोके स धन्य स च कीर्तिमान् ।
यो विद्यादानसम्पर्कप्रसक्तं पुस्तकालयम् ॥
यथा विभवतो दद्यादुचितां शास्त्रविर्वाजत ।
यानि पुण्यतमोल्लोकानक्षयान् भागभूषितान् ॥

वह्निपुराणे । अम्बरीष उवाच ।

गवां सुवर्णधा दान भूमिदान तथा मुने ।
ब्रह्माण्डादीनि सर्वाणि कथितानि त्वया मम ॥
इदानीं श्रोतुमिच्छामि विद्यादानफलं महत् ।
विधिवद्विधिवत् तद्वत् कथयस्व महामुने ॥

वशिष्ठ उवाच ।

विद्यादान प्रवक्ष्यामि यथातथ्य त्वाधुना ।

यथा देय फल यच्च तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥
शुभेऽह्नि शुभनक्षत्र मण्डप शुभवेदिकम् ।
चतुरस्र वितान वा कृत्वा तत्रोपलेपयेत् ॥
गोमयेनोपलिप्ते तु पुष्पप्रकरशोभिते ।
तत्र न्यस्यासन दिव्य दिव्यगन्धाधिवासितम् ॥
सस्थाप्य पुस्तक तत्र धर्मशास्त्रस्य धीमत ।
ब्राह्मणान् वेदसम्पूर्णादक्षन्दोलक्षणपारगान् ॥
लिखापयित्वा यत्नेन तत् समग्र शुभाक्षरै ।
चन्द्रसूर्योपरागे वा सङ्क्रान्त्ययनवासरे ॥
पुण्येऽह्नि तत सुसम्पूज्य वस्त्रालङ्कारभूषणै ।
धेनुधेन्वा युत सद्वेदविदुषे तत ॥
शास्त्रमङ्गावधिवृष याचकेऽतिप्रियस्वदे ।
तच्छास्त्रं शृण्वता नित्य जनाना मोदायत्यधम ॥
दातुस्तस्माद्भवेत्कोटिफल तच्छृणु भूपते ।
यत् पुण्य सर्वतीर्थाना विधिवद्यजता तथा ॥
तत् पुण्य समवाप्नोति विधिवच्छास्त्रदस्य पुमान ।

वाराहपुराणे ।

विधादानविधि सम्यक् यथास्त्रेण ते पुन ।
दत्तेन तत फल तस्य दातुरस्य समासत ॥
उक्त समारभेत् काल निज जनविवर्जिते ।
सुसमे भूप्रदेशे च गोमयेनोपलेपयेत् ॥
पुष्पप्रकरसम्पन्न वितानध्वजसङ्कुले ।
सप्तना चतुरा वा वस्त्रमण्डपमेव कारयेत् ॥
पुस्तक तत्र सस्थाप्य गन्धपुष्पै प्रपूजयेत ।

सौवर्णलेखनी कार्या मषीमाण्ड च रौप्यकम् ॥
जयशब्द समुद्घोष्य आरभेल्लेखक सुधी ।
विनीतश्चाप्रमत्तश्च शास्त्रनिष्पत्तिमानयेत् ॥
ब्राह्मणस्य सुवृत्तस्य वाचकस्य विकल्पत ।
अनेन विधिना दत्त्वा दातृ राजस्य यत् फलम् ॥
तत् फल कोटिगुणित पुस्तकैकप्रदायक ।
यत् पुण्य तीर्थयात्राणा यत् पुण्य यज्ञना नृणाम् ॥
तत् पुण्य कोटिगुणित विद्यादाने न सशय ।
कपिलाना सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ॥
तत् फल समवाप्नोति पुस्तकैकप्रदानत ।

अथाल्पवित्तस्य श्रद्धावतो विद्यादानमभिधीयते । तत्र
र्वीपुराणे ।

आत्मवित्तानुसारेण विद्यादान करोति य ।
असाध्य फलमाप्नोति आत्मतुल्य न सशय ॥
स्त्री बालनैव विधिना विद्यादानफल लभेत् ।
भर्त्रा वैद्यानुज्ञाता विद्यया च समृद्धिमत् ॥
विद्यार्थिने सदा दद्याद्वस्त्राभ्यङ्ग च भोजनम् ।
खट्विकामुदक दीप यस्मात् तत विना न हि ॥
लक्षणोपेत तीक्ष्ण मषीपात्र तु लेखनीम् ।

दत्त्वा तु लभते धर्म्म विद्यादानमनुत्तमम् ॥
पुस्तकस्थ तु दत्त्वा सुप्रमाण सुशोभनम् ।

विद्यादानमवाप्नोति सुलक्षं च बहिर्मात्र ॥
यल्लक्ष त्वासन चैव दण्डासनमथापि वा ।

विद्याधारनशीलाय दत्त भवति राज्यदम् ॥

अक्षत्र लेखपादाना दत्त विद्यापरायणे ।
भूमीगृह च क्षेत्र च स्वर्गराज्यफलप्रदम् ॥
यस्य भूम्या क्षितौ नित्य विद्यादान प्रवर्त्तयेत् ।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रभावान्न संशय ॥

नन्दिपुराणे ।

यऽपि पत्र मषीपात्र लेखनीं सम्पुटादिकम् ।
लघुशास्त्राभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ॥
यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्या पुण्यभाजो नराधिप ।

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च ।
शिल्पानि शिक्षयत्यस्तु पौण्डरीकफल लभेत् ॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानज फलम् ।
अहितेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम् ॥
विद्यादानफल प्रोक्त नात्र कार्या विचारणा ।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परा मतिम् ॥
विद्यादानफल प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ।
येन जीवति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायक ॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नते ।

स्कन्दपुराणे ।

दरिद्र स्वानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जित ।
कृत्वा विधिमिम भक्त्या विद्यादानफल लभेत् ॥
यस्य पाठद्वयेनापि न तरेद्वानुसारित. ।
निवेद्य सुमह भोगै शिवलोके महीयते ॥

पुस्तकास्तरणं दत्त्वा सहस्रं तत्प्रमाणतः ।
तद्दानेन वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तद्वस्त्रसूत्राणां परिसङ्ख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः शोषर्णसमुद्भूतं निष्कजातं सुसञ्चयम् ।
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदध्ययनहेतुना ।
सुवर्णफलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
सपिधानसमुद्रं च विद्याकोशममाश्रयम् ॥
कारयद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
काश्यारकुटलोहं वा दारुवशाद्विनिर्मितम् ॥
सुकषायान्वितैरक्तैः चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च मठयेत् विद्यादानवत् पुष्टकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढस्तम्भनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तालकसंयुक्तं विद्यारत्नकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृपः ।
विद्यासिंहासनं तत्र सम्पूज्य विधिवद्बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहं न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्याद्दायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवं विद्यां तद्गुरूंश्च गृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवज्ञानं सर्वैकाग्रसमन्वितम् ॥

अञ्जन लेखपात्राणां दत्त विद्याप्रदायिने ।
भूमीगृह च क्षेत्र च स्वर्गराज्यफलप्रदम् ॥
यस्य भूम्या क्षितौ नित्य विद्यादान प्रवर्त्तयेत् ।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रभावाच्च सशय ॥

नन्दिपुराणे ।

यऽपि पत्र मषीपात्र लेखनी सम्पुटादिकम् ।
लघुशास्त्राभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ॥
याति लोकान् शुभान् मर्त्यो पुण्यभाजो नराधिप ।

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्यादानमयाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च ।
शिल्पानि शिक्षयेद्यस्तु पौण्डरीकफल लभेत् ॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानज फलम् ।
अर्हतेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम् ॥
विद्यादानफलं प्रोक्त नात्र कार्या विचारणा ।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परा मतिम् ॥
विद्यादानफल प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ।
येन जीवति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायक ॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।

स्कन्दपुराणे ।

दरिद्र स्वानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जित ।
कृत्वा विधिमिम भक्त्या विद्यादानफल लभेत् ॥
यस्य य वह्निवेष्टित्त स तस्येहानुसारित ।
निवेद्य सुमह भोगै शिवलोके महीयते ॥

पुस्तकास्तरणं कृत्वा सहस्रं तत्प्रमाणतः ।
तदासने वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तद्वस्त्रसूत्राणां परिसङ्ख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः शोषर्णसमुद्भूतं निस्त्रजातं सुसञ्चयम् ।
कृत्वात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदध्ययनहेतुना ।
सुवर्णेन फलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नापशोभितम् ।
सपिधानसुमञ्जुष विद्याकोशममाश्रयम् ॥
कारयेद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
काम्यारकुटलोहं वा दारुवशादिनिर्मितम् ॥
सुकषायान्वितरक्तेन चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च मठयेत् विद्यादानत्व पूरकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढस्तम्भनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तालकसंयुक्तं विद्यारक्षाकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृपः ।
विद्यासिंहासनं तत्र सम्पूज्य विधिवद्बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहं न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्याया कुर्यादायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवं विद्यां तद्व्याख्यां शृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवस्थानं सर्वकामसमन्वितम् ॥

अनेन विधिना ज्ञान यः शृणोति पठेच्च यः ।
स सम्प्राप्य श्रिय सौख्य देहान्ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥

नन्दिपुराणे ।

इति विद्याप्रदानस्य माहात्म्य प्रकीर्त्तितम् ।
भूयैवन्तु पातकैर्मुक्तैर्नियत समजन्मजे ॥

देवीपुराणे ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्या देया सदा नरै ।
इहैव कीर्त्तिमाप्नोति मृतो याति परा गतिम् ॥
यस्तु देव्या गृह नित्य विद्यादान प्रवर्त्तयेत् ।
स भवेत् स लोकाना पूज्य पूज्यपद व्रजेत् ॥

वाराहपुराणे ।

ब्रह्माद्या दवता सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिता ।
धर्माधर्म न जानन्ति विद्यादानबहिष्कृता ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्यादान* प्रयच्छति ।
चतुर्युगानि राजेन्द्र एकसप्तति यावता ॥
तावद्विष्णुपुरे राजन् क्रीडते कालमक्षयम् ।
क्षिति त्यागत्य कालान्ते राजराजो भविष्यति ॥
त्रेतायुगे धर्मपरो जायते च पुन पुन ।
कुल महति जातश्च स राजा धार्मिको भवेत् ॥
हस्त्यश्वरथदानाना दाता भोक्ता विमत्सरी ।
भोक्ता पुरवराणा च देशाना चैव कोटिश ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्ना दीर्घायुर्नीरुजो भवेत् ।

* अन्नदान इति क्वचित् पाठ ।

पुत्रपौत्रै परिवृतो जीवेच्च शरदां शतम् ॥
लेखके दक्षिणां दद्याद्वस्त्रालङ्कारभूषणम् ।
शुक्लं च वस्त्रयुग्मं च दद्याच्छास्त्रसमन्वितम् ॥
लिखापयित्वा तच्छास्त्रं देयं गुणवते सदा ।
तपस्विने धर्मरते परिपालनतत्परे ॥
वस्त्रयुग्मेन सहितं पुस्तकं प्रतिपादयेत् ।
वाचकं पूजयेच्चैव वस्त्रालङ्कारभूषणैः ॥
श्रुत्वैतामिति धर्मज्ञ लेखकः सुसमाहितः ।
अनेनैव विधानेन विद्यादानात् फलं लभेत् ॥

वह्निपुराणे ।

वाजपेयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ।
तत् फलं समवाप्नोति विद्यादानाच्च मानवः ॥
तस्माद्देयालयं नित्यं धर्मशास्त्रस्य वा श्रुतेः ।
पठनं कार्यद्वाजन्न यदीच्छेद्धर्ममात्मनः ॥
गोभूहिरण्यवासांसि शयनान्यासनानि च ।
प्रत्यहं तत्र दत्तानि भवन्ति नृपसत्तम ॥
धर्माधर्मं न जानाति लोकोऽयं विद्यया विना ।
तस्मात् सदैव धर्मात्मन् विद्यादानरतो भवेत् ॥
वेदशास्त्रे रहस्यानां यदि नैव नृपोत्तम ।
तदा ज्ञानतमोऽन्धस्य कार्यज्ञा जगतो भवेत् ॥
ब्रह्माद्याः सुरा सर्वे ऋषयो दग्धकिल्बिषाः ।
मनुष्या पितरश्चैव विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥
चतुर्युगानां राजेन्द्र एकसप्ततिसङ्ख्यया ।
वेदशास्त्रप्रदः स्वर्गे पूज्यते सुरसत्तमैः ॥

स तु कालादिहागत्य राजा भवति धार्मिक ।
हस्त्यश्वरथयानाढ्यो दाता भोक्ता स्वमस्मरी ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्ना दीर्घायुर्नीरुजः सुखी ।
पुत्रपौत्रवृतः कालान्मोक्षं याति न संशयः ॥
दानं विशोकफलदं जगतीहनान्यद्
यित्वा त्रिहाय वदनाब्जकुलाधिवासाम् ।
गाभूहिरण्यगजवाजिरथादिसंज्ञ
सप्तच्छदा किमिति भूप भवेन्न दत्तम् ॥

इति विद्यादानविधिः ।

इति श्रीमन्महाराधिराजाधोमत्प्रतापरुद्रस्य समस्तमहाराजाधीश्वर
सकलविद्याविशारदचातुर्वर्ण्यसंस्थापनाचार्यस्य
चतुर्वर्गचिन्तामणौ दानखण्डे तृतीय
प्रकरणम् ।

अथ दश महादानान्युच्यन्ते ।

तत् ताद्गविमल कुलं निरवधिर्विद्याऽनवद्याऽऽकृति
सम्पत्कल्पितदैन्यसैन्यनिवहा माधुर्यधुर्या गिर ।
इत्यन्यान्यपि गीयतेऽद्य गुरुता यस्मिन् भजन्ते गुणा
स्तेनाय विधिरुच्यते दशमहादानेषु हेमाद्रिणा ॥

तत्समग्रश्लोकास्तु कूर्मपुराणे ।

कनक च तिला नागा दासीरथमहीगृहा ।
कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥

तत्र प्रथमनिर्दिष्टतया सुवर्णदानमेव तावदुच्यते ।

ब्रह्मपुराण । राम उवाच ।

कार्याण्यद्य मया कर्म कृत मुनिवरोत्तमा ।
कथ तस्माद्विमुच्येऽह पापात् प्राणिवधादिकात् ॥
इत्युक्ता धर्मतत्त्वज्ञा पापाना पावन परम् ।
दान चेह सुवर्णस्य ते तमूचुर्महर्षय ॥
पतत् पवित्रमतुल सम्भूतमिह शुभ्रम् ।
शम्भोर्बीज पर तेजो ह्यपत्य ज्ञातवेदस ॥
महच्च कार्त्तिकेयस्य रुद्रशुक्रसमुद्भवम् ।
पवित्रत्वात् सुरै सर्वैर्ध्यायते मुकुटादिषु ॥
अग्निस्तु देवता सर्वा सुवर्ण च तदात्मकम् ।
तस्मात् सुवर्ण दद्यता प्रीता स्यु सर्वदेवता ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव नरकात् तारयन्ति ते ।

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति प्रोक्ताचेद् बृहस्पति ॥
सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम्
मरीचिर्भगवान् पूर्वं पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥
य सुवर्णं नरो नित्य ब्राह्मणेभ्य प्रयच्छति ।
स चिरं चिरजा विद्वान् देववद्विवि मोदते ॥
सर्ववामेव दानानामेकजन्मानुग फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीजा सप्तजन्मानुग फलम् ॥
विधादान सुवर्णं तु ये लोभाच्च प्रयच्छति ।
स सीदति च पापेन वेहिता नरक व्रजत् ॥
कृत्वाऽपि सुमहत् पाप जातरूप ददाति य ।
स सर्वस्मात् पापात् मुच्यते नात्र सशय ॥
एतत् कृत्वा तु शुद्ध्यर्थं सुवर्णं देहि भार्गव ।
इत्युक्तो मुनिभिस्तैस्तु रामो धर्मभृता वर ॥
प्रादात् सुवर्णं विप्रेभ्यस्तत पापाद्विमुच्यत ।
तस्मात् त्वमपि राजेन्द्र द्विजेभ्यो देहि काञ्चनम् ॥
विधानमेव समुद्दिश्य यद्दीच्छेच्छ्रेयस्वतीं गतिम् ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

सुवर्णं परम दान सुवर्णं दक्षिणा परा ।
पवित्राणा पवित्र च दानाना नात्र सशय ॥
हिमवद्दुहिता पूर्वमुमा नाम पतिव्रता ।
पूर्वजन्मनि सा आसीद्दक्षस्य तनया सती ॥
दक्षकोपाच्च तत्याज सती चात्मकलेवरम् ।
हिमवद्दुहिता जज्ञे लोके गौरीति विश्रुता ॥
दत्ता तेनापि सा तस्मै प्रजिपत्य पितामहे ।

विवाह कारयामास विधिवद्दुहितुस्तदा ॥
वैवाहिकेन विधिना जुहावाग्निं पितामहः ।
होमं च कुर्वतस्तस्य विकारो मन्मथोऽभवत् ॥
रूपं दृष्ट्वा तदा देव्या रेतश्चिक्षेप महात्मनः ।
पद्मपत्रे च मुद्रितं तेन बहुधा समपद्यत ॥
तत्र तस्मात् महात्मानो बालखिल्या मरीचयः ।
अंगुष्ठे च शयं प्रपतद्याभूद्बालानलप्रभम् ॥
ज्वाज्वल्यमानं दीप्तया च अग्निमध्यगतं तथा ।
शशांसिरे ततो देवा दृष्ट्वा पुत्रं विभावसोः ॥
जगृहुः शिरसा चैव पुण्यत्वात् ते पुटान्विताः ।
ऊचुश्च देवगन्धर्वा मुनयश्च यतव्रताः ॥
विभूषणं च ते देवा दृष्ट्वापुत्रं विभावसोः ।
वैवाहिकस्तथा चैतद्भूषणेषु व्ययोजयन् ॥
एवं सुवर्णमुत्पन्नमाग्नेयं ब्राह्ममेव च ।
पवित्रमपरं लोके सुवर्णेन समं क्वचित् ॥
न विद्यते द्रव्यजातं दानं वा भूषणं तथा ।

अत्राह बृहस्पतिः ।

गृहादिके पुण्यफलं भवेन्मूल्यानुसारतः ।
तस्मात् सर्वप्रदानानां हिरण्यमधिकं स्मृतम् ॥
यथा मान्तनिकादीनां हेम्ना सम्पूजनं क्रियाः ।
तथा न गृहदानेन हिरण्यमधिकं तनुः ॥

वेदव्यास ।

सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम् ।
पप्रच्छ भगवानग्निं पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥

पवित्रमथ वा पुण्यं पितृणामक्षयं च यत् ।
सुवर्णं मनुजेन्द्रेण मनुना सम्प्रकीर्तितम् ॥

मनुः ।

भूमिदं सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।

सवर्त्तः ।

हिरण्यदो महादृद्धिं दीर्घमायुश्च विन्दति ।

विष्णुः ।

सुवर्णप्रदोऽग्निसालोक्यमाप्नोति ।

बृहस्पतिः ।

अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्येष्णयी सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्त्वेन भवन्ति दत्ता ये काञ्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥

विश्वामित्रः ।

यत्राऽस्ते लिखितो गेहे स्वर्णदानस्य संस्तुतिः ।
रक्षोभूतपिशाचाद्यास्तत्र पश्यन्ति पार्थिव ॥

देवीपुराणे ।

ज्ञात्वा मानं सुवर्णादेः पात्रेषु प्रतिपादयेत् ।
कामानिष्टानवाप्नोति विधिभद्रासमन्वितः ॥

वसिष्ठः ।

तस्मादग्निमुखा सर्वदेवता इति शुश्रुम ।
ब्राह्मणो हि प्रसूतोऽग्निरग्नेरपि च काञ्चनम् ॥
तस्माद्ये वै प्रयच्छन्ति हिरण्यं सर्वदैवतम् ।
तस्य वै वेधसो लोका गच्छन्त परमां गतिम् ॥
स्वर्लोके राजराज्येन सोऽभिषिच्येत भार्गव ।

सुवर्णमित्यनुवृत्तौ कालिकापुराणे ।

पूतमेतत् ८८ पुण्य पुरा कायेषु नित्यश ।
धारयन्ति यत सर्वं मङ्गलार्थमरोगत ॥
अत पापानि सर्वाणि पात्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ।
दत्त पुनाति काले च देशे च हरसन्निधौ ॥
भूयता येन रामेण विधिना प्राक तपोधन ।
प्रदत्त काञ्चन पूर्वं रेचीकयेन महा मना ॥
सर्वहेममय यन्त्रमिष्ट्वा विप्र प्रतर्पिता
हेमैराभरणै पूज्य दत्त फलशत तथा ॥
भूय पत्र तुला तेन स्वयमारोप्य यजत ।
हेमद्वितीयपार्श्वं च द्विजातिभ्यो ददौ स्वयम् ॥
भूयोऽपि तन्मयान्यव सूर्यपात्राणि तेन च ।
प्रभासादिषु तीर्थेषु ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ॥
गत्वा च दशवर्णानां विप्र कृत्वा पृथक पृथक ।
सहस्र च सहस्र च सवत्सानां सुरूपिणाम् ॥
बद्ध्वा कम्बलमाकृष्य पलान्येकादशैव तु ।
एकैकस्य पृथक्त्वेन दत्त हेम तु तेन वै ॥
कारयित्वा सपत्राणि जातरूपमयानि च ।
भ्रमता तीर्थलिङ्गाना मूर्ध्नि दत्तानि तेन वै ॥
तन्मयाभरणै पूज्य शतशोऽथ सहस्रश ।
सम्पूज्य तर्पिता विप्रा भूयस्तेनैव मानद ॥
पताकाश्चैव पताकाश्च मालाश्चैव द्विजोत्तम ।
ब्रह्मादीना नियुक्ताश्च कारयित्वा पृथे पृथे ॥
उपवीत च यष्टिश्च मेखलापादुके तथा ।

लेखनीं च मषीपात्र कृत्वा विप्रेषु तेन वै ॥
भानुसोपस्करं कृत्स्नमासनं शातकुम्भमयम् ।
द्विजेभ्यश्चैव वस्त्राणि कारयित्वा सहस्रशः ॥
ब्रह्माणं वेधसानां च कृत्वा रूपाणि भूरिशः ।
स्थापितानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रोहसीं स्पृष्ट्वा नगोद्यधिसमन्विताम् ।
पुण्यौषधिवनैर्युक्तां ददौ विप्रेभ्य एव स ॥
एवमाद्यैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्तं पात्रमासाद्य भूयस ॥

श्रीमहाभारते ।

पितृदत्तानपरिभुञ्जन्प्रत्यवस्थितपितृलोकप्रवेशनयन युधिष्ठिरं प्रति श्रीकृष्णवाक्यानि

वेदोपनिषदं चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चादिष्टा भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
तत भूमिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणानि वै ।

तद्दिद सत्यगारुद्य त्वयाऽद्य भरतर्षभ ॥

किन्तु भूमगवा चार्थं सुवर्णं दीयतामिति ।

एव वद च धर्मज्ञ सर्वं ज्ञास्यतृपितामहा ॥

तारिता वै तरिष्यन्ति पावन परम हि तत् ।

दत्ता पूर्वान् दत्तात्यास्तथा तान् तारयन्ति ते ॥

सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येव मा पितरोऽब्रुवन् ।

राम प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेरुं विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसा ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारैः पृथग्विधैः ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्य पवित्र परमं स्मृतम् ।
पृथिवीं गां च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दान परमक विभो ।
भक्षय पावन चैव सुवर्णमनुराजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्य पावन शोभनोत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्ण ये प्रयच्छन्ति सर्वदाऽऽत्ते भवन्युत ।

नन्दिपुराणे ।

कृष्णला पञ्च माषास्तु माषै षोडशभि स्मृतम् ।
सुवर्णमेक तदानाहाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् स सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्यस्तु सुवर्ण नरकार्णवे ॥
प्रमादतस्तु तद्यस्तु तावन्मात्र नियोजयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्त स्याद्वेदेभ्यश्चुते विनाशिनि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्ट ब्राह्मणेषु स्वयंभुवम् ।
दानात् पर सुवर्णस्य विधिरेव न विद्यते ॥
सुवर्ण परम दान सुवर्ण दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्र परममेतत् स्वस्त्ययन महत् ॥
दत्त्वा पूर्वान् परान् दद्यादात्मान च विशां पति ।
अपि पापशत कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु मानवेत् ॥

लेखनीं च मषीपात्रं दत्त्वा विप्रेषु तेन वै ॥
भानुसोपस्करं कृत्स्नमासनं शानतन्मयम् ।
द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥
ब्रह्माणं देवतानां च कृत्वा रूपाणि भूरिशः ।
स्थापितानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रोदसीं स्पृष्ट्वा नगोदधिसमन्विताम् ।
पुण्यैर्मधिवनैर्युक्तां ददौ विप्रेभ्य एव सः ॥
एवमाद्यैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्तं पात्रमासाद्य भूयसः ॥

श्रीमहाभारते ।

पितृदेवमनुष्याणां प्रहृष्टानां पितृलोकवासेनेश्वरत्वं युधिष्ठिरं प्रति श्रीकृष्णवाक्यानि

देवोपनिषदं चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चोद्दिष्टा भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
तत्र भूमिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणेति वै ।
तद्विद्धि सत्यगारुह्य स्वयाऽथ भरतर्षभ ॥
किन्तु भूमेरवा चार्थं सुवर्णं दीयतामिति ।
एष वेद च धर्मज्ञ सत्य चाह्मतृपितामहाः ॥
तारिता वै तरिष्यन्ति पावनं परमं हि तत् ।
दश पूर्वान् दश शान्यास्तथा तान् तारयन्ति ते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येष मा पितरोऽब्रुवन् ।

रामं प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेष्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारै पृथग्विधै ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्य पवित्र परम स्मृतम् ।
पृथिवीं गा च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दान परमक विभो ।
भक्षय पावन चैव सुवर्णमनुराजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्य पावन ह्यतदुत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्ण ये प्रयच्छन्ति सर्वदास्ते भवन्त्युत ।

नन्दिपुराणे ।

कृष्णला पञ्च माषास्तु माषै षोडशभि स्मृतम् ।
सुवर्णमेक तदानाद्दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् स सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्दत्त सुवर्ण नरकार्णवे ॥
प्रमादतस्तु तद्यत्र तावन्मात्र नियोजयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्त स्याद्धेम्नस्तद्दत्त विनाशिनि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्ट याज्ञिक्ष्ट स्वर्गसाधनम् ।
दानात् पर सुवर्णस्य विधिरेव न विद्यते ॥

सुवर्ण परम दान सुवर्ण दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्र परममेतत् स्वस्त्ययन महत् ॥
दद्या पूर्वान् परान् वंशानात्मान च विशा पति ।
अपि पापशत कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नरा शुद्धेन चेतसा ।
देवताश्च न सन्देह समस्ता इति न श्रुतम् ॥

अग्निर्हि देवता सर्वा सुवर्णं च हुताशनम् ।
तस्मात् सुवर्णं दत्ता वै नरा स्युः सर्वदेवताः ॥

अभ्यर्च्यभावे च कुर्वन्ति वह्निस्थानेषु काञ्चनम् ।
सर्ववेद प्रमाणज्ञा श्रुतिशास्त्रनिदर्शनात् ॥

ये स्वेन उज्वालयिष्यन्ति प्रभाविष्यादयन प्रति ।
दत्त्वैं तत्मुद्दिश्य सर्वकामानवाप्नुयु ॥

ब्रह्मपुत्रिश्च प्रसन्नमन्त्यार्थस्वर्ग ।
सुवर्णेन स्वर्गलोके कामानिष्टान् समश्नुते ।

विराजा घरमधीत परिधाति यतस्तत ॥
विमानेनार्कवर्णेन भास्वरेण विराजित ।

अप्सरोगणकीर्णेन भास्वता स्वेन तेजसा ॥
हंसबर्हिणयुक्तेन विमानेन नरोत्तम ।

दिव्यगन्धयह स्वर्गं परिगच्छत्यनिवतत ॥
तस्मात् स्वशक्त्या दातव्य काञ्चन मानवैभुवि ।

मात परत्र ल के मत्र पापविमोचनम् ॥
सुवर्णस्य तु शुद्धस्य स्वर्णं यस्तु प्रयच्छति ।

वह्न्यधसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥

स्कन्दपुराणे ।

सुवर्णस्य सुवर्णस्य सवर्णं च प्रयच्छति ।
सर्वपापविनिमुक्त स्वर्गलोके महीयते ॥

सुवर्णद्वितयं दत्त्वा अक्षयां गतिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णस्य दात द्विजेभ्य अक्षयान्वित ॥

ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते ।

पश्चम सुवर्णदान हिरण्यमभिधायत चतरण तु नमस्य गुरुवस्तस्य धनिनो न पारमार्थिकविशेषस्तुतायनति ।

अत्र चार्घ दानवाक्यप्रयोग ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् देशेऽमुकस्मिन् कालेऽमुकगो त्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायामुकसगोत्रोऽमुकशर्मा हव सुवर्णमग्निदैवत्यममुक। तुभ्यमह स-ददे न मम ।

ॐ अमुकसगोत्रायेत्यादि पत्र सुवर्णदानप्रतिष्ठार्थं मद सुवर्ण ब्राह्मणा तुभ्यमह सम्प्रददे न मम दान ।

सवत्स न दत्त दक्षिणा क्वचन

अथ च दानमन्त्रः ।

हिरण्यगर्भगर्भस्थ हम बीज विभावसो ।
अनन्तपुण्यफलदमत शान्ति प्रयच्छ म ॥

कूर्मपुराणे ।

पलेक द्विगुण वाऽपि त्रिगुण शक्त्यनुक्रमात् ।
कनक स्यात् सुवर्णन ताभ्या त्रिभि सदक्षिणम् ॥
पलाद्धा वा तत् कुर्याद्दक्षिणा स्याद्यथार्कवि ।
वित्ताधिक्यात् पलाधिक्यमिति न्यायनिदर्शनात् ॥

इति सुवर्णदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

आदित्योदयसमप्राप्ते विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
ददाति काञ्चन यो वै तु स्वप्न प्रतिहन्ति स ॥
दद्यान्मध्यन्दिनप्राप्ते यमस्य पाशा विलीयते ।
मध्याह्ने ददते रुक्म हन्ति पापमनागतम् ॥

[illegible]कादप्रताकाशावमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रसमोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमक्षयाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
श्रियमक्षयकुलजैः सार्धं शृणु यत्र फलमाप्नुयात्
सूर्यकोटिप्रतीकाशो दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहि
मोक्षकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम्
सर्वेशः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् सदै

[illegible]

अथ श्रियाश्चयोद्यापनविधिः । विष्णुधर्मोक्त

[illegible]

प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके महीयते
[illegible]

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फ

महाभारते ।

तिस्रो गभीरस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पिते
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोर

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकल्यमुपवेश्य च
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

'श्वः कल्यमुपवेश्य' प्रातःकाल उपस्थानं कर्तव्यमिति ज्ञाप

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।

प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत्

गौर्मे माता वृषभः पिता मे दिवं शर्म मे प्रति
प्रपद्येकां सर्वगां मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुन्मृजे गो

समतामेति वै गोभिः सममस्यः समव्रत
एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो वत्सो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्र
रुक्मः संप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमिल
गावो मामनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गाय
आहुता मे ददतश्चाश्नुवन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्व
शेषान्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्र
सूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवेद्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां
या वै सूयं सोऽहमार्येकभावो युष्मान् दत्त्वा सर्व
नमस्कृता मम पापं क्षिपन्तः संरक्षध्वं सौम्यरूपि

[illegible]कादप्रतीकाशविमानैः सार्वकामिकैः*
अनेकयानसंख्यानैरप्सुरासुषपूजितः ॥
शतरुद्रीयो [illegible] वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमक्षोभ्यर्षिसभं वेत् ॥

भविष्यपुराणे ।

मयूरं वेशसं कृत्वा आरुरुक्षेत यो द्विजः ।
श्रियस्कुलेजः सार्थं शृणु यत् फलमाप्नुयात्
सूर्यलोकमवाप्नोति दिव्यान्भोगान् इवापरः ।
[illegible]त्वा दिव्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवत्सह ॥
[illegible] तृप्तिं [illegible] नेयान् प्रलये सर्वदेहिन
[illegible]लोकमुपयुक्तमुपभुज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
[illegible] परिवृतः सुतस्त्वात्मनि संस्थितः ।
[illegible] पौरुषेयान्वाद् मूर्धवद्दीप्तिमान् ॥ [illegible]

[illegible] [illegible]

अथ श्रियःश्रवोत्पत्तिविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे

हेमशृङ्गौ गोधनुषं मुक्ताप्रालम्बभूषणाम् ।
महताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले स्थित्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वासमा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† मृगयश्चोत्तिमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलं

महाभारते ।

तिस्रो गावस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पिते-
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचाराः स्युरहं दत्त्वा गोरं

तथा ।

द्विजातिमभिसंकल्प्य श्वःकाल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थं नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वः काल्यमुपवेद्य प्रातःकाल उपस्थानं कर्तव्यमिति ज्ञापयि-
आहानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ।
गावो मामा वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिगृ-
प्रपद्ये का सर्वेषां मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुन्मुञ्जे मे प्रद
समतामेति वै गोभिः समसख्यः समव्रतः ।
एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गावो अमृतस्य प्रजाना
ऋक् संप्रवाहाः पुण्यभागाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थव
गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाः
आहुता मे ददतश्चाश्नुवन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशि
शेवोत्सर्गं कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्रवृत्त
यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रप
या वै यूयं सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमत्त
नमस्कृता मन एवोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपोपपन्नाः

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारधमनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेत्कल्पशतमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजत मण्डल शुद्ध विघ्नराजकुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत ।
नैगमेश विशाख च कुमार शुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-
द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पान् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्या मबुद्धचा तु गृहक्षेत्रादिसर ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्धचा तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ।
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धचा यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा यत्यमार्गानुसारिभिरन्यैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

षड्विरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम ।
तत्र हेममहङ्कार पविशक्तिधराङ्कितम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषान्न सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणैर्नामभिनमाऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पित पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विल्वपत्राङ्कुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-
द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्यादुपघण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषान् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्या मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्यक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा यत्यमाणिनामभिनमार्ज्जनाख्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजत मण्डल शुद्ध विघ्नगण्डाङ्कुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-
द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषान् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

अथाहङ्कारदानविधि

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्राने ह्यादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा यत्यमार्गेणामभिनमाल्लेखातल्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाश्च द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भ वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत

कुङ्कुम गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पाप् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्या मबुद्धचा तु गृहक्षेत्रादिमर् ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च तत्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्धचा तु विप्राने तादृशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धचा यथाक्रमम ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा यत्यमार्गानुसमिनमाल्लेखातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतान्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पे च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतान्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्यादूघण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्यादूघण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेन्नूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च तत्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्यादूघण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदाननिधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च तत्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्यादूघण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारधनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदशनजानि च ॥
शवादिदशनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य स-पापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणानामभिनमान्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदशनजानि च ॥
शवादिदशनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेत्सूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतान्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति याम्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च तत्र काया विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमान्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदशनजानि च ॥
शवादिदशनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलो के वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वग्दष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणेनामभिर्मोक्तव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदशनजानि च ॥
शवादिदशनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च तत्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्याद्युदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणेनामभिर्मनोऽन्तर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदशनजानि च ॥
शवादिदशनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्त्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणानामभिमोऽन्तर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

यद्विरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

यद्विरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारदहनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिवर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्रूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गते ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।